

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂNI'NDA RENKLER

SEVİNÇ ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂN'NINDA RENKLER

Sevinç ÖZTÜRK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI**

**AKADEMİK DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Abdullah EREN**

ORDU 2011

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**Bu çalışma jürimiz tarafından .../.../..... tarihinde yapılan sınav ile
..... Anabilim Dalı,
Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.**

Başkan :

Üye :

Üye :

ONAY :

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2011

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

__ / __ / __

ÖZET

Renkler, kaynağını ışıktan alarak tabiattaki unsurları renklendirmenin yanında toplumsal ve kültürel alanda birer simge ve sembol görevi görürler. Bu bağlamda her toplum, psikolojik, kültürel, dinî, siyasî, ekonomik, etnik vb. değerlerine göre simge ve çağrışım yönünden renklere manalar yükler.

Toplumlarda renklerin manalar yüklendiği değerlerden biri de edebiyattır. Edebî eserlerde duygu, düşünce ve hayallerin anlatımında renklerin geniş yer edindiği görülür. Dîvân şiirinde estetik anlayış doğrultusunda renkler önemli yere sahiptir. Şairler renklere değer verir ve renklerin tasvirî, simgesel, çağrışım ve estetik özelliklerinden faydalanarak şiirlerine zenginlik katarlar. Bu zenginlikleri kuvvetli bir ifade tarzı ve mükemmel bir hayal gücüyle şiirlerine yansıtan Klasik şiirimizin en önemli şairlerinden biri, Fuzûlî'dir. O, renkleri insan ve tabiata ait unsurların tasvirinde özellikle güzellik anlayışı doğrultusunda Türkçe Dîvânı'na yansıtır.

Bu çalışmada; Fuzûlî Dîvânı'nda başta sevgili, âşık, memduh, tabiat ve eşya olmak üzere daha birçok alanda renklerle ilgili unsurları tespit etmek ve bu unsurlarda renklerin nasıl kullanıldıklarını incelemek hedeflendi.

Anahtar Sözcükler: Dîvân şiiri, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı, renkler

ABSTRACT

The colors, the light source by taking elements of nature as well as coloring and symbols serve as a symbol of social and cultural fields. In this context, every society, according to the values the psychological, cultural, religious, political, economic, ethnic and so on, loads meaning to colors in terms of symbols and overtones.

One of values in our societies, literature is loaded meanings of colors. In literary works, telling of thoughts, feelings and dreams his wide range of colors to be seen. Dîvân poetry has an important place in the aesthetic understanding of the color line. Poets value color and they enhance wealth of his poem by taking advantage features descriptive, symbolic, overtones and the aesthetic of colors. Fuzûlî is one of the most important poets in our classic poem, that reflects to his poems this wealth by the method of expressing a strong and great imagination. He reflects to Turkish Dîvân the colors in portraying the human and the natural of elements especially beauty the lines.

In this study, in the Dîvân of Fuzûlî lover, loving, praised and in many other areas, including the nature of the colors to identify the elements and in these elements of colors is aimed to examine how they are used.

Keywords: Dîvân poetry, the Dîvân of Fuzûlî, colors

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	Sevinç ÖZTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi :	Espiye/ GİRESUN 10.09.1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi :	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller :	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri :	
İş Deneyimi	
Uygulamalar :	
Projeler:	
Çalıştığı Kurumlar:	
İletişim	
E-Posta Adresi :	Sevinc-3441@hotmail.com
Telefon:	05379785961
İş:	
Ev:	
Cep:	
Tarih ve İmza:	

ÖN SÖZ

Her toplum; dil, din, siyasî, ekonomik, etnik, gelenek, psikolojik, düşünce, bilim ve sanat gibi değerlerine göre kültürel bir bütünlük oluşturur. Sahip oldukları bu kültürel bütünlükle toplumlar arasında kendine özgü bir yer edinir.

Çalışma konumuz olan Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda renkler incelenirken öncelikle, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen kaynaklar taranarak renklerle ilgili geniş bir değerlendirmeden sonra, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda renkler ve renklerle ilgili unsurlar tespit edilmiştir. Bu tespitler doğrultusunda bir tasnif yapılmıştır. Buna göre; kırmızı, siyah, beyaz, gök (yeşil-mavi) ve sarı olmak üzere beş bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümler de yapılan tespitlere göre; başta sevgili, âşık, memduh, tabiat ve eşya olmak üzere alt başlıklara ayrılmıştır. Daha sonra renkler, ayrıntılı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Böylece Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nın da hangi renklerin kullanıldığı ve bunlardan da en çok hangilerinin işlendiği, nasıl ve ne amaçla ele alındığı görülmüştür.

Konunun tespitinden tamamlanmasına kardar geçen süreçte, maddi ve manevi desteğini hep yanımda hissettiğim, bilgi ve tecrübesinden her zaman yararlandığım, hoşgörü ve sabırla kendi yolunu inşa etmemde bana öncelik eden değerli danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Abdullah EREN'e sonsuz teşekkür ediyorum. Çalışmayla alakalı kaynak tespitinde yardımcı olan değerli hocalarımdan Yrd. Doç. Dr. Salim KÜÇÜK ve Yrd. Doç. Dr. Muhammed KUZUBAŞ'a da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışma boyunca desteklerini daima hissettiğim değerli arkadaşlarım ve aileme de çok teşekkür ediyorum.

Sevinç ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1
1. Renk Kavramı.....	1
2. Tabiat ve Renk.....	5
3. İnsan ve Renk.....	8
4. Toplum, Kültür ve Renk.....	10
4.1. Türk Kültürü ve Renk.....	11
4.2. Din ve Renk.....	17
4.2.1. Kur’ân ve Renk.....	17
4.2.2. Tasavvuf ve Renk.....	20
5. Edebiyat ve Renk.....	28
5.1. Çağdaş Türk Şiiri ve Renk.....	28
5.2. Halk Edebiyatı ve Renk.....	33
5.3. Dîvân Şiiri ve Renk.....	36
5.4. Fuzûlî’nin Türkçe Dîvânı’nda “Renk” Kelimesinin Kullanımı İle İlgili Bazı Hususiyetler.....	45

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Kırmızı.....	48
1. Sevgili ve Kırmızı.....	49
1.1 . Sevgilin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	49
1.1.1. Yüz-Yanak.....	49
1.1.2. Dudak.....	55
1.1.3. Kirpik.....	59
1.1.4. Ayak-El.....	60
1.2. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar.....	60
1.2.1. Gamze.....	60
1.2.2. Giyim-Kuşam.....	61
1.2.3. Süs Eşyaları.....	62
1.2.4. Eşik.....	63

1.2.5. Sevgilinin Diyarı.....	63
2. Âşık ve Kırmızı.....	63
2.1. Âşığın Vücudu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	63
2.1.1. Vücut.....	63
2.1.2. Yüz.....	64
2.1.3. Göz.....	65
2.1.4. Kirpik.....	66
2.1.5. Sine.....	66
2.2. Kalp-Gönül ve Kırmızı.....	68
2.3. Âşığın Maddi ve Manevi Hâlleri.....	71
2.3.1. Gözyaşı.....	71
2.3.2. Âh.....	77
2.3.3. Yara.....	79
2.3.4. Aşk.....	83
2.3.5. Ayrılık.....	84
2.3.6. Gam.....	85
3. Memduh ve Kırmızı.....	85
3.1. Yüz-Yanak	86
3.2. Kapı	86
3.3. Adalet, Cömertlik.....	87
3.4. Kahır	87
4. Tabiat ve Kırmızı.....	87
4.1. Güneş	87
4.2. Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar.....	88
4.2.1. Mevsimler.....	88
4.2.2. Şafak.....	90
4.3 . Dört Unsur.....	92
4.4. Bağ, Bostan.....	92
4.4.1. Gülistan, Gülşen.....	92
4.4.2. Lâlezar.....	93
4.5. Çiçekler.....	93
5. Eşya.....	97

5.1. Giyim-Kuşam İle İlgili Eşyalar.....	98
5.2. Gündelik Eşyalar.....	98
5.3. Savaş İle İlgili Eşyalar.....	100
5.4. Yazı İle İlgili Eşyalar.....	101
5.5. Kıymetli Taşlar ve Altın.....	102

İKİNCİ BÖLÜM

II. Siyah.....	105
1. Sevgili ve Siyah.....	106
1.1. Sevgilinin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	106
1.1.1. Saç.....	106
1.1.2. Ben.....	110
1.1.3. Hatt.....	112
1.1.4. Kaş.....	114
1.1.5. Göz-Kirpik.....	115
1.1.6. Çene Çukuru.....	115
1.2. Ayak Toprağı	116
2. Âşık ve Siyah.....	116
2.1. Âşığın Vücutu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	117
2.1.1. Vücut.....	117
2.1.2. Gözbebeği.....	118
2.1.3. Saç.....	119
2.1.4. Sine.....	119
2.2. Âşığın Maddi ve Manevi Hâlleri.....	119
2.2.1. Âh.....	119
2.2.2. Yara.....	120
2.2.3. Sevdâ.....	121
2.2.4. Hayret.....	122
2.2.5. Baht.....	122
2.2.6. Hicran, Dert.....	123
2.2.7. Feryat, Figan.....	124

3. Memduh ve Siyah.....	125
3.1. Saç.....	125
3.2. Ben.....	125
3.3. Hatt.....	126
3.4. Kaş.....	126
3.5. Düşman.....	126
4. Tabiat ve Siyah.....	127
4.1. Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar.....	127
4.2. Toprak ve Toprak İle İlgili Unsurlar.....	129
4.3. Hayvanlar.....	130
4.4. Bitkiler.....	131
5. Eşya.....	131
6. Yazı.....	133
7. Din ve Ahlâk İle İlgili Unsurlar.....	134
8. Ülkeler ve Kavimler.....	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. Beyaz.....	137
1. Sevgili ve Beyaz.....	137
1.1. Sevgilinin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	137
1.1.1. Vücut, Ten.....	137
1.1.2. Yüz-Yanak.....	138
1.1.3. Sine.....	135
1.1.4. Diş.....	141
1.1.5. Topuk.....	141
1.2. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar.....	141
1.2.1. Ter.....	141
1.2.2. Söz.....	142
2. Âşık ve Beyaz.....	142
2.1. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	142

2.1.1. Yüz.....	142
2.1.2. Göz.....	142
2.1.3. Saç.....	143
2.2. Âşığın Maddi ve Manevi Hâlleri.....	143
2.2.1. Gözyaşı.....	143
2.2.2. Vuslat.....	145
3. Memduh ve Beyaz.....	145
3.1. Memduhun Vücudu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar.....	145
3.1.1. Yüz-Yanak.....	145
3.1.2. Bilek.....	146
3.2. Memduhun Kişisel Özellikleri.....	147
4. Tabiat ve Beyaz.....	148
4.1. Kozmik Âlem.....	148
4.2. Gündüz.....	148
4.3. Su.....	149
4.4. Hayvanlar.....	149
4.5. Çiçekler.....	150
5. Eşya.....	151
5.1. Gündelik Eşyalar.....	151
5.2. Savaş İle İlgili Eşyalar.....	152
5.3. İnci, Gümüş.....	152
6. Söz, Şiir, Sayfa.....	153
7. Din İle İlgili Unsurlar.....	153
8. Rum ve Rumî	154

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. Gök Renk (Yeşil-Mavi).....	155
1. Yeşil.....	158
1.1. Sevgili ve Yeşil.....	159
1.2. Memduh ve Yeşil.....	160
1.3. Tabiat ve Yeşil.....	160

1.4. Eşya.....	162
2. Mavi.....	162

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. Sarı.....	164
1. Âşık ve Sarı.....	164
2. Memduh ve Sarı.....	165
3. Tabiat, Eşya ve Sarı.....	166

SONUÇ.....	167
KAYNAKLAR.....	172

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
G.	: Gazel
H.z.	: Hazret
h.zl.	: Hazırlayan
K.	: Kaside
M.	: Müstezâd
mad.	: Maddesi
MUH.	: Muhammes
MUK.	: Mukatta'ât
MUR.	: Murabbâ
MÜS.	: Müseddes
R.	: Rubâ'îyyât
S	: Sayı
s.	: Sayfa
T.	: Tahmîs
TB.	: Tercî'-i bend
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayını, yayınları
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Renk Kavramı

Yeryüzünde bulunan varlıkların en önemli özelliklerinden başlıcası bir renge sahip olmalarıdır. Onlar için son derece önemli olan bu özelliğin kaynağı ışıktır. Işık, gözler vasıtasıyla renk olgusunu oluşturur. Bu oluşuma göre renk: “Bir kaynaktan yayımlanan ya da doğrudan (bir kaynağın rengi, alevler vb.) ya da kendisi ışık kaynağı olmayan bir cisimle etkileştikten sonra (bir cismin rengi) algılanan bir ışığın göz üzerindeki izleniminden kaynaklanan duyum”¹ dur.

Rengin oluşumu fiziksel bir hadisedir. Bu oluşum için öncelikle herhangi bir ışığın kaynaklık etmesi gerekir ki atmosferdeki en büyük ışık kaynağı da Güneş'tir. Güneş'in ışınları, renklerin oluşmasını sağlayan ilk aşamadır. “Renklerin oluşabilmesi için Güneş'ten yeryüzüne gelen ışığın, renkleri meydana getirebilecek şekilde, belirli bir dalga boyuna sahip olması gerekmektedir. Güneşin yaydığı bütün ışınların içinden sadece “görünür ışık” olarak adlandırılan bu ışığın yeryüzüne gelme ihtimali 10 üzeri 25'te bir ihtimaldir. Bu inanılması güç ihtimal gerçekleşir ve renklerin oluşması için gerekli olan ışınlar Güneş'ten Dünya'ya ulaşır.”² İkinci aşama ise Güneş'ten gelen ışığın yeryüzündeki maddeler üzerine çarparak yansımadır; ancak “Işığın çarptığı maddelerin, ışığı yutmayıp yansıtacak özelliklerde olması gereklidir. Görüldüğü gibi maddelerin yapısal özelliğinin de yeryüzüne ulaşan bu ışıkla renkleri oluşturacak şekilde uyumlu olması gereklidir. Bu şart da gerçekleşir ve Güneş'ten gelen ışığın çarptığı maddelerden kolaylıkla yeni bir ışık dalgası yayılır.”³ Bu işlemden sonra ışık dalgası algılanır. Böylece rengin oluşumu için üçüncü aşama gerçekleşmiş olur. “Görme, ayrıca başlı başına psikolojik, fizyolojik bir hâdisedir. Işık, gözün retina denilen sinir tabakasında fotokimyasal reaksiyona sebep olur. Bu reaksiyonlar sonucu ortaya çıkan elektrik uyarıları görme siniri yolu ile beyindeki görme merkezine gelir.

¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (C: 16, İstanbul: Gelişim Yay., 1986), s.9768.

² Abdülmecit Okçu, “Kur'ân'da Renkler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 28, Erzurum 2007, s.130.

³ Okçu, a.g.m., s.130.

Beyin, hâfizadaki görmeyle ilgili bilgileri kullanarak, yeni gelen uyarıyı idrak eder.”⁴ İdrak edilen bu uyarı fiziksel olarak algılanan renkleri oluşturur.

Işık, varlıklara tek kaynak olan Güneş’ten yansır; ancak cisimlerin renkleri, farklı farklı algılanır. Bu farklı algı, cisimlerin yapısıyla ışık arasındaki etkileşimden kaynaklanır. Bu bağlamda “Maddelerin renkleri, üzerine düşen ışınları yansıtımları, kırmaları, içlerine çekmeleri ya da geçirmeleri ile belirir. Bir cismin renkli olması üzerine düşen ışınların içinden bazı dalga boylarını emmeleri ile meydana gelir.”⁵

Cisimler, öncelikle ana renkler olarak bilinen; mavi, kırmızı ve yeşil renklerle algılanır. Algılanan bu renklerden birinin cisimler tarafından yutulmasıyla, diğer renklerin karışması sonucu farklı bir renk ortaya çıkar. “Örneğin sarı görünen bir madde gelen ışınların mavi dalga boylarını yutar. Üç ana renkten geride kalan kırmızı ile yeşil karışımı ise sarı rengi meydana gelir. Bunun gibi mor, kırmızı ile mavi ışın karışımıdır.”⁶ Farklı renklerden birinin çıkarılması ve diğerlerinin karıştırılmasıyla ortaya çıkan renkler, ana renklerin tonlarını oluşturur. Eğer cisimler ışınların tamamını yutarsa renkleri siyah olarak algılanır. Bu nedenle siyah, renklerin yokluğunu ifade eder. Eğer cisimler ışığı hiç emmeden yansıtırsa, renkler beyaz olarak algılanır. Işınları eşit olarak yutarlarsa, renkler gri olarak algılanır. Renklerin algılanması ışığın kaynağıyla ilişkili olduğu için ışık kaynağı farklılaştıkça renklerin tonları da farklılaşır. Örneğin; Güneş, ampul ve mumun her biri ışığı farklı yansıtır. Bu sebeple cisimlerin renkleri de farklı tonlarda algılanır.⁷

Renklerin birbirinden ayırt edilmesinde ton, doymuşluk ve parlaklık olarak ifade edilen üç özellik vardır. Bunlardan biri; eflatun, turuncu, mor, pembe vb. renkler ana renklerin karışımından oluşan -ton olarak ifade edilen- renk türleridir. Doymuşluk, yansıyan ışıktaki beyaz ışığın miktarıyla alakalıdır. Beyaz, ışığın miktarı azalırsa doymuşluk artar. Gri renk buna örnektir. Rengin parlak olarak algılanması ise, açıklık

⁴ Yeni Rehber Ansiklopedisi (C:17, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994), s.46.

⁵ Yeni Hayat Ansiklopedisi (C: 5, [y.y.]: Doğan Kardeş Yay.,), s. 2731.

⁶ Yeni Rehber Ansiklopedisi (C:17, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994), s.46-47.

⁷ Yeni Rehber Ansiklopedisi (C:17, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994), s.47.

veya kapalılıkla alakalıdır. Günlük dilde koyu mavi, açık kahverengi vb. olarak ifade edilen renkler parlaklıkla ilişkilidir.⁸

Tarihin belirli dönemlerinde renkler üzerinde düşünülüp bazı deneysel çalışmalar yapılmıştır. Eski çağ düşünürlerinin bazıları, renklerin ışığın yansımından kaynaklanan bir durum değil de maddelerin yapısında olan bir nitelik olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşünceye inanıldığı dönemlerde; Epikuros, bu durumun böyle olmadığını farkına varır. Descartes ve Boyle gibi düşünürler de onun bu görüşünü destekler.⁹

Renklerin kaynağı üzerinde düşünme arttıkça, düşünürler ve yazarlar arasında fikir ayrılıkları da artar. Bu nedenle, renkler bir tartışma konusu olur. “Eski çağlarda Pythagoras, Platin, Aristoteles ve Plinius gibi yazarlar rengin doğası üzerine tartışmışlar ve temel renklerin toprak, ateş, hava, su gibi temel öğelerin biçimleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Rönesans’ta Leonardo Da Vinci aynı görüşü savunarak, sarının toprağa, yeşilin suya, mavinin havaya, kırmızının ateşe ve siyahın karanlığa ait olduğunu yazmıştır.”¹⁰

Renkler konusundaki yorumlar ve tartışmalar üzerine sistemli bir açıklama yapan ilk kişi, Newton’dur. Newton, o zamana kadar insanların nasıl oluştuğunu anlayamadığı ve çeşitli renkleri içinde barındıran gökkuşağı üzerinde incelemeler yapar. Bu incelemelerde, “Güneş ışığını parçalayıp içindeki renkleri birbirinden ayırmaya çalışan Newton bir odayı iyice kararttıktan sonra pencereye açtığı yuvarlak bir delikten güneş ışığını süzer ve bu ışığı bir billur prizmadan, dört cepheli piramitten geçirerek beyaz perdeye aksettirdi. Güneş ışığını parçalayan prizma, bu ışığın yedi rengini yukardan aşağıya, tıpkı Gökkuşağında olduğu gibi, perde üstüne sıraladı.”¹¹ Newton, 1666 yılında yaptığı bu deneylerde gökkuşağının yedi rengi olduğunu fark eder. Bu renkler; mor, lacivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdır.¹² Böylece, Newton bu renkleri belirleyerek renk biliminin sistematik olarak temelini atmış olur.

⁸ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C: 18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 351.

⁹ Meydan Larousse (C: 10, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1990), s.329.

¹⁰Okçu, a.g.m., s.132.

¹¹ <http://www.edebiyatsanat.com/resim-teknikleri/1552-ana-ve-ara-renkler.html> (28.03.2011).

¹² AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C: 18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 351.

Sonraki yıllarda Fransız Marie-Eugene Chevreul (1786-1889) ve Alman Hermann de Helmholtz (1821-1894) renk üzerinde yaptıkları araştırmalarla Newton'un çalışmalarına eklemeler yapar.¹³

Renklerle ilgili yapılan çalışmaların en önemlisi ise, renklerin sınıflandırılmasıdır. "Bilinen en eski renk kataloğu Moses Harris'inkidir (1766). Ancak Fransız Jacob Christophe le Blon daha 1731'de üç renkliliğin ilk kurallarını ortaya koymuştu; daha sonra, Gautier d'Agoty bunlardan yararlanarak kendi levhalarını gerçekleştirdi. Daha yakın çağlarda Chevreul ile renk kataloğu büyük başarıya ulaşan Lacouter'ün çalışmalarını anmak gerekir."¹⁴ Renklerin sınıflandırılması üzerine yapılan bu çalışmalar, sonraki yıllarda da devam eder. "Bunların en önemlilerinden biri, ABD'li ressam Albert H. Munsell renk sistemidir. Bu sistemde renkler ton, değer ve berraklık(kroma) özelliklerine göre sınıflandırılır. Bu sınıflamada ton, baskın dalga boyuna; berraklık da rengin saflığına karşılık gelir. Renk ölçümde kullanılan en yaygın sistem ise Uluslararası Aydınlatma Komisyonu'nun (CIE) 1931'de kabul ettiği sistemdir."¹⁵

Rengin tanımı ve sınıflandırılması üzerine çalışmalar yapılırken, aynı zamanda rengi yansıtan varlıklar üzerinde de incelemeler yapılır. Bunlar; gökyüzü, bitki, hayvan, deniz vb. varlıklardır. Örneğin; gökyüzünün rengi üzerine yapılan çalışmaya göre; "Güneşli bir günde gökyüzü mavi gözükür. Bunun sebebi atmosferin taşıdığı hava moleküllerinin, güneş ışığının mavi ışınlarını dağıtarak beyaz ışıktan ayırmasıdır. Güneş ışığının içerisinden mavi ışınlar hava tarafından yutulup enerjisi alındığı için güneş ışınları göze sarımtırak gözükür."¹⁶

Canlıların rengi, onların yapısal özellikleriyle ışık arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Bu durum *renklenme* olarak ifade edilir. Renklenme, "Canlıların, dış yüzeylerinden yansıyan ya da yayılan ışık tarafından belirlenen görünümü"¹⁷dür.

¹³ <http://www.edebiyatsanat.com/resim-teknikleri/1552-ana-ve-ara-renkler.html> (28.03.2011).

¹⁴ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (C:16, İstanbul: Gelişim Yay., 1986), s.9771.

¹⁵ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C: 18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 351.

¹⁶ Yeni Rehber Ansiklopedisi (C:17, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994), s.47.

¹⁷ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C:18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 352.

Onların yapısındaki renklenme olayı şöyle gerçekleşir: “Yapısal renklenme canlının üzerine düşen ışığın yansımaları, çeşitli dalgaboylarına ayrışması ya da kırılmasıyla oluşur. Işık tayfının tümüyle yansımaları, örneğin çiçeklerin taç yapraklarına, kuş tüylerine, posta ve kıllara beyazlığı verir. Işık bu biçimde yansımalarına genellikle canlıların dış katmanlarındaki ve yapılarındaki çok küçük hava boşlukları neden olur. Son derece ince katmanlarda art arda yansıyan ışık, renkli bileşenlerine ayrılarak tavus kuşunun tüyleri, bazı böceklerin kanatları ve incide görüldüğü gibi yanardöner renklerin oluşmasına yol açar.”¹⁸ Örneğin; bitkilerin yapısına bakıldığında klorofilden kaynaklanan yeşil rengin hâkim olduğu görülür. Yapraklar dökülmeden önce klorofil etkisini kaybeder. Bu nedenle yaprağın rengi yeşilden sarıya, sonra da kırmızıya dönüşür. Ormanlardaki sonbahar görüntüsü de bu olayın bir yansımasıdır.¹⁹

Canlılarda görülen renklenme olayı, bazı çalışma alanlarına esin kaynağı olur. Örneğin; “Eski çağlardan bu yana bitki ve hayvanlardan ticari boyalar elde edilmiştir. Ayrıca, genetik ve evrim konusundaki ilk bilgiler renklenme ve renklenme özelliklerinden kaynaklanır. Tarım ürünlerindeki hastalıklar renklenme yoluyla anlaşılabilir, bu da tarımda üretimin artmasını sağlamıştır. Ek olarak, askerlikte kullanılan kamuflajın kökeni hayvanlardaki renklenme değişiklikleridir. İnsanda renklere gösterilen estetik ve duygusal tepkilerin biyolojik temelleri olduğu düşünülmüş, sanat ve tasarımın büyük ölçüde biyolojik renklenmeyle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.”²⁰ Bunlarla birlikte güzel sanatlar alanında sanatçılar, çeşitli renklerden oluşturulan boya ile yeteneklerini sergilerler. Yine tekstil sanayisinde kumaşların üzerine renklerle desenler yapılır. Ayrıca renkler; fotoğraf, sinema ve televizyon gibi görselliğe hitap eden alanlarda da renkli görüntü elde etmek için kullanılır.

2. Tabiat ve Renk

Doğadaki her canlı, farklı farklı renklere sahiptir. İnsanlarda ten, saç ve göz renkleri; hayvanlarda gaga, deri, göz ve tüy renkleri; bitkilerde ise çiçek, meyve, sebze, yaprak, dal, kök vb. yapıların renkleri buna örnektir. Bunlardan başka; gökyüzü, deniz,

¹⁸ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C: 18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 352.

¹⁹ Meydan Larousse (C: 10, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1990), s.329.

²⁰ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (C: 18, İstanbul: Ana Yay., 1990), s. 353.

ırmak, göl, toprak, taş ve kaya gibi tabiat unsurlarının da çeşitli renklerde olması bu durumun göstergesidir.

İnsanların fiziksel yapısına bakıldığında ten, saç ve göz renklerinin farklı renklerde olduğu görülür. Bu farklılıklar, çevresel ve kalıtsal faktörler nedeniyle daha çok ırklar arasında görülür. Afrika'daki zencilerin siyah tenli olması, Avustralyalıların koyu renkli olması, Finlandiya'da mavi gözlülerin fazla bulunması, Avrupalıların sarışın ve açık tenli olması bu farklılıklara verilen örneklerden birkaçıdır. Bu farklılıklar sadece ırklar arasında görülmez. Ayrıca iki kardeşten birinin sarı saçlı, mavi gözlü ve beyaz tenli; diğersinin ise koyu saçlı, kahverengi gözlü ve esmer olduğu da görülebilir.

İnsanların göz renkleri ele alındığında da gözlerin farklı renklerde olduğu görülür. Yeryüzünde göz renkleri siyah (tamamen koyu kahve rengi), kahve rengi (genel olarak görülen renk), mavi (kuzey ülkelerde sık rastlanan göz rengi), yeşil (yeşil renkli göz sıralamasında Türkiye'nin ikinci ülke olduğu göz rengi), kehribar (sarı ve tonları, açık kahve rengi) ve ela (mavi ile yeşil arasında bir renk)dan oluşur. Yeryüzünde göz renklerinin ülkelere göre dağılımının yapıldığı bir çalışmaya göre; dünyada tüm insanların yaklaşık %90'ı; Avrupa kökenli olmayan insanların büyük çoğunluğu da dâhil olmak üzere kahverengi gözlere sahiptir. Geriye kalan %10'u; mavi, yeşil ve yeşil-mavi göz renklerine sahiptir. Yeryüzünde kanverengi gözlülerin en az bulunduğu ülkeler, Baltık ülkeleridir. Mavi gözlere en sık rastlanan ülke ise, Finlandiya'dır. Finliler'in neredeyse %90'ı mavi gözlüdür.²¹

Renkler, diğer canlılar gibi hayvanlar için de önemlidir. Hayvanlar sahip oldukları veya gördükleri renklere göre hareket ederler. Böylece renkler aracılığıyla bir denge ve iletişim kurarlar.

Hayvanlar, renkleriyle bulunduğu ortama uyum sağlarlar. Renk dillerini kullanarak kendi türleri veya farklı türler arasında iletişim kurabilir veya birbirlerini tanıyabilirler. Ayrıca farklı canlılardan gelebilecek tehlikelere karşı renkleriyle gizlenip kendilerini koruyabilirler. Örneğin; yılan, geyik, kuş, böcek gibi bazı hayvanların

²¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Göz> (28.03.2011).

renkleri yaşadıkları çevrenin rengiyle âdetâ bütünleşir. Ayrıca bazı kelebekler, bitkilerin yapraklarına benzer. Onları ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Bazı hayvanlar da düşmanlarını şaşkırtmak için renk değiştirirler. Bukalemun buna örnektir. Yine bazı balık da yaşadığı çevreye göre rengini değiştirir. Bunların dışında hayvanların bir kısmı besin ihtiyaçlarını karşılamak için renklerinden yararlanır. Renkleri ve desenleriyle bulunduğu ortama uyum sağlarlar. Böylece avı tarafından görülmezler. Örneğin; beyaz kutup ayılarını yaşadıkları çevreden ayırt etmek zordur. Aslanın rengi de yaşadığı bozkırın rengine uygundur.²² Bu özellikleri sayesinde avlarına kolayca yaklaşır besin ihtiyaçlarını karşılarlar.

Tabiata bakıldığında ot, ağaç, çiçek, meyve, sebze vb. bitkilerin de farklı renklerde olduğu görülür. Bitkiler, güneş ışığından aldıkları enerjiyle fotosentez yaparlar. Bu esnada bitkinin yapısında bulunan klorofil, yeşil ışığı yansıtarak bitkilerin bu renkte olmasını sağlar.

Bitkiler, bazen iç ve dış etkenlerle, yeşilin dışında farklı renklerde de şekillenir. Bu konu üzerinde yapılan çalışmalara göre; “Değişik bitki organlarındaki renk farklılıkları çiçek petallerinin renklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tozlayıcı böceklerin farklı çiçeklerden aldıkları polenleri değişik çiçeklerin stigmatına bırakması ile de çiçeklerdeki renk değişimleri ortaya çıkabilir. Bu da doğada seleksiyon baskısı neticesinde meydana gelmektedir. Bu olay bitki ve böceklerin doğada birlikte yaşamaya başlamasından bu yana süregelmektedir. Bitkilerde temel renkler flavonoid ve karotenoid bileşiklerinden kaynaklanmakta olup; sarı, turuncu ve kırmızı renk karotenoidler tarafından meydana gelmekte; kırmızı, pembe, mavi ve mor renkte flavonoidler tarafından meydana gelmektedir. Bitkinin farklı organlarındaki bu farklı renklerin oluşumu DNA yapılarının farklı olması ve genlerin dominant ya da resesif olmasından kaynaklanmaktadır. Değişik enzimlerin farklı genler tarafından kontrol edilmesinden de kaynaklanmaktadır. Ayrıca doğada bitkiler üzerinde meydana gelen

²² Yeni Hayat Ansiklopedisi (C:3 , [y.y.]: Doğan Kardeşler Yay.), s.1533.

biyotik ve abiyotik stres kaynakları da bitki organlarındaki renk değişimlerinden sorumludur.”²³

2. İnsan ve Renk

İnsanların psikolojisi ile renkler arasında önemli bir ilişki vardır. İnsanlar iç dünyalarında sevinç, mutluluk, heyecan, huzur, cesaret, nefret, öfke, özgürlük, endişe, korku, tutku, ihanet, macera vb. birtakım duygular yaşar. Bu duygular, bazen renkler aracılığıyla dış dünyaya yansıtılır. Böylece renkler, çağrıştırdığı duygularla insan psikolojisinin dili olur. Örneğin; insanlar günlük hayatta farkında olarak veya olmayarak çeşitli renklerdeki nesnelere, beğendikleri renklere göre tercih etmeleri onların ruhsal durumlarıyla yakından ilişkilidir. İnsanların tercih ettiği nesnelere renklerine bakarak; onların ruhsal durumu, karakteri, zevki ve düşünce yapısı üzerinde tahlil yapılabilir. Örneğin; kıyafet seçiminde daima siyah rengi tercih eden kişi bu seçimiyle ruh dünyasındaki karamsarlığı; kırmızıyı tercih eden kişi, iç dünyasında yaşadığı tutkuyu, cesareti; maviyi tercih eden sonsuzluğu, özgürlüğü; beyazı tercih eden de ferahlığı ve huzuru yansıtır.

İnsanlar, kıyafet seçiminde olduğu gibi yaşayacak oldukları mekânları ve bu mekânlarda bulunan boya, ışık, mobilya ve aksesuar gibi nesnelere seçerken de ruh dünyalarındaki renklerle olan ilişkiyi dikkate alarak bir tercihte bulunur. Mekânların hangi renge boyanması gerektiği konusunda yapılan bir araştırmaya göre; “Çocuk odası: Kırmızı, turuncu, sarı ve yeşilin tonları çocuk odası rengi için iyi bir seçim olacaktır. Yemek odası: Turuncu, kırmızı, kırmızı-yeşil ve sıcak renkler yemek odasına canlılık verecektir. Koridor: Gül rengi, mor, sıcak ve canlı renkler koridor için güzel bir seçim olacaktır. Mutfak: Yeşil, sarı ve tonları mutfak için güven ve huzur veren renkler olacaktır. Oturma Odası: Beyaz, açık mavi, doğal ve açık renkler ile sıcak renkli lambalar oturma odasında stres atmanıza yardımcı olacaktır. Çalışma Odası: Mor ve açık tonları, lacivert ve kahverengi ile tek yönden gelen ışık çalışma odasında gücü

²³ Sadrettin Karaltı, “Merve Şirişki Sezal, Mehmet Fatih Yılmaz, Pigmentlerin Sentezi, Biyokimya ve Çeşitli Bitki Organlarının Rengi”, Türkiye VI. Tarla Bitkileri Kongresi, Derleme Sunusu (C: I, Antalya: 5-9 Eylül 2005, s.369-374.)

temsil edecektir. Yatak Odası: Morun açık tonları, mavi, açık yeşil renkler yatak odası için sakinleştirici, dinlendirici bir etki oluşturacaktır.”²⁴

İnsanların renkler karşısındaki duygusal tepkileri, sosyal veya psikolojik sebeplerden ötürü farklılıklar gösterir. Kimileri siyah rengin karamsar, iç karartıcı bir renk olduğunu düşünürken; kimileri bu rengin ağırbaşlılığı ifade ettiğini düşünür. Kırmızı renk de kimilerine göre aşkı temsil ederken, kimilerine göre de cehennem ve şiddetin rengini temsil eder. Renkler konusundaki bu farklı algılamaların sebebinin insanların yaşam tarzları, karakter yapıları ve bilinçaltına yerleştirdikleri arzularından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

İnsanların renkler hususunda, duygusal tepkilerinin farklılık göstermesinde yaş ve cinsiyet faktörü de önemlidir. Giyim ve kuşamda gençler genellikle pembe, mavi ve beyaz gibi açık renkleri tercih ederken, yetişkinler veya yaşlılar daha çok kahverengi ve siyah gibi koyu renkleri tercih eder. Yine yeni doğan kız çocuklarına daha çok pembe kıyafet ve yatak örtüleri alınırken; erkek çocuklara ise mavi renklerde kıyafet ve yatak örtüleri alınır.

Renkler üzerine yapılan bir araştırmaya göre; renkler insanların tat ve koku alma duyularını da etkilemektedir. “Örneğin sarı ve turuncu ekşi hissi uyandırır. Çünkü akla limonu ve portakalı getirir. Kırmızı, pembe tatlı hissi uyandırır. Çünkü elma ve çileği akla getirir. Mor ve yeşil acı hissi uyandırır. Çünkü patlıcan ve biberi hatırlatır. Mavi ve yeşil tuzlu hissi verir. Lahana ve pırasayı hatırlatır. Açık renk kokular daha yumuşak ve çiçekli koktuğu; koyu renkli kokuların ise daha ağır ve baharatlı olduğu duygusuna kapılırız. Genel olarak gençler çiçek kokularını (açık renkli parfümleri), yaşlılar baharat kokularını (Koyu renkli parfümleri) tercih eder.”²⁵

Bazı tasarımcılar, sosyal hayatta renklerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerinden faydalanır. Ürünlerinin renklerini seçerken renklerin sembolik anlamlarını ve genel olarak insanlarda uyandıracığı tepkiyi dikkate alır. Örneğin; herhangi bir ürünün reklamları yapılırken, kitapların kapak tasarımında, afiş ve ambalajlarda,

²⁴ <http://www.makaleler.com/genel-kultur-makaleleri/renkler.htm> (28.03.2011).

²⁵ Soygüder Sebnem, “Renk 2, Renk ve Algı Psikolojisi”, *Fotografya Dergisi*, 15 Ocak 2007, S. 19, s.1.

fotoğraflarda, filmlerin konusuna göre etkileyciliği artırmada vb. birçok alanda renklerin psikolojik etkilerinden faydalanır.

Renkler, insanların gösterdikleri tepkiler münasebetiyle başta psikoloji olmak üzere birçok hastalıklığın tedavisinde önemli rol oynar. Zira “Renklerin, harekete geçebilen, sakinleştirebilen, heyecanlandırabilen, rahatsız eden, dinginleştirebilen hatta üşüten ve ısıtan bir gücü vardır. Işığın yetersiz olduğu durumlarda hem bitkilerde hem de insanlarda çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkması bilim adamlarını bu konu üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. İnsan vücudunun ışığa tepki gösterdiği fark edilince ışık ve rengin insan üzerindeki etkisi bulunmaya çalışılmış, bu çalışmaların sonunda da ortaya renk terapisi çıkmıştır. Renkler çağrışımlarla duyguları anlatır. Dünyanın pek çok ülkesinde “renk bilim merkezi” vardır. Tokyo, Pekin, New York, Paris, Londra. Bu merkezlerde birtakım hastalıklar renklerle tedavi ediliyor. Örneğin migren tedavisinde mor ve eflatun kullanılır.”²⁶

Tıp alanında, renklerle tedavi etmeye Kromoterapi denir. “Felsefesini uzak dogu ülkelerinden alan Türkiye’de adına Alternatif tıp dedikleri evrensel felsefe sisteminde renklerle terapiye Kromoterapi adı verilmektedir.”²⁷ Bu terapi yönteminde uygun rengi ışık hâlinde vücuda yansıtmak, renklerle meditasyon yapmak, hastanın kıyafetlerini ve bulunduğu ortamı renklere göre düzenlemek gibi bazı uygulamalar yapılır.²⁸

4. Toplum, Kültür ve Renk

Renklerin, geçmişten günümüze değin çeşitli kültür ve medeniyetler üzerinde dikkate değer bir rolü olduğu görülür. Zira “Renkler, toplum yapıları içerisinde önemli simgesel roller üstlenmek durumundaki görüntüler ya da sözcüklerdir.”²⁹ Renklerin toplumlar üzerindeki rolleri ve ifade ettiği manalar incelendiğinde, toplumlar arasında belirgin farklılık gözlemlenir. Çünkü her toplum, kendine özgü siyasî, dinî, etnik, edebî, tarihî, ekonojik, gelenek ve coğrafya gibi değerlere sahiptir. Bu münasebetle,

²⁶ Soygüder , a.g.m., s.1.

²⁷ <http://www.genbilim.com/content/view/7423/36/> (30.06. 2009).

²⁸ <http://www.genbilim.com/content/view/7423/36/> (30.06. 2009).

²⁹ İhsan Toker, “Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçerisinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 50:2, s.95.

renklerin rolleri de toplumdaki topluma değişir. Kırmızı renk, Eski Roma’da savaşı, Eski Mısır’da büyüyü, Hindistan’da askerliği, Rusya’da ise güzelliği ifade eder. Örneğin; ölenin ardından tutulan yas, toplumdaki kültürel değişkenlik nedeniyle farklı renklerle simgelenir. Yas; Güney Afrika’da kırmızı, İran’da mavi, Mısır ve Burma’da sarı, Çin ve Japonya’da ise beyaz renkle anlamlandırılır.³⁰ Türkiye’de de cenaze merasimlerinde ölen kişinin yakınlarının siyah renkte kıyafet tercih etmesi bu durumun bir göstergesidir.

4.1. Türk Kültürü ve Renk

Renkler, Türk kültür tarihinde önemli bir role sahiptir. Türkler, tarihi gelişimi boyunca, kültürel değerlerine renklere yükledikleri manalarla zenginlik katmıştır. Onlar; inanışlarını, mutluluklarını, hüznlerini, cesaretlerini, nefretlerini, kutsal değerlerini, yaşadıkları mekânlarını, yönlerini, geleneksel kıyafetlerini vb. birçok millî değerlerini anlamlandırmada renklerden faydalanırlar. Örneğin; “Kırmızı, dağ; sarı, kumral, sahra, bozkır; boz (gri), çay; yeşil, denizi ifade etmektedir.”³¹

Türkler, renkleri manalandırırken millî inançlarını ve kültürel zevklerini dikkate almışlardır. “Bazı renkleri sevip onları uğurlu saymışlardır. Hattâ bazen bir renge ilahî bir boya da vermişler ve onu Tanrı’nın rengi gibi kabul etmişlerdir (Gök rengi gibi). Bazen de bir rengi uğursuzluk timsali gibi görmüşler ve ona karşı kuşku ve nefret beslemişlerdir; meselâ kara ve sarı renkleri gibi. Bazı renkler aynı zamanda bir semti veya büyüklük ve azameti temsil etmiş ve böyle bir duygu ve düşünce ile dağları da renklerle adlandırmışlardır; meselâ Akdeniz, Karadeniz, Karadağ, Karabağ gibi.”³² Yine tarihin bazı dönemlerinde yönlerini de renklerle ifade ederler. Örneğin; “Sarı renk dünyanın merkezini sembolize ediyor. A.Alfoldi’nin de dediği gibi, Türklerde esas cihet olan Batı istikametinin sembolü beyaz renktir. Güney istikametinin sembolü kırmızı

³⁰ <http://www.herseyforum.com/bilgi-merkezi/47059-renk-nedir.html> (28.03.2011).

³¹ Kâmil Veli Nerimanoğlu, “Türk Dünya Bakışında Reng”, S. Tural, E.Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.73.

³² Cevad Hey’et, “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri,” S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.55-56.

renktir. Ama bu kızıl renk, kırmızının tonu olan bir kızıl veya al rengidir. Doğu'nun sembolü gök renk ya da 11.yy'dan sonra söylenmeye başlanmış olan yeşil renktir.”³³

Bir milletin bağımsızlığını temsil eden bayrak, her millette farklı renk ve şekillerde gösterilerek anlamlandırılmıştır. Örneğin; Osmanlı Devleti, hükümlanlık döneminin sonuna kadar sancak ve bayraklarında sarı, kırmızı ve yeşil rengi bir arada kullanır. O dönemlerde, “Yeniçeri sancağı yarısı yeşil yarısı da kırmızı renkte olup, kenarları sarı sırma harçlı ve ortasında kezalik sarı sırma işlenmiş bir zülfikârı (bu, Hz. Ali'nin kılıcının sembolüdür) hâvi idi. Eyalet askerlerinden topraklı süvarisi tesmiye olunan tımarlı sipahiler de yarısı kırmızı ve yarısı yeşil ve ortasında sarı sırmayla işlenmiş bir zülfikâr ile dört sarı hilâli hâvi ve uç tarafı yırtmaçlı bir bayrak çekerlerdi.”³⁴ Bayraklarda yer alan bu üç renk, onlara yüklenen manayı sembolize eder.

İnanç ve kutsallığı manalandırmada da renklerin önemli bir rolü vardır. Bu bağlamda gökyüzünün rengi olan “gök renk” (mavi-yeşil) kutsallığı ifade eder. “Türkler eskiden Gök Tanrı'ya taptıkları için Gök, Tanrı'nın ululuğunun ve yüceliğinin bir sembolü olmuştur.”³⁵ Yeşil, “Din, iman ve ebediyet simgesidir.”³⁶ Bu renk, İslâmî dönemde Hz. Peygamberin sancaklarından birinin rengidir. “Dolayısıyla, artık İslâmî dönemde yeşil renk, hususiyle kendilerinin peygamber soyundan geldiğini kabul edenlerin, yani “seyyid”lerin sembolü haline gelmiştir. Dinî hüviyetli kimseler yeşil kisve giymiş, yeşil cübbe, yeşil sarık kullanmışlar, türbeler umumiyetle yeşile boyanmış veya yeşil çuhayla örtülmüştür.”³⁷

Rüyaların yorumlanmasında renklerin ifade ettiği anlamlardan da yararlanılır. Örneğin; Kazak kültüründe rüya yorumlama geleneğine göre; “Eğer kimse rüyasında mavi giyerse, ilerde onun dilekleri kabul olup, muradına erer; eğer kimse sarı giyerse,

³³ Reşat Genç, “ Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil” S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.41.

³⁴ Genç, a.g.e., s.47.

³⁵ Hey'et, a.g.e., s.59.

³⁶ Hey'et, a.g.e., s.59.

³⁷ Genç, a.g.e., s.42.

bu işine göre, bazen iyi, bazen kötüye yorumlanır; eğer kimse rüyasında açık sarı giyinmişse, bu çok iyidir.”³⁸

Renkler, yöre ağızlarında ve yazı dilinde de oldukça zengin bir kullanıma sahiptir. Örneğin; Türkiye Türkçesi’nde renk bildiren sözcükler oldukça fazladır. Renk adlarının sayısı, “Türkiye Türkçesine ait çeşitli sözlükler, yazılı eserler ve *Derleme Sözlüğü* dikkate alınarak 1.447 olarak ifade edilmiştir.”³⁹ Dilde kullanılan bu zenginlik, atasözleri ve deyimleri de kapsayarak kullanım alanını daha da genişletir. “Ak yüze kara göz, ak koyunun kara kuzusu olur, ak beze kara yamalık, ak dediğine kara demek, akla karayı seçmek, kara haber tez duyulur, kara kara düşünmek, kara çalmak, gözü kara, sarı sakallı mavi gözlüden hayır gelmez, ineğin sarısı toprağın karası, yeşil ışık yakmak, allayıp pullamak, al kanlara boyanmak, al giyen alınır mor giyen salınır, mavi boncuk dağıtmak” ifadeleri bu kullanımlara verilen örneklerdir. Bu ifadelere göre renkler; mutluluk, acı, uyarı, cesaret, öfke, öğüt, ölüm vb. duyguları dile getirir.

Türk kültüründe genellikle kırmızı, siyah, beyaz, yeşil ve sarı renk kullanımı tercih edilir. Bu kullanım alanları aşağıda ayrı ayrı başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Kırmızı

Türkçe’de kırmızı renk, “*kızıl*” kelimesi ile ifade edilir. “*Kırmızı*” kelimesi ise Türkçe’ye Arapça’dan gelmiş bir kelimedir.

Güneş, ateş ve kanın rengi olan kırmızı; cesaret, sıcaklık, heyecan, güç ve kutsallığı simgeler. Güneş’in doğuşuyla kurulan ilişki münasebetiyle Güney yönü ifade eden bir semboldür. Ayrıca, ateş rengi olan kırmızı, bayrağın rengini temsil eder. “Kazak ve Kırgızlar, bayrak sözcüğü yerine Yalav sözcüğünü kullanırlar ki bu sözcüğün aslı da alav-alevidir.”⁴⁰ Türkiye’de ise bayrağın renginin al olması, kanın rengiyle ilişkilendirilir. Yine Türkmenler, savaş bayrağının rengi olan kızıl renkli

³⁸ Karlıgaş Kadaşeva, “Kazak Medeniyetindeki Semboller”, S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.97.

³⁹ Salim Küçük, “Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10 Winter 2010, s.422-431.

⁴⁰ Hayrettin Rayman, “Nevrûz ve Türk Kültüründe Renkler”, *Milli Folklor*, S:53, s.13.

keçelerden yapılmış örtülerle başlarını sararlarmış. Başa sarılan bu örtüler münasebetiyle, “Kızılbaş” deyiminin ortaya çıktığı ifade edilir.⁴¹

Türk kültüründe kırmızının ifade ettiği manalardan biri de namus konusuyla ilişkilidir. “Halk arasında şöyle bir deyim var:

“*Kızıl yüzlü yiğidin
Kız kardeşi olmasın.
Kız kardeşi olsa da,
Kızıl yüzü solmasın.*”

Son satırdaki kızıl yüzü solmasın cümlesi, namusu solmasın, anlamına gelmektedir.”⁴²

Kırmızı, dil açısından ele alındığında bu rengin *kırmızı*, *kızıl* ve *al* kelimeleriyle ifade edildiği görülür. “Al kanlara boyanmak, allayıp pullamak, sabahın kızıllığı akşamı kış eder akşamın kızıllığı sabahı güz eder” bunlara örnektir.

Al ve *kırmızı* kelimeleri aynı rengi ifade ediyor gibi görünse de aralarında ton farkı vardır. “Al, kırmızı rengin solgunudur.”⁴³ Al rengin olumlu ve olumsuz manaları vardır. “Al uğurlu bir renktir ve hakanların rengidir.”⁴⁴ Bu olumlu manalandırmanın yanında “Dinde ve sihirde al rengi iyi ve uğurlu değildir. Meselâ, gebe kadınlara kötülük yapan “*albastı ruhu*” veya “*al kavaldı Azrail*”(Dede Korkud) olduğu gibi.”⁴⁵

Ak (Beyaz)

Türkiye Türkçesinde beyaz olarak ifade edilen ak, olumlu özellikler taşıyan bir renktir. “Türklerde ak renk beyazlığı göstermekle beraber, temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılığı ifade etmiştir.”⁴⁶ Bu renk “*alnı ak*” tabiriyle doğruluğu; “*aksakal*” tabiriyle bilgeliği; “*ak süd*” tabiriyle temizliği ifade eder.

⁴¹ Genç, a.g.e., s.43.

⁴² Annagulu Numemmet, “Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz”, S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.80.

⁴³ Hey’et, a.g.e., s.60.

⁴⁴ Hey’et, a.g.e., s.60.

⁴⁵ Hey’et, a.g.e., s.60.

⁴⁶ Hey’et, a.g.e., s.56.

Eskiden Türk hükümdarları, adaleti, doğruluğu, yüceliği ve kudreti simgeleyen ak renkli kıyafetler giymişlerdir. Eski dönemlerde, “Devlet büyüklerinin savaşlarda giydikleri elbise ak renk imiş; komutanlar adi askerlerden seçilmek için ak elbise giyinirlermiş. Cengiz Han da ak elbise giyer ve ak ata binermiş.”⁴⁷ Bu dönemde beyaz elbise giyen askerler, savaşta şehit olduklarında bu elbiselerle kefenlenerek defnedilirlermiş. “Alp Aslan, Malazgirt Savaşı’na çıkmadan önce beyaz elbiseler giymiştir. Buradaki ak elbise; yüceliği, üstünlüğü simgelerken, İsamîyet’te ise kefeni ve ölümü çağırır.”⁴⁸

Ak rengin, dildeki kullanımı da oldukça geniştir. “Ak gün ağartır, kara gün karartır, anasının ak sütü gibi helal etmek, ak yaşmak leke götürmez, ak dediğine kara demek, beyazlara bürünmek, ak düşmek” gibi tabirler bu kullanımlara verilen örneklerden birkaçıdır.

Siyah

Türklerde siyah renk genellikle olumsuz manalar taşımaktadır. “Akşam olduğu zaman güneşin batmasıyla evvelâ mavilik ve ondan sonra karanlık (kara renk) dünyayı bürüyerek, insanlarda sükûn, istirahat ve uyumağa yani muvakkat ölüme hazırlık hali zuhur etmiştir. İşte tabiidir ki, karanlık ve kara rengi, ölüm ve matem rengi olarak insanların zihninde yerleşmiştir.”⁴⁹ Bu düşünceyle; “Karalar bağlamak, kara gün, karalar giymek, kara bulutların çökmesi” gibi tabirler kara rengin uğursuzluk, kötülük, talihsizlik ve bela gibi kavramları ifade ettiğini gösterir. “Kara” kelimesi toprak, güç, kuvvet ve bazen de keder yas ve alt tabaka anlamlarını taşıdığı gibi Kuzey’i de temsil eder.”⁵⁰

Siyah, dilde genellikle *kara* kelimesiyle ifade edilir. “Kara haber tez duyulur, iyi dost kara günde belli olur, üzüm üzüme baka baka kararır, kara belâ, kara kara düşünmek, kara yazı, kara yüz, kara bulut, kara baht” ifadeleri siyahla yakından bağlantılıdır. Ayrıca, “kara kedi” ve “karayılan” gibi kara renkle nitelenen hayvanları

⁴⁷ Hey’et, a.g.e., s.56.

⁴⁸ Rayman, a.g.m., s.11.

⁴⁹ Hey’et, a.g.e., s.55.

⁵⁰ Nuraniye H. Ekrem, “Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi” S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.86.

görmek, toplumların yerel inanışlarında siyah renge yüklediği uğursuzluğu simgelemesi bakımından önemlidir.

Yeşil

Yeşil kelimesinin aslı *yaşıl*'dir. Yaşıl, *yaş* sözcüğünden türetilmiştir. Yaş; tazeliği, gençliği ve hayatı ifade eder. Tabiatta oldukça yaygın olan bu renk, bitkilerin yeşermesiyle tabiatın canlanmasına bir işarettir.

Yeşil renk, İslam inancında kutsal bir yere sahiptir. Hz. Peygamberin soyundan gelenleri simgelemesi yönüyle İslâmiyet'in bir sembolü olur. Âlimlerin yeşil elbiseler giymesi, türbelerin yeşil örtülerle süslenmesi yeşil renge yüklenen kutsal manayı ortaya koyar. Yeşil, bayrak ve sancaklarda da kullanılır. Örneğin; Osmanlı Devleti'nin sancaklarından birinin de rengidir.

Yeşil, halk dilinde de geniş bir kullanıma sahiptir. Bunun en güzel örneği; Türkiye Türkçesi'nde görülür. Türkiye Türkçesi'nde "...yalnız yeşil rengi ve tonlarını karşılamak için 44 kelime kullanılmaktadır."⁵¹ "Yeşil görmek, yeşillenmek, yeşiller giymek, yeşil ışık yakmak" yeşilin dildeki kullanımına verilen örneklerden birkaçıdır.

Gök (Yeşil- Mavi)

Gök renk, *göy -yeşil-* manasında da kullanılan bir renktir. Bu nedenle kullanım alanı geniştir. Gök Han, Göktürkler, Göksu, Gökçada gibi hükümdar, devlet ve yer adları bu kullanımı örneklendirir. Bu renk, Türklerin Tanrı'sı "Gök Tanrı'yı" ifade ettiği için Türkler arasında büyük bir saygınlık kazanır. Ayrıca kutsallığı sebebiyle Doğu'yu simgeler.

Gök renge yüklenen manalar, genellikle olumludur. "Gök rengi sonsuzluğu, türeyişi, emniyet ve huzuru telkin eder ve sınırlar için kırmızının aksine olarak sükûn ve huzur verir. Gök rengi dostluk, sadakat, vefa, aydınlık, temizlik ve ruhanîlik sembolüdür."⁵² Halk arasında kişiyi kötülüklere karşı koruduğuna inanılan nazar

⁵¹ Küçük, a.g.m., s.422.

⁵² Hey'et, a.g.e., s.58.

boncuklarının genellikle mavi olması bu renge yüklenen olumlu mananın bir göstergesidir.

Gök rengin dildeki kullanımını çok geniş değildir. “Mavi boncuk dağıtmak, gök göz körden sayılır” ifadeleri dildeki kullanımına verilen örneklerden birkaçıdır.

Sarı

Türk kültüründe sarı, genel olarak olumsuz anlam taşır. “Türk destanlarında sarı renk kötülük ve felaket sembolüdür.”⁵³ Ayrıca, bu renk yüzün sararmasıyla ilişkilendirilip hastalığı simgeler.

Sarı; güneş ve altınla kurulan ilişkisiyle olumlu manalar da kazanır. Bu renk, altın rengi olması münasebetiyle *altın taht* olarak da ifade edilen hükümdarlığın sembolü olarak kullanılır.

Sarı rengin dildeki kullanımına verilen örnekler şunlardır: “Sarı çizmeli Mehmet Ağa, sarı çıyan, sarı Yahudi, sarısabır yiyen lezzetini sonradan bulur”.

4.2. Din ve Renk

4.2.1. Kur’ân ve Renk

Kur’ân-ı Kerim’de renk kelimesi *levn* sözcüğüyle ifade edilir. Abdulmecit Okçu’nun tespitine göre bu sözcük, türevleriyle birlikte yedi ayette, dokuz kez geçmektedir.⁵⁴ Genellikle Allah’ı inkâr edenlere karşı O’nun varlığını kanıtlamak için tabiattaki canlıların renklerine değinilirken kullanılır. Bakara suresi 69. ayette bir ineğin renginden, Nahl suresi 13. ayette türlü türlü renklerdeki bitki ve hayvanlardan, Nahl suresi 69. ayette bal arılarının çeşit çeşit renklerde şerbet çıkarmasından, Rum suresi 22. ayette insanların renklerinin farklı farklı olmasından, Fâtır suresi 27. ayette rengârenk meyvelerden ve türlü türlü renklerdeki yollardan, 28. ayette yine çeşitli renklerde olan insan, hayvan ve davarlardan bahsedilir.

⁵³Hey’et, a.g.e., s.60.

⁵⁴ Okçu, a.g.m., s.134.

“Görmez misiniz ki Allah gökten bir su indirir. Onunla rengârenk, çeşitli meyveler yetiştiriniz. Dağlardan da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü türlü renklerde yollar var etmişizdir.”⁵⁵, “İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan yine böyle türlü renklerde olanlar vardır...”⁵⁶ Bu ayetlerde, Allah’ın; insan, hayvan, bitki, dağ, ova, çöl, deniz vb. canlı veya cansız varlıkları çeşitli renklerle yarattığına değinilir ve O’nun kusursuz olan sanatına işaret edilir.

Kur’ân’da renkle alakalı olarak boya manasına gelen *sıbga* kelimesi geçer. “Siz Allah’ın verdiği rengi alınız. Allah’ın boyasından daha güzel boya vuran kim olabilir? “Biz ancak O’na ibadet ederiz” deyiniz.”⁵⁷ Bu ayette *sıbga* kelimesi Allah’ın ismi ile bütünleşip “Allah’ın yaratıcı kuvveti” manasına gelen *Sıbgatullah* olarak ifade edilir. “Burada ‘sıbgatullah’ deyimi din, akıl, iman, İslam ve fitrat olarak da yorumlanmıştır. Buna göre ‘sıbgatullah’ Allah’ın vurduğu boya, verdiği renk ve insan yaratılışına hâkim kıldığı özellik ve nihayet varlık yapısı/karakter anlamına da gelmekte ve ezelden insanın ruhuna konan, doğuştan gelen bir inancı, fitratı, tevhidi yansıtmaktadır.”⁵⁸

Kur’ân’da “...bütün renkler değil özellikle siyah, beyaz, mavi, kırmızı, sarı ve yeşil gibi temel renkler zikredilmekte ve onlara dikkat çekilmektedir.”⁵⁹

“Siyah kelimesi Kur’ân’da *sûd*, *müsveddât*, *esved* kelimeleriyle ifade edilir. Bunların dışında *leyl*, *zulumât*, *cehl* gibi kelimeler de karanlığı ifade eder. Siyah kelimesi, Kur’ân’da altı ayette ve yedi yerde geçmektedir.”⁶⁰ Bu renk genellikle Allah’ı inkâr eden kâfirler tanımlanırken kullanılır. “Yani siyah Kur’ân’da küfrü, azabı, şerri, öfkeyi, matemi ve hüznü temsil etmekte ve kâfirlerin rengi olarak belirtilmektedir.”⁶¹

Beyaz renk, “Kur’ân’da ‘ebyâz, beyzâ ve beyz’ kelimeleri ile ifade edilir. Beyaz renk türevleri ile birlikte Kur’ân’da on iki ayette tekrar edilmektedir. Al-i İmrân

⁵⁵ Suat Yıldırım, “Fâtır suresi, 27. ayet”, Kur’ân-ı Kerim’in Açıklamalı Meali (İstanbul: Işık Yay., 2005), s.593.

⁵⁶ Yıldırım, “Fâtır suresi, 28. ayet”, a.g.e., s.593.

⁵⁷ Yıldırım, “Bakara suresi 138. ayet”, a.g.e., s.30.

⁵⁸ Okçu, a.g.m., s.136.

⁵⁹ Okçu, a.g.m., s.136.

⁶⁰ Okçu, a.g.m., s.136.

⁶¹ Okçu, a.g.m., s.137.

sureesinde⁶² beyaz renkle siyah renk aynı anda geçmektedir. Kıyamet günü inkârcıların renginin siyah olacağı, yüzlerinin kararacağı vurgulanırken Müslümanların renginin beyaz olacağı, yüzlerinin ağaracağı ve Allah'ın rahmetine mazhar olacakları vurgulanmaktadır.”⁶³

“Sûra üfleneceği gün, Biz suçlu kâfirleri, gözleri (korku ve heyecandan) gömgök vaziyette haşredip toplayacağız.”⁶⁴ “Ayette geçen ‘zurka’ kelimesi, mavi anlamına gelmektedir. Bu kelimeyle genel olarak soğukluk, korku, dehşet gibi insanı ürküten olaylar vasfedilmektedir. “Gözleri göğermiş halde” anlamındaki “zurka” kelimesi, günahkârların halini belirtmektedir.”⁶⁵

Kırmızı, Kur’ân’da sadece bir yerde geçmektedir. Dağlardan geçen yolların tasviri yapılırken kullanılır.⁶⁶

“Sarı renk, Kur’ân’da “Safrâü” şeklinde bir kere; “musferren” şeklinde üç kere ve “Sufrun” şeklinde bir kere olmak üzere toplam beş ayette geçmektedir.”⁶⁷ Sarı, genellikle ekinlerin sararmasından bahsedilirken kullanılır.⁶⁸

Sarı, bir ayette de şöyle geçer: “Bu sefer: “Rabbine yalvar da onun rengini bize bildirsin” dediler. O da Allah “O, bakanların içini açan parlak sarı bir inek olacaktır.”buyuruyor dedi.”⁶⁹ “sarı renk zindeliği, enerjiyi, hafifliği ve sevinci ifade etmektedir.”⁷⁰

Yeşil renk ise, Allah’ın rahmetiyle bitkilerin yeşermesinden ve cennet elbisesinden söz edilirken kullanılır. “Görmedin mi ki Allah gökten yağmur indirir de yer yemyeşil olur. Allah latiftir, habîrdir.”⁷¹ Yeşil, Kehf suresi 31. ayet ve İnsân

⁶² Al-i İmrân suresi, 106. ve 107. ayet.

⁶³ Okçu, a.g.m., s.140.

⁶⁴ Tâhâ suresi, 102. ayet

⁶⁵ Okçu, a.g.m., s.142.

⁶⁶ Fâtır suresi, 27.ayet, Bu ayetin meali yukarıda verilmiştir.

⁶⁷ Okçu, a.g.m., s.148.

⁶⁸ Rum suresi 51., Zümer suresi 21., Hadîd suresi 20. ayet

⁶⁹ Yıldırım, a.g.e., s.17.

⁷⁰ Okçu, a.g.m., s.149.

⁷¹ Hâc suresi, 63. ayet.

suresi 21. ayette cennette giyilecek olan elbisenin rengi olarak da ifade edilir. “İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak kendilerine altın bilezikler takılacak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler. Tahtlara kurulacaklar. Ne güzel mükâfattır bunlar ve ne güzel meskendir o cennet!”⁷²

4.2.2. Tasavvuf ve Renk

Tasavvuf, kişinin iç dünyasında yaşadığı manevî hissiyâtları konu alan bir sistemdir. Bu manevi hissiyâtlar, herkesin vâkıf olabildiği bir durum değildir. Bu durumun vâkıf olamayanlara izah edilmeye çalışılması amacıyla iç âlemde yaşanan hissiyâtlar, dış dünyada bulunan bazı kavramlarla somutlaştırılmaya çalışılır. Çünkü; manevi duyguların somutlaştırılmasıyla “Ruhsal deneyim ve iç görüler simgesel bir temsil yoluyla zihne ulaşır.”⁷³

Ali Yıldırım, tasavvufî söylemlerin simgesel bir anlatımla izah edilmesini iki hususa dayandırır: “Bunlardan birincisi sıradan dilin tasavvufun bu derin ve soyut dünyasını ifade etmekten uzak olması, diğeri ise sıradan insanların bu hassas dengeleri sağlayamama endişesidir.”⁷⁴ Bu münasebetle manevi duyguları yaşayanlar kendi aralarında işaretler kullanarak anlaşır. Feridüttün Attar’ın Mantıku’t-Tayr adındaki eseri buna örnektir.

Tasavvufu konu edinen simgesel kavramlar, genel olarak şiir aracılığıyla izah edilmeye çalışılır. Bu nedenle tasavvuf, edebiyatta önemli bir yer tutar. “Sufî anlatımı özel bir edebiyat türü olarak (tasavvuf edebiyatı) bir simgeler dizgesidir.”⁷⁵ Bu edebiyatta, mutasavvıflar iç dünyalarında yaşadıkları manevi duyguları izah etmeye çalışırken, maddi olarak algılanan üzüm, ceviz, erik, deniz, şarap, kadeh, sevgili, dudak, renk gibi bazı kavramları birer simge olarak kullanmışlardır. Çünkü; “Simgeler berzahırlar yani zahir (dış) ile batın (iç) arasını birleştirme özelliğine sahip birer köprü görevi görürler.”⁷⁶ Bu durumu Latîfî, tezkiresinin mukaddimesinde şöyle açıklar: “Şâirlerin mecâzî şiir örtüleri ve gerçeği iltibasında def, ney, sevgili ve şarabı gösteren

⁷² Kehf suresi, 31.ayet.

⁷³ Bobaroğlu Metin, “Tasavvuf Edebiyatında Ceviz Simgesi”, www.genbilim.com, (28.03.2011).

⁷⁴ Ali Yıldırım, “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi”, *Millî Folklor*, Ankara 2006, S: 72, s.130.

⁷⁵ Bobaroğlu, a.g.m.,s.2.

⁷⁶ Bobaroğlu, a.g.m.,s.2.

ibare ve istiareler gelirse, görüşüne bakıp bunları şarab, dilber, kol ve boy övgüsü olarak düşünmemek lazımdır. Tasavvuf ve gerçek bilenlerin dilinde her sözün bir mânâsı, her ismin bir müsemması, her sözün bir tevili ve her tevilin bir temsili vardır.”⁷⁷

Tasavvufta simgesel anlatımın en güzel örneklerinden biri Yunus Emre’ye ait şu şathiye dir:

“Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü;

Bostan ıssı kakıyıp dir ne yirsun kozumu.

Ünlü sûfi Niyâzi Mısırî, Yunus’un bu dizelerini şerh etmiştir. Erik: şeriati simgeler, ekşidir. Üzüm: tarikatı simgeler ve tatlıdır. Ceviz ise hakikatı simgeler ve temkin’i gösterir. Bostan ıssı, olgun İnsân-ı Mürşidi simgeler.”⁷⁸

Tasavvufî kavramların simgesel ifade tarzlarından biri de renklerdir. Renkler, simgesel manada zengin ve geniş bir kullanıma sahiptir. Tasavvufta rengin simgesel anlamı masivaya (beşeri bağlar, ilişkiler ve âdetler) ait olan bağlarla ilişkilidir. Bu ilişkiye göre; renk kavramı evrenin yaratılmasıyla başlar. Evrenin yaratılmasında beyaz rengin özel bir yeri vardır. Çünkü; tasavvufî anlayışa göre, Allah evreni *cevher-i ebyâz* (beyaz cevher)’dan yaratmıştır. Bu cevher, Allah’ın tecellisi ile ikiye ayrılır: Birincisi eriyerek su olur. İkincisi on parçaya bölünür. Bunlar da arş, kürsî, levh, kalem, cennet, ay, yıldızlar, melekler, huriler ve güneştir.⁷⁹

Allah, beyaz cevherden oluşan bu unsurlardan güneşi bir nur olarak yaratır. Güneş, “Ulûhiyetin ortaya çıkış yeri ve noksanlıklardan münezze mukaddes özelliklerin çeşitlenmesinin tecellî yeri olan nûrdur. Güneş sırların noktası ve nûrların dairesidir.”⁸⁰

⁷⁷ Mustafa İsen, Latîfi Tezkiresi (Ankara: Akçağ Yay., 1999), s.10-11.

⁷⁸ Bobaroğlu, a.g.m., s. 2-3.

⁷⁹ Ethem Cebecioğlu, “Cevher-i ebyâz mad.”, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (İstanbul: Anka Yay., 2005), s. 127.

⁸⁰ Cebecioğlu, “Şems mad.”, a.g.e., s. 604.

Güneş'in nuruyla yeryüzündeki varlıklar renklenir. Bu durum, tasavvufta *Cihân-ı Reng-âmizi* terimiyle ifade edilir. Bu terim; “Renksizlikten kurtulmuş, renk kazanmış âlem, yani etrafımızı kuşatan üç boyutlu maddî dünya.”⁸¹ anlamına gelir.

Allah, dünyayı nuruyla renklendirdiği gibi insanlara da çeşitli latifeler sunar. Ebu Said İbnü'l-Arâbî'ye göre latife, Allah tarafından insanlara bağışlanan bir lütuftur.⁸² Allah, insanların ruh yapısına da latifeler yerleştirir. Bu latifeler, kalp, ruh, sır, hafi, ahfâ olmak üzere beş tanedir ve *letâif-i hamse* terimiyle ifade edilir. “Bunların her biri, farklı kozmik renkler içerir: Kalp kırmızı, ruh sarı, sır beyaz, hafi siyah, ahfâ yeşil renklidir.”⁸³

Allah'ın insanlara sunduğu lütuflardan biri de akıldır. Akıl, tasavvufta *dürretü'l-beyzâ*, yani beyaz inci olarak ifade edilir. “Böyle isimlendirilmesinin nedeni, onun en nezih ve basit mümkün olmasıdır. Bu nedenle değişikliğe uğramaz, nitekim hadiste, “Allah'ın ilk yarattığı şey beyaz bir incidir”, “Allah'ın yarattığı ilk şey Akıl'dır ...”⁸⁴ Aklı temsil etmek için incinin seçilmesinde, onun rengi ve kıymeti önemli bir rol oynar. “İlk Akıl, varlığı açısından zorunluluk deryasının incisidir; hayat suyundaki kaynağı da Nefes-i Rahmânî'dir. Bu da mümkün mazharların hakikatlerini toplamının birliği ve beyazlığı itibariyle imkân deryasıdır. Çünkü beyaz, renklerin en üstünü ve nûrla ilişkisi en fazla olanıdır.”⁸⁵

Sûfiler, nefsin mertebelerini yediye ayırır ve renklerle simgeler. İlk nefis (küllî nefis) için *yakutetu'l-hamra*, yani kızıl yakut ifadesini kullanırlar. Bu terimin kullanılmasında *dürretü'l-beyzâ*'da olduğu gibi yakutun rengi ve kıymeti önemli rol oynar. “Küllî nefse, yeryüzüne ve toprağa ait cevherlerin en kıymetlisi olan *yakutetu'l-hamra* demişlerdir.”⁸⁶ Kızıl yakut olarak adlandırılmasındaki sebep de şöyle açıklanır: “Kızıl, yeşil ve beyaz ve siyahın dışındaki diğer renkler, beyaz ile siyah arasında bir

⁸¹ Cebecioğlu, “Cihân mad.”, a.g.e., s.131.

⁸² Cebecioğlu, “Latife mad.”, a.g.e., s.395.

⁸³ Cebecioğlu, “Letaiife-i hamse mad.”, a.g.e., s.398.

⁸⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev: Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yay., 2004), s.243.

⁸⁵ Kâşânî, a.g.e., s.244.

⁸⁶ Kâşânî, a.g.e., s.595.

berzah olduğu gibi, nefis de akıl ve tabiat arasında berzahdır.”⁸⁷ “Harîrîzâde Tibyan’ında nefis makâmına ait renkleri anlatılırken, onun tekâmül ettikçe farklı kozmik renklere sahip olduğunu kaydeder. Ona göre nefis-i emmârenin rengi mavi iken, levvâme’ninki sarı, mülhime’ninki kırmızı, mutmâinne’ninki siyah, râziyye’ninki yeşil, marziyye’ninki beyaz, kâmile’ninki ise “bilâ levn”, yani renksizliktir.”⁸⁸

Tasavvufta, renklerle ifade edilen kavramlardan biri de ölümdür. Ölüm, “İlâhî ruh ve nefis-i natîka denilen ruhânî latîfenin en mukaddes mertebeye yönelmek nedeniyle bedensel lezzetlerle ilgilenmekten kesilmesi”⁸⁹ olarak dile getirilir. Mutasavvıflar, ölümü dörde ayırır ve renklerle simgeler. Bunlar; mevt-i ahdar (yeşil ölüm), mevt-i ebyâz (beyaz ölüm), mevt-i esved (siyah ölüm), mevt-i ahmer (kırmızı ölüm) dir.

Mevt-i ahdar (yeşil ölüm); sûfî hırkası giymeyi simgeler. Yalnızca kapanması gereken yerleri örtecek kadar bir elbiseyle yetinen kişiler, beyaz ölümü yaşayanlardır. Mevt-i ebyaz (beyaz ölüm); açlığı simgeler. Sûfilere göre; midenin isteklerine gem vurarak idrak canlı tutulur. Açlıkla kendini terbiye edenler, beyaz ölümü tatmış olur. Mevt-i esved (siyah ölüm); kara ölüm. Sûfinin halktan gelen melâmete (kınanma) katlanmasıdır. Her şeyin Allah’tan olduğunu düşünenler, siyah ölümle ölenlerdir. Mevt-i ahmer (kırmızı ölüm) ise, nefsin isteklerine karşı çıkıp, bütün ölümleri tatmaktır. Yani arzuları öldürmektir.⁹⁰

Tasavvufta, simgesel anlam yönünden en çok kullanılan renkler, beyaz ve siyahtır. Bu renklerin, yukarıda bahsedilen simgesel anlamlarından başka manaları da vardır: “Varlığı yokluğuna tercih edildiği için ilk mevcud beyzâ’dır. Bu münasebetle vücud (varlık) beyazdır. Melekler ve ruhlar âlemine de beyza denir.”⁹¹ Siyah ise, ‘Zât-ı Hakk’ olarak adlandırılır. Çünkü; “Karanlıkta, eşyalar birbirlerinden nasıl ayırt edilemezlerse, Hakkı’nın idrâk üstü zâtında da, hiçbir şey birbirinden ayırt edilemez. Siyah-kârân: Kara iş sahipleri. Sülûku tamamlayamayıp yolda kalanlara denir. Siyah-

⁸⁷ Kâşânî, a.g.e., s.244.

⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, “Mevlânâ ve Renksizlik”, *Altınoluk Dergisi*, S:255, Mayıs 2007, s.38.

⁸⁹ Kâşânî, a.g.e., s.545.

⁹⁰ Kâşânî, a.g.e., s.546-547.

⁹¹ Ethem Cebecioğlu, “Beyzâ’ mad.”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.101.

rû: Kara yüzlülük, imkân âlemi.”⁹² Ayrıca tasavvufta *yüz karalığı* (*sevdü'l-vech fi'd-dâreyn*) deyiimi fakirliği sembolize eder. “Yüz karalığı, iki dünyada, yani dünya ve ahirette yokluğun karanlığıdır.”⁹³ “Hz. Peygamber’e fakîrlikten sormuşlar, o da şöyle buyurmuştur: İki dünyada yüz karalığıdır.”⁹⁴

Tasavvufta *yek-reng*, *kâfir beççe*, *kûh-i kâf* ve *gebr* terimleri tek renkliliği ifade eder. Bu kavramlardan *gebr*: “Tek rengi olan arif. Tek renk veya renksizlik vahdeti ifade eder; çünkü arifin belli bir rengi yoktur. Cüneyd ‘Arifin rengi yoktur. Suyun rengi kabının rengidir.’ demiştir.”⁹⁵ Yine “arif renksizlik makamında her rengi görüp, bilip, değerlendirip, ona göre hareket eder. Zira o, fenada ‘Allah’ın rengi’ (Sıbgatallah) olan renksizliğe kavuşmuş, yetmiş iki milletin veya (meşrebin) dilini anlar ve konuşur hale gelmiştir.”⁹⁶

Tasavvufta sevgili, simgesel bir ifadedir. O, mutlak güzellik sahibi olan Allah’ı simgeler. “Zira her yönden en mükemmel ve en fazla sevilmeye hakkı olan O’dur.”⁹⁷ Bu düşünceyle sûfiler, sevgilinin güzellik unsurlarının renkleriyle tasavvufi kavramlar arasında ilişki kurarlar. Onun yanağındaki beni, tasavvufta *hâl-ı siyah* olarak geçer. Ayrıca ben, siyahlığıyla karanlık olarak nitelenen günahı da simgeler.⁹⁸ Sevgilinin saçı da siyah, yani karanlıktır. Bu özelliğiyle Hakk’ın bilinmezliğini temsil eder. “Karanlık (siyah saç) nasıl meçhul ise Hakk’ın zatı da öylece meçhuldür.”⁹⁹

Küfr-i zülfinden meni men ‘eylemek lâyıq değül

Şûfi inşâf eyle îmânûñ gerekmez mi saña

Fuzûlî ”¹⁰⁰

Tasavvufta, renklerin simgesel anlam kazandığı alanlardan biri de rüyalardır. Rüyada görülen varlıkların renklerine göre amel edilir veya seyr-i sülukta yol alınır. Yine bir işin hayırlı veya hayırsız olduğunu anlamak için *istihare* denilen uykuya yatılır.

⁹² Cebecioğlu, “Siyah mad.”, a.g.e., s.576.

⁹³ Kâşânî, a.g.e., s.307.

⁹⁴ Kâşânî, a.g.e., s.306.

⁹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yay., 2002), s.398.

⁹⁶ Cebecioğlu, “Bireng mad.”, a.g.e., s.105.

⁹⁷ Uludağ, a.g.e., s.237.

⁹⁸ Uludağ, a.g.e., s.155.

⁹⁹ Uludağ, a.g.e., s. 398.

¹⁰⁰ Kenan Akyüz ve diğerleri. *Fuzûlî Dîvânı* (Ankara: İş Bankası Yay., 1958), s.143, G.-19-6.

“Görülen rüyalarda şayet yeşil, beyaz gibi renk unsurları hâkim ise girişilecek işte bir hayır bulunduğu anlamına, kırmızı ve siyah sonsuzluğa işaret eder.”¹⁰¹

Tasavvufta renklerin kullanım alanları, sadece bu anlatılanlarla sınırlı değildir. Bunların yanında, sûfîlerin giydikleri kıyafetlerdeki renklerin simgesel anlam taşıması özel bir incelemeye degecek kadar kapsamlıdır.

Tarikatlerin Kıyafetlerinde Renk

İslâm inancının temsilcisi olan Osmanlı Devleti’nde insanların dinî yaşayışı; sosyal, etnik, kültürel vb. sebepler nedeniyle farklılık gösterir. Bu farklılıklar, çeşitli mezhepleri doğurur. Bu mezheplere mensup olanlar kendi duygu, düşünce ve yaşayışlarına göre birleşerek çeşitli tarikatler meydana getirirler.

Her tarikatın dinî yaşayışı kendi tarzına göredir. Tarikat ehlinin kullandığı malzeme, kıyafet, takı vb. eşyalarda ve bu eşyaların şekil, kumaş, desen ve renklerinde de çeşitlilik görülür. Örneğin; bazen tarikat makamlarının, bazen de İslam’ın şartının göstergesi olan tac, Kaddirîyye tarikatında; on iki dilimli, pamuklu, ortasında Kadirîyye gülü olup yeşil destardan yapılır. Rufâîyye tarikatında; on iki dilimli, beyaz çukadan olup halifelerde turuncu çukalı, ortası siyah düğmeli olur. Bedeviyye tarikatında; on iki dilimli, ebranî yani şekerrenginde çukalı olup yeşil renge benzer ebranî renkte destardan yapılır. Bektaşîyye tarikatında; on iki dilimli, beyaz keçeden olup sarıdaki dolamlar, beyaz veya yeşil olur. Ma’rifîyye tarikatında; beyaz düğmeli olup sarıdaki üç dolamı yeşil veya siyahtan yapılır.¹⁰² “Taçların tepe merkezlerine konan fındık kadar düğmelerin zâhirine [dışına] Habbetü’l- kalbdır [yürekte olan siyah nokta] ki nokta-i Vahdet [bir olma noktası] ve Nokta-i hakikât-ı Muhammemdî [Muhammed’in hakikâtinin noktası] denir...” Ayrıca, yedi tacın çukasının beyaz oluşu İsm-i Câmî’ olan (bütün isimleri içine alan) *Hu* isminin nurunu temsil ettiği düşünülür.¹⁰³

Tasavvuf anlayışını ifade eden bazı kavramlar dervişlerin giydikleri kıyafetlerin renkleriyle uyum içindedir. Örneğin; devişler taclarının üzerine destar (amâme) sararlar. Bu destarın renklerinin tasavvufî manaları vardır. Beyaz olursa nur-ı bekâyı, siyah

¹⁰¹ Cebecioğlu, “İstihâre mad.”, a.g.e., s.322.

¹⁰² Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2005), s.199.

¹⁰³ Atasoy, a.g.e., s.191.

olursa nur-ı fenâyı, yeşil olursa nur-ı memrûhayı temsil eder.¹⁰⁴ Dervişlerin giydiği don, onun nefsiyle mücadelesi sonucunda ulaştığı mertebeleri ifade eder. Bu kıyafetlerde ulaşılan mertebeye göre renk farklılığı görülür. “Nefs ile mücadelede Kara Don giyerler. Hırsı ve hevesi kat’ ederse [keserse] sarı don giyerler. Ve nefs-i ammâreyi [fazlasıyla kötülük buyuran nefis] kat edip, Nefs-i Levvameye [kötülük yapınca sahibini kınayan nefis] kadem basarsa [ayak basarsa] yeşil don giyerler. Ve nefs-i Mutmainne’ye [iyilik yapmakta şüphesi kalmamış] ulaşırsalar ak don giyerler ve tasavvuf ehli için sof yün [yünlü] giymek evlâdır.”¹⁰⁵

Dervişler, sünnete uymak için de giyim ve kuşamlarının seçiminde renge önem vermişlerdir. Hz. Peygamber, Miraç’a çıkarken Cebrail tarafından sırtına nurdan bir hırka giydirilir, beline kırmızı yakuttan bir kemer kuşatılır, eline yeşil zümrülden bir asa verilir, ayaklarına da yeşil zümrülden bir nalın giydirilir. Daha sonra Hz. Peygamber yeşil bir minder olan ‘refrefe’ binerek Miraç’a çıkar. Miraç dönüşünde de Hz. Peygamber’in başında taç ve yeşil bir destar vardır. Buna bağlı olarak kıyafetlerinde yeşil rengi sünnet olarak tercih ederler. Ayrıca; Hz. Peygamber Medine’ye hicreti, Mekke’yi fethi ve bir eğlence zamanında başına siyah destar sarar. Bu nedenle, siyah da sünnet olarak kullanılır.¹⁰⁶

Kaynaklarda bahsedilen bir rivayete göre; “Rufai meşrep üzere Tasavvuf erbapları Hz. Pir Ahmed er Rufai’nin 44 yaşında haccül ekber hacc ziyaretinde Hz. Peygamberimizin elini öpme şerifine nail olmuştur. Bus edilen o mübarek el henüz Hz. Pir’in elinde iken efendimiz (sav) hazretleri: “Ey Ahmet siyah kisvet giyin. Kürsüye çık vaaz et. Allah yerin ve göğün şakirdlerini senin sohbetinle bereketlendirecek...” Bu emir üzerine Seyyid Ahmet er Rufai zamanından ülkemizde kılık kıyafet kanununa kadar Rufai dervişleri siyah renkli cübbe ve kıyafetler giyinmişler.”¹⁰⁷ Bu münasebetle tarikatlarda siyah giyinmenin olumsuz bir mana taşımadığını söyleyebiliriz. Zira Kâbe’nin örtüsünün rengi de siyahtır. Bununla birlikte İmam Ebu Hanife’nin destarından biri de siyahtır. Yine Abdullah İbn-i Abbas’ın da daima siyah giyindiği

¹⁰⁴ Atasoy, a.g.e., s.166.

¹⁰⁵ Atasoy, a.g.e., s.224.

¹⁰⁶ Atasoy, a.g.e., s.169.

¹⁰⁷ <http://www.errufai.com/forum/viewtopic.php?f=25&p=385> (28.03.2011).

söylenir. “İbn Abdüsselâm, her giydiğinde siyah rengi tercih etmek bid’attır, diye fetva vermiştir.”¹⁰⁸ “Tasavvufta siyah rengin bir özelliği de gecenin remzi olmasıdır [sembol oluşu, geceyi temsil etmesi]. Aynı zamanda İsm-i zât’e âlem-i celâle işaretidir. Zirâ bütün ilâhî tecelli’ler, gecenin karanlığında zuhûra gelmiştir.”¹⁰⁹

Tarikatlarda yeşil renk, seyyidlerin ve cennetin rengi olarak düşünülür. Bunun yanında yeşil giyinmenin sünnet olduğu düşüncesi dervişlerin kıyafet seçiminde yeşili tercih etmesinin bir göstergesidir. Bu renk, Halvetîlerde olgunluğu temsil eder; ancak bazı tarikat dervişleri, yeşil rengin kutsallığı nedeniyle herkes tarafından ve uygunsuz bir şekilde kullanılmaması gerektiğini düşünürler. Bu düşüncedekilere göre; “...zînpuy [eğer örtüsü], mak’at [oturulacak yer] ve pâpûş gibi şeyleri yeşil renkten yapmak şüphesiz, erbab-ı esrara, büyüklere hakarettir.”¹¹⁰

Dervişler, kıyafetlerinde beyaz rengi sık olarak kullanır. Beyaz için Hz. Peygamber’in bir hadisi vardır. Tirmizî’ye göre Hz. Peygamber; “Elbiselerden beyaz olanları giyin. Çünkü onlar en hayırlı giyeceklerinizdir. Ölülerinizi de beyazla kefenleyin.”¹¹¹ buyurur.

Tarikat dervişlerine göre; “Pembe ve gül rengi gibi açık renklerde yani göz alıcı renkte taç ve elbise giymekte kerâhat vardır. Amma bayramlarda kırmızı veya beyaz giyinmek sünnettir. Ev içinde giymede beis yoktur.”¹¹²

Kıyafetlerde bazı renklerin kullanımı şeriâta göre uygun görülmez. “Abbasîler’e muhalefet maksadıyla bütün giysilerini kırmızı renkte giyenlere Muhammere, baştan başa sarı renkte giyenlere Musaffere ve tamamen beyaz giyinenlere Mübeyyeze denir. Ne renk olursa olsun birini seçmek mekruhtur.”¹¹³ Kırmızı hususunda mezhepler ayrılığa düşerler. Bu renk için Hanefîler mekruh, Şâfi ve Mâlikîler ise mübah ifadesini

¹⁰⁸ Atasoy, a.g.e., s.165.

¹⁰⁹ Atasoy, a.g.e., s.208.

¹¹⁰ Atasoy, a.g.e., s.166.

¹¹¹ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (C: 15, Ankara: Akçağ Yay., 1992), s.71.

¹¹² Atasoy, a.g.e., s.224.

¹¹³ Atasoy, a.g.e., s.165.

kullanırlar.¹¹⁴ Sarı da şeriata göre uygun bulunmayan renklere dendir. Bu renkler için Hz. Peygamber “Ben erguvan (koyu kırmızı) renkli şeyin üzerine binmem. Ne sarıya boyanmış, ne de (eteğinin ucuna, yanına, yakasına, yeline) ipekli geçirilmiş gömleği giyerim.”¹¹⁵ der. Yine sarı renkli elbise için “Bu, kâfirlerin kıyafetleridir. Sakın bunları giyme!”¹¹⁶ der.

Kıyafetlerden donun renkleri, dervişler için özel durumları veya manaları çağrıştırır. “Kara Don zahîdler [kendini ibadete veren] donudur. Onlar daima biferâh [sıkıntılı] olurlar. Ferahlık aşağılatır. Yeşil don göz nurunu artırır. Zira cennet donudur. Sarı Don İmam Hasan’ın ağı [zehir] içtiğinde giydiği dondur. Kırmızı Don’u İmam Hüseyin Kerbelâ’da giymiştir. Mai Don ikiyüzlü zındıklar takımı tarafından giyilmiştir.”¹¹⁷

Dervişlerin, zikir yaparken giydikleri hırkaların da renklerine göre sembolik anlamları vardır: “Hırkanın rengi siyah, mavi veya beyaz olabilir. Târikata yeni girenler siyah, belli bir dereceye ulaşanlar mavi, sülûkunu tamamlayanlar beyaz hırka giyer.”¹¹⁸ Murakka adı verilen hırkalar ise, sufilerin giydiği yamalı ve kıymetsiz olan kıyafetlerdir. Genellikle mavi renk olup iki dünyadan sıyrılmayı ifade eder. Mavi renkte olmasının sebepleri vardır: “...çünkü mavi elbise, kir tutmaz. Diğer bir sebep de mavi elbisenin siyah elbise gibi bir yas elbisesi, dertlilerin giysisi olmasıdır.”¹¹⁹ Beyaz hırka ise, sülûku bitirenlerin giydiği bir elbisedir.¹²⁰

5. Edebiyat ve Renk

5.1. Çağdaş Türk Şiiri ve Renk

Çağdaş Türk şiirlerinde renklerin kullanımı oldukça geniştir. Şairler iç dünyalarında yaşadıkları duygularını dış âlemde gördükleri varlıklarla bütünleştirerek yansıtır. Şiirlere yansıyan varlıkların renkleri duygularla bütünleşince şiirler bir resim tablosuna dönüşür. Bunun en güzel örneği Bedri Rahmi Eyüboğlu’nda görülür. O,

¹¹⁴ Canan, a.g.e., s.72.

¹¹⁵ Canan, a.g.e., s.73.

¹¹⁶ Canan, a.g.e., s. 75.

¹¹⁷ Atasoy, a.g.e., s.224.

¹¹⁸ Uludağ, a.g.e., s.256.

¹¹⁹ Uludağ, a.g.e., s.256.

¹²⁰ Atasoy, a.g.e., s.233.

şairliğinin yanında ressamdır. Ressamlığının da etkisiyle şiirleri, renklerle zihinde canlandırılır.

*“İçimde renkler uçuşur
Al yanar yeşil tutuşur
Ne sihirdir ne keramet
Ne de el çabukluğu marifet
Bu bir ressam oğlu ressam işidir
Sağ yanımda usul usul
Morla turuncu konuşur
Beri yanda kuzgunî siyahlardan
Ödü patlamış beyazlar
Ötede çil yavrusu gibi dağılmış pembeler
Kenarda yüzlerce senedir
Özlediği kahverengine kavuşmuş bir sarı
Beride Bursa çinilerine değmiş
Yunmuş yıkanmış bir memleket rüzgârı
Bazan ılık bazan serin
Işıl ışıl yanyor mavilerin
Dilerim Allahtan dert görmesin
İki kocaman çiçek gibi açılmış gözlerin
Minicik ellerin.”¹²¹*

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun şiirlerinde renklerin kullanımı konusunda Mehmet Kaplan şu yorumu yapar: “Türk edebiyatında renk duygusunu bu kadar israf edercesine kullanan başka bir şaire rastlayamayız. Renkler, Bedri Rahmi'yi âdeta sarhoş eder.”¹²²

Bedri Rahmi Eyüboğlu; renkleri sık olarak kullanmakla kalmaz, bazen renk kelimelerini sürekli tekrarlar. ‘Yeşil’ adlı şiiri buna örnektir.

*“Kolu mor kanadı yeşil
Halinden şikâyetçi değil
Yeşil
Yeşil*

¹²¹ Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dol Karabakır Dol (İstanbul: Bilgi Yay., 1995), s.143.

¹²² Mehmet Kaplan, Şiir tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri (İstanbul: Dergâh Yay., 1996), s.123.

Yeşil

Allah sizden razı olsun

Benden değil."¹²³

Mehmet Kaplan bu durumu şöyle izah eder: "Bedri Rahmi'nin birçok şiirinde renk ifade eden kelimeleri ve müşahhas unsurları ısrarla tekrarlaması ve bir araya yığılması, kanaatimize göre, resme has bir renk intibası elde etme işidir."¹²⁴

Çağdaş Türk şiirlerinde renkler; bazen çağrışımlarla duygu yüklü, bazen sıradan bir tanımlama, bazen de nesnelere bağlantısı olmayan bir sıfat olarak karşımıza çıkar.

Şairler, kimi zaman tabiattaki nesnelere renklerinin çağrışımlarıyla ruh dünyalarındaki hislerini birleştirerek şiirlerini yazarlar. Mustafa Seyid Sütüven 'Dağda Gece' adlı şiirinde "*Gecenin kapkarasında / Mor ışıklar arasında*", 'Ben' adlı şiirinde "*Bir kadeh ki kızıl şarap dolu/ Parçalanır o kadehle kaç dudak/ Yaslanınca güneş ufuklara / Birleşir yaşamak ve manzara*"¹²⁵ sözlerinde gecenin ve akşam kızılığının kendisinde uyandırdığı hisleri dile getirir. Ali Mümtaz Arolat 'Bir Gemi yelken Açtı' adlı şiirinde, "*Beyaz yelkenlerinde ölgün bir kızılığın / Titrek son akisleri dalgalandı belirsiz... Ufukların solan altın şafak gülleri... Gümüş yelken*"¹²⁶ sözleri doğadaki varlıkların renklerinin şairin mısralarına duygusallık kattığını gösterir. Renklerin çağrışımsal özelliklerinden faydalanan en önemli şairlerden biri de Ahmet Haşim'dir. Mehmet Kaplan'a göre: "Hâşim, empressyanist tablolar vücuda getirir; onda çizgiden çok renk hâkimdir. Ve renkler birbiriyle kaynaşır; âdeta birbirinin içinde erir."¹²⁷ Şair 'Yollar' adlı şiirinde bulunan "*sâye-i şeb, lâl-i mesâ, altın ziyâ, zer göz, reng-i mesâ, altın göz, şeb-i keder vb.*"¹²⁸ sözleriyle bunun örneğini gösterir.

Çağdaş Türk şiirlerinde genellikle gece ve akşamın karanlığıyla siyah; şafak vaktinin kızılığıyla da kırmızı bir manzaranın tahayyül edildiği görülür. Atilla İlhan'nın

¹²³ Kaplan, a.g.e., s.122-123.

¹²⁴ Kaplan, a.g.e., s.122.

¹²⁵ Kaplan, a.g.e., s.345-346.

¹²⁶ Abdullah Özkan ve Refik Durbaş, Cumhuriyetten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi (C:I., İstanbul: Boyut Dosya Yayınları, 1999), s.74.

¹²⁷ Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyete (İstanbul: Dergâh Yay., 1997), s.145.

¹²⁸ Mehmet Çetin, Tanzimattan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi (C:I., Ankara: Akçağ Yay., 2002), s.157-158.

‘Bulut Günleridir’ adlı şiirinde “*Kırık aynalarda bakılsa da gün kızılığı / kanma / bastırır tamamıyla karanlık yamyam korkular gibi*”¹²⁹ sözleri buna örnektir. Şiirlerde akşam ve gece karanlığı için kullanılan tabirlerden bazıları şunlardır: *Karanlık sokak, zulmetten tac kemerler, yolun karanlığa karışan noktası, simsiyah camlar, serin karanlıklar, alacakaranlıklar, karanlık kurtlara aç*. Bu ifadelere ek olarak Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın “*gece hayvanların padişahı, simsiyah tüylü gece*”¹³⁰ sözleri karanlığın şairler üzerindeki etkisini gösterir.

Şiirlerde akşamın kızılığı da en sık işlenen konulardandır. Ömer Bedrettin Uşaklı ‘Deniz Sarhoşları’ adlı şiirinde akşamın kızılığını “*Ufkun kıpkızıl şarabına taparak*”¹³¹ sözleriyle ifade eder. Yine akşamın kızılığını dile getiren şairlerden biri de Rıza Tevfik Bölükbaşı’dır. Rıza Tevfik ‘Şâm-ı Garîbân’ adlı şiirinde bir sonbahar akşamını şöyle dile getirir:

“...
*Seherde sonbahar faslı gibiydi,
 Toprak, bulut, yaprak paslı gibiydi;
 Serviler kararmış yaşlı gibiydi,
 Düşünen kayalar mahzûndur sandım*

*Nüş ettim güneşin akan rengini,
 Rûhumu-hazzile- yakan rengini;
 Ufukta görünce o kan rengini
 Felekler ben gibi dil-hûn sandım*

*Sıra dağlar mordu, sular kırmızı,
 Suları beklerdi bir peri kızı;
 Alnundan öperken akşam yıldızı
 Yeşil gözlerine meftundur sandım.*”¹³²

Şiirde geçen “*firkat ateşi, güneşin akan rengi, rûhu yakan renk, göllerde âteşin hâleler*” ifadeleri akşamın kızılığını ifade eden tabirlerdir.

¹²⁹ Mehmet Kaplan, Şiir tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, s.263.

¹³⁰ Kaplan, a.g.e., s.169.

¹³¹ İlhami Soysal, 20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi (4. Basım, Ankara: Bilgi Yay., 1992), s.120.

¹³² Kaplan, a.g.e., s.196-197.

İlhan Berk de akşamın kızılığıyla sevgili arasında bağlantı kurar. “*Bir karanlık gecenin masmavi seherinde/ Kızıl başörtünle gül yüzlü bahçede görün, Kıpkızıl hulyalı bir renge yükselmeden gün/ Bir devrin neşesini taşımakta yüzün, Ayırma gözlerini bakışlarımdan kinle/ Kızıl dudaklarında birikmiş kalmış yasın.*”¹³³

İnsan ömrünü merdivenle sembolleştiren Ahmet Haşim “Merdiven” şiirinde ömür merdivenini tamamlamak üzere olan insanın yaşadığı sonbahar akşamını mısralara döker.

“*Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semâya ağlayarak...*

*Sular sarardı yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...*

*Eğilmiş arza, kenar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?*

*Bu bir lisân-ı hafîdir ki rûha dolmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...*”¹³⁴

Şiirde duygular ifade edilirken sonbahara ait sarı renk ve akşamın kızılığı tablolştırılır. “*Güneş rengi bir yığın yaprak, kızıl hava, gül, kanlı bülbül, alev gibi olan dallar, kanamak, suların sararması, günün solması, mermerlerin tunca benzemesi*” ifadeleri sarı ve kırmızı rengin duygular üzerindeki etkisini gösterir.

Şairlerin bazen duygusal bağ kurdukları nesnelere, tabiattaki renkleriyle şiirlerinde yer verdikleri görülür. Ziya Osman Saba ‘Beyaz Ev’ adlı şiirinde “*yeşil pancurlu, pembe damlı, beyaz ev*”, Ceyhun Atuf Kansu ‘Ayaş Yolunda’ adlı şiirindeki “*yeşil yünden örülmüş tarla hırkası, karakazaklı genç, sarı çiğdem*” sözleri bu kullanıma verilen örneklerdir. Bazen de nesnelere renklerini alışa gelmedik şekilde ifade ettikleri görülür. Behçet Necatigil’in ‘Kilim’ adlı şiirinde bulunan “*Kan oturmuş turnaklardaki mavi, sevinçlerden gelme çağla yeşili, eğretili otlarının yitik yeşili, pörsük*

¹³³ Kaplan, a.g.e., s.207.

¹³⁴ İsmail Çeşli, Metin Tahlillerine Giriş/1 (Ankara: Akçağ Yay., 2004), s.188.

pembe, en bol kara” sözlerinde bu durum örnektir. Yine Tahsin Nâhid’in ‘Uzlette’ adlı şiirindeki “*Akşamın dūd-ı lâciverdîsi/ İniyor bahçenin ağaçlarına, Esiyor bâd-ı şûh u eflâtun*” mısralarında rüzgâr eflatun renklidir. Mehmet Kaplan’a göre: “Varlıklara ve duygulara beklenmedik renk sıfatları vermek, Fecr-i Âticilerin çarpıcı özelliklerinden biridir.”¹³⁵

Bazen şairler, şiirlerinde renklerin kaynağı üzerinde durur. Asaf Halet Çelebi’nin ‘Mansûr’ adlı şiiri buna örnektir:

“Renkler güneşten çıktılar

Renkler güneşe girdiler

Renkler güneşsiz öldüler

Ne renk gerek bana

Ne renksizlik”¹³⁶

5.2. Halk Edebiyatı ve Renk

Halk edebiyatı, Türk kültür ve medeniyetine ait geleneksel, yöresel, psikoloji, mitoloji vb. konularda halkın kendi zevkine göre oluşturduğu değerleri yansıtan bir alandır. Bu değerlerin işlenmesinde renklerin önemli bir rolü vardır. Renkler; şiir, destan, bilmece, mani gibi edebî türlerde, geleneksel kıyafetlerde, kutsal inanışlarda, rüya yorumlama geleneği gibi birçok alanda kendisini gösterir. Renkler, bu alanlarda bazen sembolik bir adlandırma, bazen de nesnelere ya da kavramların sıfatı olarak kullanılırlar.

Renkler, halk edebiyatı türlerinden destanlarda sık olarak kullanılır. Dede Korkut hikâyelerinde renkler; inanış, kahramanlık, kişi ve olaylar gibi sembolik bir özellik taşır. Destandaki “Bre al kanatlı Azrail, sen misin?” karabaşı bunaldı, bunala kaldı”, “Ak göğsümün üzerine Azrail basıp kondu”, diğer hikâyelerde; “kara giyimli azgın dinli kâfire, kara ölüm geldiğinde geçit versin”, “alaca atlı kara gâvur”, “sarı yılan”, “karalı-göklü otağı sorar olsan”, “sarı donlu kız aşkına bir aslandan döneyim

¹³⁵ Kaplan, a.g.e., s.159.

¹³⁶ Çetin, a.g.e., s.348.

mi?”, “Sarı donlu Selcan Hatun köşkten bakar...”¹³⁷ ifadeleri renklerle oluşturulan anlatımlardır.

Türk edebiyatının en önemli destanlarından biri de Türklerin tarihî dönemlerinden birini anlatan Oğuz Kağan Destanı’dır. Bu destanda da renkler, sembolik olarak kullanılır. Destanda, Türk hükümdarlarından Oğuz Kağan’ın çocukluğundan bahsedilir. Onun çocukluğundaki fiziksel özellikleriyle kutsallık arasında ilişki kurulur. Bu ilişki renkler aracılığıyla ifade edilir. Oğuz Kağan’ın tasviri şöyledir: “*Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.*”¹³⁸ Onun yüzünün rengi mavidir. Türk kültüründe renk adlandırmalarına baktığımızda gök rengi olarak ifade edilen bu renk, Tanrı’yı simgeler. Bu nedenle kutsal değer taşıyan bir renktir. Oğuz Kağan’ın ağzı ateş kırmızısı, gözleri de al rengindedir. Kırmızı renk de Tanrı’nın özelliklerini ifade eden renklerdenir.¹³⁹ Çoruhlu’ya göre; “Kırmızı renk mitolojilerde güneşin ve savaş tanrılarının rengi olarak yer almaktadır. Kuvvet, güç, iktidar, hâkimiyet ifade eder.”¹⁴⁰ Bu ifadeler doğrultusunda, tüm güç ve hâkimiyeti kendisinde barındıran Tanrı, bu özelliklerini renkler aracılığıyla Oğuz Kağan’a yansıtır. Oğuz Kağan’ın saçları ve kaşları siyah renktedir. Bu yönüyle perilerden bile güzeldir. Divân ve halk şiirinde sevgili tasvir edilirken saç ve kaşlar genel olarak siyah renkle nitelenir. Zira saç ve kaşların siyahlığı güzelliği artıran unsur olmaktadır. Ayrıca sevgilinin bazen Tanrı olarak simgelenmesi nedeniyle Oğuz Kağan’ın da güzelliğiyle Tanrı’yı yansıttığına işaret edilir.

Renkler, destanların dışında şiirlerde de kullanılır. Halk edebiyatının en önemli şairlerinden biri Karacaoğlan’ın şiirlerinde, renklerin önemli yeri vardır. O, “... şiirindeki içtimai ve tabii çevre tasvirleri olarak kullanılan mecazlar, tabirler, adetler ve

¹³⁷ Nesrin Feyzioğlu, “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Hikâyeye Simge ve İmgeler Bakımından Bir Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2- 2004/2003, SA. 62.

¹³⁸ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1986), s.88.

¹³⁹ Ali Duymaz, “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut Kitabı’na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, *Millî Folklor*, 2007, S: 76, s.52.

¹⁴⁰ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: Kabalcı Yay., 2006), s. 191.

geleneklerin yanı sıra insan portresini, tabiatın güzelliğini, Türk giysisini, halk dokuma ve süslemelerini tasvir etmede bol bol çeşit türlü renkleri de kullanmıştır.”¹⁴¹

Karacaoğlan, şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarını anlatırken renkleri oldukça sık kullanır. Bu tasvirlerle göre sevgili; ala, kara ve kömür gözlü, ak ve güvercin topuklu, gül gibi kırmızı yanaklı, ak göğüslü, ak kollu, kara kaşlı, ak alınlı, ay yüzlü, mor belikli, ak gerdanlı, gül yüzlü, inci dişli ve siyah zülüflüdür. Ayrıca renkler, sevgilinin kıyafet ve takılarının tasvirinde de kullanılır. Sevgilinin kıyafetlerinin ve takılarının rengini şairin şu mısralarında görebiliriz: “*Al valayla bağlamışlar başını, Yüzünü bürümüş al yeşil vala, Benim sevdiğim bülbül ünlüdür/ Ördek simalica yeşil donludur, Kadife şalvarlı tül libaslının/ Güvercin topuklu sarı meslinin, Sarı çedik geymiş koncu dizinde/ Arzumanım kaldı ala gözünde, Ak kollar altın bilezikli, Altun küpe kulakta mum gibi yanar*”. Bu mısraların yanında “*kırmızı ve al önlük, kara don, ak dülbent, mavi yama, al benekli keten entari, altın kemer, sarı akikten yapılan hatem yüzük, gümüş halhal, sarı mes ve çizme, gümüş düğme*” ifadeleri de bu kullanıma verilen örneklerdendir.¹⁴²

Karacaoğlan’ın şiirlerinde kırmızı rengin özel bir yeri vardır. Nedret Mahmut’a göre de Karacaoğlan’ın en çok sevdiği renk kırmızıdır. “Çünkü kırmızı sözü onun şiirlerinde yoğun olarak yer almaktadır, hatta: Benim vadem senden evvel yeterse mezarıma çift taş dikin kırmızı şiiri onun kutsal bir vasiyeti olarak kabletmemize yol açmaktadır.”¹⁴³

Halk inanışları arasında geniş yer tutan hurâfe ve bidat gibi batıl inanışların anlatımında renklerin simgesel anlamlarından önemli ölçüde yararlanılır. “Çocukların bazı hastalıklardan korunması için alınlarına siyah boya ile çizgi çizmek / Yeni doğan bebeklerin yüzüne kırmızı eşarp örtülmezse ve yanında da kimse al karasının o çocuğu boğup öldüreceğine inanmak / Üzerine siyah örtü giyinen genç bir kızın bahtının kara olacağına inanmak / Ölen kişinin ilk bayramını kara bayram kabul edip yas tutmak ve

¹⁴¹Nedret Mahmut, “Karacaoğlanın Şiirlerinde Sanat Olarak Renkler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, s. 180.

¹⁴²Müjgân Cunbur, Karacaoğlan (İstanbul: Çağrı Yay., 2008).

¹⁴³Mahmut, a.g.m., s. 182.

ağıt yakmak / Cenazeden sonra siyah kuşak bağlayıp siyah elbise giymek / Hıdrellez'de yeşil soğana, kırmızı yeşil ip bağlamak / Rüyada beyaz at veya beyaz gelinlik gören kişinin bir gün içinde öleceğine inanmak / Nazar değmemesi için kulak arkasına ve koltuk altına kara çalmak / Mart ayı geldiğinde hayvanların kuyruğuna kırmızı ip bağlamanın uğur getireceğine inanmak / Kara kedinin insan önünden geçmesini uğursuz soymak.”¹⁴⁴ renklerle alakalı olan batıl inanışlardan bazılarıdır.

5.3. Dîvân Şiiri ve Renk

Dîvân şiiri, ait olduğu dönemin toplumsal, kültürel, psikolojik, politik ve mistik özelliklerini, edebî bütünlük içinde yansıtan bir sistemdir. Bu edebî bütünlük, toplumun bakış açısını şekillendiren İslam inancının ışığı altında gelişir. Yani, İslamî inanç değerleri ve bu inancı yaşayış tarzı şiirlere yansır. Bu münasebetle Dîvân şiiri, tasavvufu yakından ilişkilidir. Tasavvufun felsefesi diyebileceğimiz aşk anlayışı, şiirlerin temel kaynağıdır. Yine tasavvuf düşüncesiyle ilişkili Kur'ân, hadis, peygamber, tarikat vb. kavramlar da Dîvân şiirinin en önemli kaynaklarıdır. Şairlerin çoğu, bu konulardan ilham alarak şiirlerini estetik bir kurgu üzerine inşa eder. Bu işlemi yaparken, tasavvuf düşüncesine bağlı aşk ve güzellik anlayışını temel alan konuları, çeşitli söz oyunları ile şekillendirir. Yani, tasavvufî kavramlar, mecaz, çağrışım veya benzetmelerle simgesel yönden anlamlandırılır. “İnsanlar, soyut ve kompleks düşünceleri anlatmak için simgelerden yararlanmışlardır. İnsanlığın en derin bilgilerini ifade eden efsaneler, mitler, masallar, destanlar hep bu simgesel anlatımlarla karşımıza çıkmaktadır. Sadece insanlığın bu ortak değerleri simgesel bir anlatıma sahip değillerdir; İlahî kutsal metinler ve insanların bireysel anlamda ortaya koydukları edebi ürünler de bu anlatım türü üzerine kurgulanmıştır.”¹⁴⁵

Dîvân şiirinde, soyut kavramların simgesel yönden anlamlandırıldığı unsurlardan biri; renklendir. Renkler, şairlerin iç ve dış âlemlemindeki unsurlarla çağrışım yönünden bir bağ kurması sonucu, çeşitli anlamlar yüklenir. Bunun en güzel örneklerinden birini Şeyh Galib, ‘*sefid ü siyâh u sürh*’ redifli iki gazeliyle verir. “Gâlib,

¹⁴⁴ Mustafa Varlı, Bidat, Hurâfe ve Batıl İnançlar (İstanbul: Ensar Neşriyat Yay., 2008).

¹⁴⁵ Yıldırım, a.g.m., s.130.

maddî âlemde gözlemlediğimiz “ikmâl”i, aşkın âlemdeki “mükemmel”i algılayabilme hususunda örneklemiştir.¹⁴⁶

Fecr oldu âşikâr sefid ü siyâh u sürh

Çarh oldu pür-nigâr sefid ü siyâh u sürh

Şeyh Galib

(Seher vakti, beyaz, siyah ve kırmızı olarak görüldü; böylece felek beyaz, siyah ve kırmızı ile doldu.)¹⁴⁷ Aynı gazelde “Gâlib, ufkun önce siyah, sonra beyaz daha sonra kırmızıyla dönüşmesinden, bir güzelin yüzüne ve kaşlarına sürdüğü allık, rastık ve beyazlatıcıya, oradan siyah dumanı, kırmızı alevi ve beyaz görüntüsü ile muma kadar, varlık âlemindeki bir takım hadise ve şeyleri şiirinin malzemesi yapmıştır.”¹⁴⁸

Bu dūd u şu 'le vü ten-i kâfūr-fâm ile

Şem' eyler âh u zâr sefid ü siyâh u sürh

Şeyh Galib

(Mum, duman (siyah), alev (kırmızı) ve kâfura benzeyen (beyaz) teni ile beyaz, siyah, kırmızı renklerle ağlayıp sızlar.)¹⁴⁹

Dîvân şairleri, renklerin zengin ifade tarzından, zihinde uyandırdığı çağrışımlardan ve yüklendiği anlamlardan faydalanarak şiirlerine zenginlik katarlar. Bu bağlamda, şiirlerde renkle ilgili kelime, sıfat, deyim, atasözleri, tamlama ve terkipler sık kullanılır. Şiirlerde geçen; *reng, gûn, fâm, levn, reng-â-reng, reng reng (her renkten olan), gûnâ-gûn, gûne-gûn (renk renk), reng-âmîz (renk renk), rengîn (renkli), rengîn-ter (fazla renkli, güzel renkli), bî-reng vb.* kelimeler renk kavramını ifade eder. Bu kavramı dile getiren kelimeler, bazen nesnelere renk ifade eden sözcük veya ekler getirmek suretiyle oluşturulur. Örneğin; *gül-gûn (gül renkli), sebz-fâm (yeşil renk), zer-fâm (altın renkli), lâle-reng (lale renkli), mînâ-fâm (mina renkli, cam mavisi)* kelimeri bu amaçla kullanılır. Renkler, bazen sıfat tamlaması olarak işlenir. *Siyeh-rû, siyâh-baht, (siyâh-rûz), siyeh-bahâr, ruh-i zerd, çerh-i lâciverd, rû-sefid (yüzü ak)* bu kullanıma verilen örneklerdir. Bunların dışında, fiil ve deyimlerle de sık olarak kullanılır. *Kara*

¹⁴⁶ Yıldırım, a.g.m., s.136.

¹⁴⁷ Yıldırım, a.g.m., s.135.

¹⁴⁸ Yıldırım, a.g.m., s.136.

¹⁴⁹ Yıldırım, a.g.m., s.135.

toprak olmak, al giymek, kıızıla boyanmak, kararmak, sararmak, ağarmak, yeşillenmek vb. bu kullanıma verilen birkaç örnektir.

Şairler renkleri, bazen doğrudan kırmızı, al, beyaz, ak, siyah, kara vb. kelimelerden, bazen de dolaylı olarak tabiatta bulunan nesnelere çağrışımlarından faydalanarak ifade eder. *Yanak, gül; dudak, gonca, la'l, şarap; saç, gece; gözyaşı, gümüş; diş, inci* bu kullanımlara verilen birkaç örnektir.

Şairler, renklerin dildeki zenginliğinden faydalanarak çeşitli söz oyunları, bu zenginliği daha da artırır. Örneğin; “Divan şiirinde kırmızı renk, çoğu kez kırmızı renkli unsurların birbirine teşbihi ve tenasübü yoluyla, ele alınan konuların idealize edilmesinde kullanılır; en çok sevgilinin güzelliğinin anlatımında estetik bir unsur olarak yer alır. Tabiat tasvirlerinde de bu yönlerde bir yaklaşım hâkimdir. Âşıkla ilgili anlatımlarda genellikle aşkın, ayrılığın ve derdin bir yansıması olarak mübalağalarda kendini gösterir.”¹⁵⁰ Anlatımın güçlendirilmesinde en çok izlenen yol ise teşbihtir.

Renkler, teşbihler aracılığıyla mana yönünden hem zenginlik, hem de farklılık gösterirler. Örneğin; Bâkî Dîvânı’nda “Siyah, nitelediği unsura göre anlam kazanmıştır. Sevgilide estetik değeri olan bir renk, âşıkta tahammül gücünü kıran, bahtı ve gönlü karartan sebeplerin rengi, rakipte ve zâhitte ise aşağılanma sıfatı olmuştur.”¹⁵¹

Bazı dîvânlar, dîvânların tahlilleri ve Dîvân şiirini konu alan sözlükler¹⁵² incelendiğinde renklerin kullanım alanlarının genellikle sevgili, âşık, tabiat ve eşyaya ait konularda olduğu gözlemlenir. Bu konularda, renklerin etki alanına ve en çok işlendiği unsurlara kısaca değinelim.

¹⁵⁰ Abdullah Eren, “Bâkî Divanı’nda Kırmızı Renk”, *Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Merkezi*, S. 37, 2008, s. 34.

¹⁵¹ Hüseyin Güfta, “Bâkî Dîvânı’nda Siyah Renkli Unsurlar”, *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall 2009, s. 1372.

¹⁵² Dîvân şiirinde renklerin kullanımını tesbit etmek için bu edebiyata ait şiirlerin tümünün tahlili yapılmalıdır. Ancak bu konu uzun bir süreç ve ayrıntılı bir çalışma gerektirdiği için; ayrıca genel bir tespit oluşturmak için bazı şairlerin şiir tahlillerinden, Dîvân şiiri ve tasavvuf sözlüklerinden faydalanıldı. Tahliller için bk. Şeyhî Divanı’nı Tetkik, Necati Bey Divanı’nın Tahlili, (Bu kaynakların künyeleri kaynakça kısmında verilmiştir.)Nev’î Divanı’nın Tahlili, Hayretî’nin Dinî-Tasavvufî Dünyası, Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Fuzûlî Divanı Şerhi; sözlükler için bk. Pala 1989, Onay 1992; Tasavvuf sözlükleri için bk. Uludağ 2001, Kâşânî 2004. Bu kaynakların künyelerini ilgili konuların işlendiği bölümlerde dipnot olarak verildi.

Sevgili ve Renk

Dîvân şiirinde sevgili, başkarakterlerdendir. Güzelliğini süsleyen unsurlarla daima âşığın hayalindedir. Şairler onun; yüz, yanak, dudak, saç, hatt, ben, göz, diş ve sine gibi güzellik unsurlarının renklerini çeşitli söz oyunları ile şiirlerine yansıtır.

Sevgilinin güzellik unsurlarının anlatımında en sık kullanılan renk; kırmızıdır. “Bunda belirleyici olan faktörlerin başında bu rengin güzellik ve çekicilik bakımından diğer renkler içerisinde daha alımlı, anlamlı ve belirgin olması ile âşığı en çok etkileyen unsurlar olarak yüz ve dudağın kırmızı olması gelir.”¹⁵³

Sevgilinin yüzü ve yanağı, kırmızılığıyla genellikle gül, gül-nâr, lâle, karanfil, narçiçeği, erguvan vb. çiçeklere benzetilir. “Ancak çok zaman bu çiçekler yanağa benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengi daima kıskanırlar.”¹⁵⁴ Yüz ve yanağın kırmızılığı, bu unsurların dışında *güldeste*, *gülistan*, *gülşen*, *gül-gûn*, *gül-fâm*, *gül-şeker*, *tâze gül yaprağı*, *gül yaprağı*, *gül-i sîr-âb*, *gül-i ahmer*, *gül-zar*, *gül-i hamrâ*, *gülşen-i cân*, *gül-i ter*, *gül-i handan*, *varak-ı gül*, *lâle-zar*, *lâle-sitan*, *güneş (afitâb, mihr, hurşîd)*, *ateş (od, nâr)*, *çerâğ*, *kandil*, *nur* ve *şem(mum)*, *şem-i şebistân*, *şem-i rûşen* ve *kan* ile ifade edilir.

Dudağın kırmızılığı ise la'l, yakut, mercan, gül, lâle, şarap, kadeh, ateş ve kanın yardımıyla dile getirilir. Bu unsurlardan la'l, kırmızılığıyla âdeta dudakla bütünleşir. Bu münasebetle la'l, denilince kırmızı dudak algılanır.

Sevgiliye ait mefhumlardan siyahlığıyla en çok işlenenleri; saç, hatt ve bendir. Bunlar arasında saç, en sık zikredilendir. Şiirlerde saçın rengi konusunda, değişmez yargılar vardır. “Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferâce altında gizli; sarışın, kızıl, vs. renkli ise de divân şiiri onu daimâ kara ve dağınık görür ve gösterir.”¹⁵⁵ Saçın renginin daima siyahla ifade edilmesinde tasavvufî düşünce sisteminin etkisi vardır. Bu sisteme göre; “Karanlık

¹⁵³ Eren, a.g.m., s. 35.

¹⁵⁴ İskender Pala, Dîvân Şiiri Sözlüğü (Ankara: Akçağ Yay., 1989), s.200.

¹⁵⁵ Pala, a.g.e., s.418.

(siyah saç) nasıl meçhul ise Hakk'ın zatı da öylece meçhuldür."¹⁵⁶ Saç, siyahlığıyla genellikle kâfirle ilişkilendirilir. "Kâfir kelimesinin "*siyah ve örten*" manalarına gelmesi saçın renk ve içeriğiyle yakından ilişkilidir."¹⁵⁷ Saç, kâfirden başka; gece, karanlık, yılan, kara bulut, duman, Kâ'be örtüsü, kara yazı, kara sehâb, kara tel, kara yüzlü, siyeh-kâr, siyeh-pûş, sevdâ, müşg-âsâ, günah, zulmet, Hindû, gurâb, gölge, şeb, şebistân, mağrib, akşam, şâm ve zünnar gibi unsurlarla ilişkilendirilir. Saçın dışında hatt; yazı, misk, anber, toz, karınca, duman, akşam, gece, kara, kıt'a, Hindû; ben ise; nokta, dâne, karabiber (fûlful), mercimek, kara parçası, Hind, müşg, misk, gece, gözbebeği, beydak, kâfiristan, dâg gibi unsurlarla birlikte zikredilir.

Sevgilinin beyazlığıyla en çok işlenen unsurları; yüz, yanak, diş ve sinedir. Onun yüz ve yanağı beyazlığıyla ay (mâh, meh, kamer, mehtâb, mâh-tâb, mâh-ı tâbân), sayfa, cevher, iman, semen (yasemen), nur, gündüz ve Rum, sinesi; sîm (gümüş), semen, ay ve âyîne, dişi ise; inci, jale, cevher gibi unsurlara teşbih edilir. Diş, genellikle inciye benzer. İnciye benzemesinde incinin beyazlığı, zarıflığı ve parlaklığı ön plandadır.

Âşık ve Renk

Âşığa ait unsurların anlatımında en çok, kırmızı ve siyahtan yararlanılır. Kırmızı, daha çok âşığın maddi ve manevi hâllerinin anlatımında işlenir. Bu hâllerden en çok işlenenleri gözyaşı, yara, âh ve ayrılıktır. Sevgiliden ayrı kalmak onun ruh ve fiziksel yapısında birtakım değişikliklere neden olur. Gönlü, ayrılık acısıyla daima kanlıdır. Bu kan, gözler vasıtasıyla kanlı gözyaşları şeklinde dökülür. Kırmızı, âşığın hâllerinin dışında gönlünün anlatımında da sık olarak kullanılır.

Gözyaşları, kan münasebetiyle kırmızıdır. O, kanlı görüntüsüyle lâle, gül, gül-âb, lâle-zâr, şarap, la'l, kıvılcım, ateş, mercan, şafak vb. unsurlara benzetilir. Âşık sevgilinin lâle rengindeki yanağını hatırlayınca, gözyaşlarıyla âlemi kırmızı renge boyar.

Hüzün, acı ve derdin simgesi olan âh, genellikle ateşli olması nedeniyle kırmızıyla ilişkilendirilir. Onun ateşle ilişkisi; bazen çerâğ ve şûle gibi kelimelerle,

¹⁵⁶ Kaşanî, a.g.e., s.398.

¹⁵⁷ Mustafa Tatcı, Hayretî'nin Dinî Tasavvufî Dünyası (İstanbul: Horosan Yay., 2006), s. 110.

bazen de şule-i âh, âh-ı ateşîn, âh-i ateş-bâr, ateş-i hicrân gibi tamlamalarla ifade edilir. Gönlün kırmızılığı ise; şarap, kadeh, mum, gül, lâle, gonca, gül-zâr, gülşen, gülşen-i âlem, kızıl sancak, kan, ateş, kebab, şafak, altın gibi unsurların yardımıyla dile getirilir.

Âşığa ait unsurlarda siyah; en çok beden, sine, gözbebeği, sevdâ ve baht ile birlikte zikredilir. Âşığın bedeni siyahlığıyla; toz, toprak, kül, duman, belâ zindanı ve şarap tortusu; gözbebeği ise Hindû ve lâlenin ortasındaki siyahlık ile ilişkilendirilir.

Sevdâ, *siyah* manasının yanında *sevgi* anlamına da gelir. Tasavvufî aşkta “Yürekte siyah bir nokta vardır; buna hâbbetu’l-kalp, sevdâü’l- kalb, suveydâü’l- kalb, dâne-i dil gibi isimler verilir. Kalbin en değerli yeri burasıdır. Canın canıdır. “Canımın içi” sözüyle buna işaret edilir. Bazen aşırı sevgi ve şiddetli aşk sebebiyle bu siyah nokta tahrip olur, parçaları bütün vücuda dağılır. Artık bu türlü âşıklarda akıl mantık kalmaz, sevdiklerini çılgınca severler.”¹⁵⁸ Bu nedenle âşıklara yer yer kara sevdâlı denir. Onların kara sevdâlı olmasına sebep olan unsurlardan en önemlisi; sevgilinin siyah saçlarıdır. Bu münasebetle genellikle saçla birlikte kullanılır.

Âşığın ayrılık ıstırapı çekmesi, bahtının kara yazılı olmasındandır. Bu münasebetle âşık, kendisini *kara bahtlı*, *baht-ı siyâh* gibi ifadelerle tanımlar. Bu unsurların dışında, âşığın ayrılık günü ve gecesi de siyahla ilişkilendirilir. O, sevgiliden ayrı kaldığı için bazen daima karanlıkta olduğunu ifade eder. Görüşü engelleyen karanlık âşığa sıkıntı ve keder verir.¹⁵⁹ Âşığın gece ve gündüzü; hicrân gecesi, şeb-i hicrân, hicrân günü, ayrılık gecesi, ayrılık günü, gam gecesi, gam karanlığı, şâm-ı gece, şâm-ı gam, mihnet gecesi, kara gece ve kara gün gibi tamlamalarla ifade edilir.

Âşığın beyazlığıyla en çok işlenen unsuru; gözyaşlarıdır. Gözyaşı, bu renkle olan ilişkisi münasebetiyle inci, gümüş ve yıldızlara benzetilir. Âşığın sarılığıyla en çok işlenen unsuru ise yüzüdür. Onun yüzünün rengi daima sarıdır. Bazen kanlı gözyaşları münasebetiyle kızarır; ancak genellikle sarı renktedir. Yüzün sarı renkli olması, hastalıkla ilişkilidir. Hasta olan kişinin benzi sararıp solar. Aşk hastalığına yakalanan

¹⁵⁸ Uludağ, a.g.e., s.315.

¹⁵⁹ Nejat Sefercioğlu, Nev’î Divanı’nın Tahlili, (Ankara: Akçağ Yay., 2001), s.383.

âşığın da benzi sarıdır. Sarı rengi münasebetiyle; altın, hazân, berg-i hazân, evrâk-hazân, za'ferânî, zerd, sarı, ruh-ı zerd gibi tabirlerle ifade edilir.

Tabiat ve Renk

Tabiat unsurlarından gökyüzünün rengi, çeşitlilik göstermektedir. Bunun sebebi renkleri oluşturan ışığın gün içerisinde farklı yansımalarıdır. “Yirmi dört saatin değişik zamanlarındaki görünüşüne dayanan renkler şunlardır: Sürh-âb, sipîd-âb, pîrûze, pîrûze-gûn, mînâreng, sîm-âb, çînî, anber-i sârâ, abenûs, zümürüd, mey-i asfar, sebze-zâr, gül-zâr.”¹⁶⁰ Gökyüzü, şafak veya seher vakti kızıl renkli olur. Bu rengiyle; şarab, cennet, gülşen ve gülistân; beyazlığıyla, kır at; yeşilliğiyle, yeşil elbise ve bahçe; lacivert rengiyle, kasr-ı mînâ olarak tasavvur edilir. Gökyüzü, havanın kararmasıyla oluşan koyu rengi münasebetiyle de benefşe ve yılan olarak ifade edilir.

Gökyüzündeki gezegenlerin renkleri de farklılık gösterir. Şiirlerde en çok kullanılan gezegenlerden güneşin rengi; sarıdır.¹⁶¹ Ancak sarıyla birlikte kırmızı renkle de anılır. “Ayrıca o, kızıl ve sarı renkler içinde hem bir kılıç, hem yakuta benzer. Tan vakti ufukların kırmızılığı da güneşi, gök çadırının eteğine “katife-i al” diken bir terzi şeklinde düşündürür.”¹⁶² Güneş bu renkleriyle; yüz, yanak, altın, ateş, meş'âle, kadeh, yara, gül, lâle gibi unsurlara benzetilir. Ay, beyazlığıyla yer yer gümüş, ayna, akça, güvercin ve nüşaya; sevgilinin yüz, alın, sine ve yanağına benzetilir. Yıldızlar ise, beyaz (parlak) rengi münasebetiyle; akça, jâle, gözyaşı ve sîm olarak ifade edilir.

Karanlık, siyahlığıyla sık olarak kullanılan unsurlardandır. Siyahla ilişkisi münasebetiyle; küfr, zulm, saç, günah vb. unsurlarla ilişkilendirilir. O, genellikle kasvet veren özelliğiyle gamı simgeler. Karanlığın çöktüğü akşam ve uzun gece de gam, keder, sıkıntıların yaşandığı ve gözyaşlarının döküldüğü vakitlerdir. Bu nedenle akşam ve gece; hicrân, ayrılık, dert ve figan gibi âşığın ıstırab dolu hâllerinin anlatımında kullanılır. *Gurâb, murg-siyâh, anber-i sarâ, 'anberîn mi'cer, zengî, siyah-kâse, edhem (yağız at), kürk-i sincap, sâye-bân, sipend, kulzüm-i Hind* gibi ifadeler bu vakitler için teşbih unsuru olur. Aynı zamanda gece; siyah rengiyle saç, ben, hatt gibi sevgilinin

¹⁶⁰ Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, (Ankara: Akçağ Yay., 2001), s. 402.

¹⁶¹ Tolasa, a.g.e., s.412.

¹⁶² Tolasa, a.g.e., s.416-417.

güzellik unsurlarına ve anber, misk, karga, mürekkep, asker gibi tabiat ve eşyaya ait unsurlara benzetilir.

Bahar mevsimi, şiirlerde en çok işlenen mevsimdir. Tabiatın yeniden canlanmasıyla renkliliği, hareketliliği, eğlenceyi, eğlencede giyilen renkli kıyafetleri, şarabı, yeşeren bağ ve bahçeyi, kızaran gül ve lâleyi hatırlatan bir mevsimdir. Bu mevsimde taze fidan, rengârenk bahar kabasını giyince kırmızı ve beyazlar içinde hoş görünen bir sevgiliye döner:

Nihal giydi baharı kâbâ-yı reng-â-reng

Sefîd ü surh ile döndi nigâr-ı ra'nâya

*Râmî*¹⁶³

Ateşin rengi kırmızı olarak ifade edilir. O, kırmızılığıyla; gonca, gül, lâle, gülistân, erguvan, şarap, dudak, yanak, kanlı gözyaşı, zerrîn küleh, şafak vb. unsurlara benzetilir. Ateşin dışında ona bağlı unsurlardan duman, görüşü engelleyen koyu rengeyle hatt, saç, bulut ve sinek; kül ise beden, saç ve bulut gibi unsurlara teşbih edilir.

Hayvanlardan kuş ve atlara baktığımızda, onların rengi itibariyle çeşitlilik gösterdiklerini görürüz. Bülbül, boz rengeyle küle; baykuş -geceleyn görebilme özelliği nedeniyle-, sevgilinin siyah renkli güzellik unsurlarına; şahbâz, bazen beyaz rengeyle gönül, göz, gündüz gibi unsurlara, bazen de sarı rengeyle güneşe; karga, siyahlığıyla gece, saç ve yaraya; papağan ise renkli tüyleriyle hatt, sebze, dudak, la'l gibi farklı renklerdeki unsurlara benzetilir. Hayvanlardan at ise; ateş, güneş, şarap, gül, gökyüzü ve toprak gibi unsurlarla ilişkilendirilir. Nef'i, padişahın atını, ateşe; atın siyah yelelerini ise dumana benzetir:

Nice Saçlı Doru güyâ ki yanar âteşdir

Dâdudur anın o yâl-i siyeh-i anber-sâ

*Nef'i*¹⁶⁴

Şiirlere konu olan ağaçlar, genellikle meyve, çiçek ve yapraklarının rengi itibariyle işlenirler. Ağaçlardan serv, yapraklarını dökmeyip daima yeşil kalışıyla;

¹⁶³ Erdal Hamamî, Râmî Divânı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001), s.162, K.-19-7.

¹⁶⁴ Metin Akkuş (hızl.), Nef'i Divanı (Ankara: Akçağ Yay., 1993), s.100, K.-18-13.

abanoz, siyah rengeyle; nar, çiçeklerinin kırmızılığıyla; erik, meyvesinin siyahlığıyla; çınar, yapraklarının sarılığıyla; bâdem, çiçeklerinin beyazlığı ve yapraklarının yeşilliğiyle şiirlere konu olur.

Dîvânlarda çiçekler, renkleri yönüyle sevgili, âşık ve tabiata ait unsurlarda oldukça sık kullanılır. En sık kullanılan çiçek ise güldür. Gül; kırmızı, sarı, beyaz ve pembe renklerde olmasına rağmen, şiirlerde en çok kırmızı rengeyle işlenir. Kırmızı gül, genellikle sevgilinin yanak ve dudağının; âşığın gözyaşı, gönül ve yarasının; tabiat unsurlarından da şarap, kadeh, la'l, kan, gömlek, etek, ateş ve mumun benzetildiği unsurdur.

Gülün çeşitlerinden semen; beyazlığıyla gömlek, sine, yüz, gerdan, gündüz, pamuk, kefen ve Yed-i Beyzâ; nesteren ise sarı rengeyle âşığın sararan yüzü; gonca (gülün açılmamış hâli) ise; yanak, dudak, kulak, gönül ve kadeh gibi unsurlarla birlikte işlenir. Gül den sonra en çok işlenen çiçek, lâledir. Lâle, genellikle kırmızı rengeyle işlenir; ancak ortasındaki siyahlığıyla da sık olarak kullanılır. O, kırmızılığıyla kan, kanlı göz, yara, kadeh, ateş, la'l, mercan, kına ve güneş gibi unsurlara; ortasındaki siyahlığıyla misk, anber, tutulmuş ay, gözbebeği, ben, kuş yuvası, nûn harfinin noktası, kömür, âh dumanı, karakarga ve yara gibi unsurlara benzetilir. Gül ve lâlenin dışındaki çiçeklerden erguvan, kırmızılığıyla ateş, şarap, dudak ve kan; menekşe, siyahlığıyla saç, ben, hatt, mürekkep, yazı, anber, Ka'be astarı; karanfil, kırmızılığıyla yara; zambak, beyazlığıyla gümüş sayfa; za'feran ise sarı rengeyle âşığın yüzüne benzetilir.

Renkler, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda geniş bir kullanıma sahiptir. Bu çalışmada Fuzûlî Dîvânı'nda renk kelimesinin kullanımı ile ilgili bazı hususiyetlere değinildikten sonra renkler; kırmızı, siyah, beyaz, gök renk (yeşil-mavi) ve sarı başlıkları altında beş bölümde incelendi. Bu bölümler de başta sevgili, âşık, memduh, tabiat ve eşya olmak üzere alt başlıklar altında ele alındı.

5.4. Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda "Renk" Kelimesinin Kullanımı İle İlgili Bazı Hususiyetler

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda¹⁶⁵ *renk* kelimesi, sık olarak kullanılır. *Renk* kelimesi ile birlikte *rengîn* (renkli) kelimesi kullanıldıkları unsurların renklerini ifade eder. Sevgilinin köyü, yakasını yırtmış gül yüzlülerle doludur. Gül yüzlüler burayı, kırmızı rengiyle gül bahçesine benzetir:

Gezer kûyuñda her yan çoğ girîbân-çâk gül-ruhlar
Bu reng ile Fuzûlî ol ser-i kû bir gül-istandur G.-89-7

Gül, renkli -kırmızı- yapraklarından her tarafa şebnem incileri saçar:

Dürr-i şeb-nem saçdı rengin berglerden her taraf
Lâ'l-i handân itdi hûblar kimi gevher-bâr gül K.-9-12

Bahçe, bahar mevsiminde bitkilerin çeşitli renkleriyle âdetta cennete benzer:

Âdem iseñ bâğ seyrin eyle bu mevsimde kim
Bâğı reng ü bûy ile kıldı behişt-âşâr gül K.-9-5

Bu mevsimde çiçekler, farklı renkleri münasebetiyle, renkli elbiseler giymiş gibi bir görünüm oluşturur:

Cümle-i ezhâr halvetde giyüp rengîn libâs
Eyleyüb her yılda bu dünyâya bir nevbet güzâr K.-28-14

Renk kelimesi *hile* manasında da kullanılır. Şair, rengi ifade ederken genellikle onun hem *hile*, hem de renk (bahsedilen unsurun rengine) anlamına gönderme yapar.¹⁶⁶ Fuzûlî, kanlı gözyaşlarını gizlemek istemez. Onu, her türlü hileyle veya tüm kırmızılığıyla, güle benzeyen sevgiliye göstermek ister:

¹⁶⁵ Bu çalışma, Kenan Akyüz, Süheyl Beken ve diğerlerinin birlikte edisyon kritik ve transkribe ederek hazırlamış olduğu "*Fuzûlî Dîvânı*" esas alınarak incelenmiştir. Çalışmada, alıntı olan ve dipnotlarda belirtilen beyitlerde; ilk rakam manzume, ikinci rakam ise muhammes, tahmis ve murabbalarda bent, diğerlerinde ise beyit numarasını göstermektedir. Roma rakamları ise bölümleri ifade eder. Rubaiyyat ve mukattaat, tek manzumedan oluştuğu için, önce Roma rakamıyla bölüm, sonra beyit numarası verilmiştir. Bu numaralardan önce gelen harfler beytin veya bentin içinde bulunduğu nazım şeklini göstermektedir.

¹⁶⁶ Renk kelimesinin hem renk, hem de "hile, aldatma" manasının bir arada kullanıldığı beyitler şunlardır: K.-15-III-4, T.-1-4, R.-LXI-2, K.-9-46, K.-24-3

Ey fuzûlî beyle pinhan dutma eşk-i âlûnî

Eyle her reng ile kim var ol gül-i hândâne arz G.-139-7

Âşğın sarı yüzü, kanlı gözyaşlarıyla kırmızıya boyanır. Bu durum, lacivert renkli feleğin, gün içinde renk değiştirmesi münsebetiyle, hileyle âşıkları kandırması olarak dile getirilir:

Çihre-i zerdin Fuzûlî'nün dutubdur eşk-i âl

Gör aña ne rengler geçmiş sipihri-nîl-gûn G.-232-10

Dîvân'da *rengîn* kelimesi; *hile* manasıyla bağlantılı olarak, *riya rengi* “*riyakârlık*” tabiriyle de ifade edilir. Fuzûlî, riya renginden yani riyakârlıktan bir mutluluk elde edemez. Bu yüzden, bu renkle (hileye başvurarak) gül renkli şaraba meyletmeyi düşünür:

Ey füzûlî bulmadum reng-i riyâdan bir şafâ

N'ola ger meylüm bu reng ile mey-i gül-fâmedür G.-98-7

Bazen renk kelimesinin kullanım alanı, çeşitli eklerle genişletilir. Dîvân'da ifade edilen *hem-reng* tabiri, “*aynı renkte olmak*” manasına gelir. Âşğın kanlı gözyaşlarıyla, sevgilinin dudağının rengi aynıdır:

Hem-reng-i lebûndür diyu kaç'-i nazâr itmez

Hûn-i ciğerümden müje-i eşk-feşânum G.-191-6

Dîvân'da ifade edilen *nîreng* kelimesi; hem *hile*, hem de *renksiz* manasında kullanılır. Kaşlar, sürmeyle boyanınca, renk değiştirir. Bu hâliyle renksiz bir yol, yani rengini belli etmeyen veya hileli bir yol tutarak gönülleri yağma eder:

Çılub tağyir-i şûret vesmeden yağma çılurlar dil

Harâmî kaçlaruñ resm ü reh-i nîreng dutmuşlar G.-69-2

Felek de hilekârlık yaparak içkicilere şarap yerine kan içirir:

Dutdı câm-i lâle-gun erbâb-i 'işret gül görüb

Çan içürdi halka nîreng ile çerh-i hile-kâr K.-28-5

Dîvân'da, renk ve onunla ilgili kelimelerle oluşturulan deyimlere de yer verilir. Bu deyimler; *renk tutmak* (boyanmak), *reh-i nireng tutmak* (renksiz bir yol tutmak yani tanınmaz olmak manasında kullanılır. Ayrıca, hile yolunu tutmak manasında da kullanılır.), *hem-reng olmak* (aynı renkte olmak), *renk vermek* (renklendirmek ve hile yapmak) ve *rengîn etmek*(renklendirmek, boyamak)tir.

Renkle ilişkili bir ifade olan *boyanmak* tabiri, Dîvân'da sık olarak yer edindir. Bu deyim, daha çok kırmızı renkli unsurların anlatımında kullanılır. Özellikle *kana boyanmak* deyimini oldukça fazla işlenir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Kırmızı

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda en çok kullanılan renk, kırmızıdır. Bunun sebebi, kırmızı rengin önemli ölçüde güzelliği çağrıştırması, pekiştirmesi ve simgelediği duyguların bir hayli fazla olmasıdır.

Çalışmada ele aldığımız Dîvân'da kırmızı renk; *kırmızı, âl, kızıl, humre, hamrâ, âteşîn, sûrh ve ahmer* kelimeleriyle ifade edilir. Bu kelimelerin dışında kırmızı renkli unsurlara, renk anlamı katan ekler getirilerek de bu anlam ifade edilir. *Gül-gûn, lâ'l-gûn, lâle-gûn, mey-gûn, gül-fâm, lâle-fâm, gül-reng, lâle-reng, vb.* kelimeler bu kullanıma örnektir. Şair, renkleri ifade ederken çoğunlukla sıfat tamlamaları kullanır. Bu tamlamalarda bazen doğrudan kırmızı rengi ifade eden kelimeleri, bazen de dolaylı olarak kırmızı renkli unsurları kullanır: *Eşk-i âl, sirişk-i âl, ruh-i âl, evrâk-i âl, sûrh-rû, humre kan, kızıl kan, kızıl bayrak, gül-i ruhsâr-ı âl, gül-i âhmer, gül-i hamrâ, leb-i lâ'l, şarâb-lâle-gûn, mey-i ergavân, câm-ı gül-gûn, mey-i gül-reng.* Bazen de kırmızı renkli tek bir unsurla, bu rengi ifade eder. Örneğin; *gül, lâ'l* ve *kan* kelimeleri âdeta kırmızı rengin yerini alır.

Dîvân'da geçen; *âl etmek, gül gül etmek, gül açmak, kana boyamak, kanla yıkamak, gül-gûn ve hûn-âb etmek, lâlezâr etmek, lâle-reng etmek, lâ'l eylemek, lâ'l kılmak, kızıla boyamak ve kızıl kan ile rengîn etmek, yanmak, kızmak, kan etmek, kanlı su akıtmak, kanlı yaş dökmek, kan saçmak, gül gül kan dökmek, kanı kana tutmak, kana batmak, kan içmek, kan eylemek, kan dökmek, kan yutturmak, kana kan, pare pare olmak ve ateşle yakmak, mey-i gül-gûn, âteş-i bîm, gül rengi salmak, kızmak, nâr-ı kahr, gül çehreki perde-i hicap* ifadeleri kırmızı renkle yakından bağlantılıdır. Kırmızıyla ilişkili bu ifadeler; neşe, dert, keder, ıstırap, ayrılık, hasret, arzu, utanma, kıskançlık, öfke, şiddet, ölüm, intikam, adalet, helak, kahır, zulüm vb. kavramların göstergesi olmaktadır.

Fuzûlî; kırmızıyı genellikle gül, lâle, gonca, erguvan, karanfil, nesrin, altın, la'l, yakut, ateş, güneş, şarap, kan, bayrak, kına, şafak gibi kırmızı renkli unsurlarla kurulan benzetmeler vasıtasıyla eserine yansıtır.

Dîvân'da kırmızı renk; sevgiliye ait unsurlardan en çok yüz ve dudağın, âşığa ait unsurlardan gözyaşı, sine, gönül ve yaranın, tabiat ve eşyaya ait unsurlardan da bahar, şafak, gül bahçesi, gül, şarap- kadeh ve altının anlatımında kullanılır. Bunların dışında yazı ve şiir gibi usurların anlatımında da bu renkten faydalanılır.

1. Sevgili ve Kırmızı

Fuzûlî Dîvânı'nda sevgili ve ona ait unsurlar işlenirken en çok kırmızı renkten faydalanılır. Kırmızı, sevgiliye ait unsurların anlatımında güzellik, zerafet, naziklik, güzelliği artıran süs, parlaklık, neşe, arzu, kıymet ve şevk gibi unsurların simgesi olmaktadır. Bu münasebetle kırmızı renk; güzelliği, zarifliği ve çekiciliği artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sevgilinin yüzü ve dudağı kırmızı renkli çiçeklere, değerli taşlara, ateş, kan ve şaraba benzetilir. Sadece yüz ve dudak değil; gamze, kirpik, eşik ve diyar gibi onunla ilişkili birçok konu yer yer bu tarzda ele alınır.

Sevgili, güzelliğini artırmak için el ve ayaklarına kına yakar. Ayağına altın halhal, beline altın kemer ve kulağına la'l küpe takar. Giyim ve kuşamda da kırmızı rengi tercih eder.

1.1. Sevgilinin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

1.1.1. Yüz-Yanak

Dîvân'da sevgilinin kırmızılığıyla alakalı en çok işlenen unsurları; yüz ve yanağıdır. Bunun sebebi; kırmızı rengin yüz ve yanağa güzellik ve alımlılık katması, böylece onu âşıkları kendisine çeken bir cazibe merkezi hâline dönüştürmesidir.

Şair, bu cazibe kaynağının kırmızılığını nitelerken *âl*, *sürh*, *ahmer* ve *hamrâ* gibi kırmızı manasına gelen kelimelerden faydalanır. Örneğin; sevgilinin yüzü, âl renkli bir sayfaya benzer.¹⁶⁷ Yüze duyulan arzu, âşğın kanlı gözyaşları dökmesine sebep olur:

Ġarķ-i ħûn-âb-i ciġer kılmış gözüm merdmlerin

Âzr-yi ħâl-i mřġîn  ruġ-i âln senün G.-168-5

Gz ķaresi eşk-i gül-gnumda ħâln řadķası

Eşk-i gül-gnum gl-i ruġsâr-i âln řadķası G.-274-1

Âl renkli yüzün arzusudan başka hiġbir Şey âşğın gönlünü sevindirmez:

Ġonce kıлма şâd gl aġmaz dutulmuş gnlmi

Âzr-mend-i ruġ-i âl  leb-i ħandânuġam G.181-7

Şair, yüzün kırmızılıġını niteleyen *âl* ve *reng* kelimesini kullanırken, bu kelimelerin *aldatma*, *hile* manasına da gönderme yapar. Âşık, hâlini gl yzl sevgiliye bu renk (kırmızı) veya bir renk (hile) ile arz etmek istediġini söyler:

Bi'llâġ yri ol gül-ruġa 'arz eyleyigr

Bir reng ile bu şret-i ħâlmni menüm R.-LXI-2

Yüz ve yanaġın kırmızılıġıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Gl-Gl Bahġesi

Sevgilinin yüz ve yanaġının teşbihinde genellikle ġiġeklerden gl kullanılır. Bu benzetmelerde yüz ve yanak; *gl*, *gl-âriz*, *gl-rġ*, *gl-i ruġsâr-i âl*, *gl-berg*, *gl-berg-i handân*, *ġihre-i gül-berg-i handan*, *gl-berg-i ra'nâ*, *cemâl-i gül-i ra'nâ*, *nusha-i gül-berg*, *gl-i ter*, *gl-i ra'nâ yüz*, *gl safhası*, *ruġsâr-ı gül-gn*, *gl-âb*, *gülşen*, *gl-zâr*, *gl-zâr-i ruġsâr*, *mey-i gül-gn*, *gl-ġihre*, *yüzü gl vb.* kelimelerle ifade edilir.

Yüz ve yanak, gl ve gl bahġesi gibidir.¹⁶⁸ Bu unsurlar, âşğı cezbeder. Âşğın sarı renkli yüzü, sevgilinin yüzünü görünce hazan mevsiminde kırmızı gl görmüş gibi hayrete düşer:

¹⁶⁷ K.-40-1

¹⁶⁸ K.-40-1

Reng-i zerdüm ile surhın görüb eyler hayret

Ki hazan içre ‘aceb bu ne gül-i hamrâdur K.-38-4

Yanak güzellikte -dolayısıyla kırmızılıkta- gülden daha ileri seviyedir. Bu nedenle gül, kendisinden daha üstün olan yanağı arzular.¹⁶⁹ Güzellikte kendisinden üstün olan yanağı görünce, şan ve şerefini kaybeder:

Bâğa gir bülbüle ‘arz-i gül-i ruhsâr eyle

Yih gülün ‘ırzını bülbül gözine hâr eyle G.-249-1

Yüzün güle benzetildiği beyitlerde zaman zaman şarap, ateş, kan ve yara gibi kırmızı renkli unsurlarla tenasüp oluşturulur. Şarabın harareti sevgilinin yanağını kızartmak suretiyle gül gül eder. Bu nedenle yanak, gül bahçesine benzer:

‘Arızuñ gül gül idübdür mey-i gül-gun tâbı

Veh ki bir gülden açılmış nice gül-zâr saña G.-20-4

Sevgilinin gül yüzünün ateşi, âşığı yakarken başkalarını aydınlatır:

Ey Fuzûlî yanaram kim ne için ol yüzi gül

Maña yanar od olur özgeye şem’-i maḥfil G.-175-9

Gül yüz, âşığın kanlı gözyaşı dökmesine sebep olur.¹⁷⁰ Âşık, onu göremediği zaman, yeryüzünü gül renkli gözyaşlarıyla örter:

Görmesem her göz açanda ol gül-i ra’nâ yüzün

Göz yumunca eşk-i gül-gûnum dutar dünyâ yüzün G.-228-1

Fuzûlî; gül suyunun ortaya çıkışını, sevgilinin yüzünün suya aksetmesine dayandırır:

‘Aks-i rûyuñ şuya şalmış sâye zülfün toprağa

‘Anber itmiş toprağün adın şuyuñ ismin gül-âb G.-27-3

¹⁶⁸G.-63-4, G.-70-1, G.-94-6, G.-117-1, G.-134-7, G.-138-3, G.-162-4, G.-175-7, G.-181-7, G.-201-6, G.-214-5, G.-240-1, G.-250-3, G.-270-2, MÜS.-1-IV-2, MUH.-1-3, MUH.-2-2, R.-LXI-2

¹⁶⁹G.-240-3

¹⁷⁰G.-17-6, G.-264-5

Lâle

Yüz ve yanağın rengi ile ilgili teşbihlerde yer alan bir diğer çiçek ise lâledir. Yüz, lâleye benzetildiğinde âşığın bağrındaki yara da söz konusu edilir.¹⁷¹

*Ne düttündür ki çihâr çerhe dil-i zâre meger
Heçr dâğını urar lâle- 'izârum bu gice G.-245-4*

Lâle yanaklı sevgili, âşığın sinesindeki hicran yarasını gördüğü halde ona merhamet etmez.¹⁷² Bazen de bu kanlı yaradan haberdar dahi olmaz:

*Fiğân kim bağrumuñ ol lâle- ruğ kan olduğın bilmez
Ciğer perkâlesinde dâğ-i pinhân olduğın bilmez G.-116-1*

Ateş

Sevgilinin yüzü ve yanağı; kırmızılığı, parlaklığı ve yakıcılığıyla ateş gibidir. O, âşığın gönlünü ateş gibi yakar. Yanan gönülden âh dumanları yükselir:

*Dûd-i âhumdan qararmış zâr ü ser-gerdan tenüm
Âteşin ruhsâr üzre müşgin hilâlün şadkası G.-274-2*

Yüzdeki kıvrılan saçlar; ateşe düşüp kıvranan yılan, ayva tüyleri ise ateşten çıkan buhara benzer:

*'Ârızun üzre ham-i zülfün añub dün tâ seher
Dolanurdum her taraf odlara düşmüş mâr tek G.-157-4
Eyler gönülde eşk hañuñ şevkini füzûn
Oddan çihâr buhâr saçılduğça âb añâ G.-8-4*

¹⁷¹ Dağ, yanık yarası manasına gelir. Lâlenin içindeki siyahlık “dağ-ı lâle” yanık yarası olarak tasavvur edilir. *Dağlamak*, eski bir tedavi yöntemidir. Bu tedavi yönteminde vücudun herhangi bir yerindeki hastalığı iyileştirmek için o yer, kızgın bir metal parçasıyla yakılır. Divanlarda dağlama işini genellikle sevgili yapar. (bk. Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2007), s.557-558.)

¹⁷² G.-36-3

Yanak, şarabın hararetiyle terleyince gül gül olup ateş rengini alır ve böylece sevgili ateşten su, sudan ateş çıkaran bir sihirbaza benzer:

*Veh ne sâhîrsen ki oddan şu çıharduñ şudan od
Derledüb ruhsârûñı gül gül kılanda tâb-i mül G.-178-2*

Terleyen yüz, âdeta su yerine ateş alan gül bahçesi gibidir:

*Derlemiş ruhsâr ile hublar açarlar gönülümü
Gör ne gül-şendür ki âteşden virürler âb aña G.-9-7*

Sevgilinin yüzü, her ne kadar gül gibi olsa da âşığı yakar:

*Ey Fuzûlî yanaram kim ne için ol yüzi gül
Maña yanar od olur özgeye şem'-i mañfil G.-175-9*

Yüz ve yanak, cehennem ateşiyle de ilişkilendirilir. Hakk'ın iman ehlini cehennem ateşinde yakmasının sebebi, sevgilinin yüzünün nurudur:

*Nûr-i ruhsârûndur ol maqşad ki îmân ehline
Kılsa Hağ rûzî cehennem âteşi oldur sebeb G.-32-4*

Âşık, yanağın şevkiyle mum gibi yanar:

*Oda yahdum şem'veş cânım bağub ruhsârûña
Çerhe çekdüm dûd-i dil serv-i hırâmânûñ görüb G.-37-2*

Böylece ateşperest olur:

*Şem'-i ruhsârûñ odı kıldı meni âteş-perest
Çâk-i sînemden temâşâ eyle âteş-gâhuma G.-242-2*

Âşıkların yüze meyletmesi kendilerini ateşe atması manasına gelir:

*Delü dirsem n'ola 'uşşâkına gül-çihrelerüñ
Özini göz göre odlara şalur mı 'âkil G.-175-7*

Sevgilinin yüzü ve yanağı, mum alevi gibidir.¹⁷³ Onu arzulayan güneşin ışığına ihtiyaç duymaz:

Zulmet-i zülfün giriftârı dem urmaz nûrdan

Tâlib-i şem'-i ruhuñ hurşîd-i raşşân istemez G.-115-2

Muma benzeyen yanak, bulunduğu yeri aydınlatır:

Ƙıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm

Şem'-i ruhsârı ile oldı münevver hammâm G.-182-1

Güneş

Yüzün güneşe teşbihi güneşin aydınlatıcı, yakıcı ve doğarken kızıl olması münasebetiyledir. Yanağın hayali, ağlayan âşığın gözünde dolaşır. Bu durum, güneşin aksinin suda oynamasına benzer:

Hayâl-i 'ârîzuñ cevân ider bu çeşm-i pür-nemde

Nicük kim mevclenmiş şuda 'aks-i âf-tâb oynar G.-70-2

Ay, nurunu güneşe benzeyen yüzden alır:

Nûrunı mâh mihr-i ruhuñdan alur müdâm

İnkâr ederse şehr güvâhumdurur temâm G.-180-1

Güneşe benzeyen yüzün ışığı, yıldızları dolunay hâline getirir:

Zerreî mihr-i ruhuñdan tapsa pertev âs-mân

Âs-mân üzre temâm encüm meh-i tâbân olur K.-7-16

Sabah, her gün felek sayfasına yanağın resmini güneş ışınlarıyla nakşeder:

Bir muşavvirdür ki zerrin kilik ile her gün çeker

Şafha-i gerdûnâ nâş-i 'ârîz-i dil- dâr şubh G.-55-6

¹⁷³ G.-9-2, G.-27-2, G.-43-3, G.-73-5, G.-97-1, G.-144-2, G.-170-1, G.-172-4, G.-191-3, G.-213-3, G.-216-6, G.-242-2, G.-253-4

Sevgili, başkalarının meclisini yüzünün güneşiyle aydınlatırken, âşığı pervane gibi yakar:

Meni reşk odına pervâne tek ey şem' yandırma
Yeter hür-şîd-i ruhsârûñ çerâğ-i bezm-i ağıâr it G.-42-5

Şarap-Kadeh

Sevgilinin yanağı, şarap ve şarap kadehi gibi kırmızıdır. Böyle olmasının sebebi, şarabın içilmesi ve hararetindedir:

'Ârızuñ gül gül idübdür mey-i gül-gun tâbı
Veh ki gülden açılmış nice gül-zâr saña G.-20-4

Sevgili, sabah vakti şarap içince yüzü kıpkırmızı olur ve bu hâliyle güneşi âdeta gölgede bırakır:

Cür'a cür'a mey içüb zîb-i cemâl arturduñ
Zerre zerre gözümüñ nûrını efzûn itdüñ G.-166-6

Sabah ressamı, feleğin sayfasına şarap ile kızaran yanağın resmini çizer:

Çek şabuñı şubñ naqqâşına 'arz-i 'ârız it
Beyle çeksün ger felek levhine bir şûret çeker G.-78-5

Yanağın kırmızı renkli oluşu, bazen şarap kadehine dayandırılır. Yanak, kırmızılıkta kadehten daha üstündür. Kadehin, sevgilinin yanağının renginde olduğunu söylemesi, ayın kendisini güneşle kıyaslaması gibi yersiz bir davadır:

Reng-i rûyuñdan dem urmuş sâğar-i şahbâya bağ
Âf-tâb ilen kıılır da'vî dutulmuş aya bağ G.-58-1

1.1.2. Dudak

Dîvân'da, yüz ve yanaktan sonra kırmızılığıyla en çok işlenen unsur, dudaktır. Bu unsur, rengi münasebetiyle kırmızı renkli çiçeklere, değerli süs taşlarına, kan ve şaraba benzer.

Dudağın kırmızılığıyla ilgili teşbih ve mecazlar :

La'l

La'l genel olarak istiare yoluyla dudağın yerini tutar. Dudağın la'le teşbihi, la'lin kırmızılığı, güzelliği ve kıymetliliği yönüyledir.

Dudak, inci yağdıran la'l gibidir:¹⁷⁴

Cânumuñ cevheri ol lâ'l-i güher-bâra fidâ

Ömrümün hâşılı ol şîve-i refâra fidâ G.-7-1

Sabah, her an la'l dudağın zikrini yapar:

N'ola ger emvâta ihyâ virse şubhuñ demleri

Zikr-i lâ'lüñdür kim eyler dem-be dem tekrâr şubh G.-55-3

Taze gülün yaprağı ise, la'l dudağa âşık olur:

Olur ruhsârûña gün lâ'lüñe gül-berg-i ter 'âşık

Saña eksük değül gökden iner yirden biter 'âşık G.-152-1

La'l dudak ile şarap, kan, gül ve gonca gibi kırmızı unsurlar arasında, teşbih yoluyla ilişki kurulur.¹⁷⁵

Âşığın gönlü, sevgilinin gözlerinin hastasıdır. Bu derdin dermanı ise, şarap rengindeki la'l dudaktır:¹⁷⁶

Çeşmün marîzi oldı gönül lâ'lden em it

Renc-i humâra düşdi devâdur şarâb aña G.-8-5

Dudak, la'l taşından üstündür. La'l, onu kiskandığı için eriyip şarap hâline gelir:¹⁷⁷

¹⁷⁴ G.-37-1, G.-61-1, G.-73-2, G.-141-1, G.-169-4, G.-141-5, R.-VIII-1

¹⁷⁵ G.-20-5, G.-26-9, G.-28-3, G.-43-2, G.-63-4, G.-73-1, G.-68-4, G.-167-7, G.-198-2, G.-257-6

¹⁷⁶ Dudak, âşığa can bağışlayan özelliğe sahiptir. O, bu özelliğiyle darü's-şifâ, ilaç, deva ve em (ilaç, deva, tedavi etme, öpücük) olarak tasavvur edilir. (bk. Pala, a.g.e., s.311.)

Lâ'l-gun meydür elüñde sâgar-i sîmîn ile
Yâ nigîn-i lâ'ldür reşk-i lebüñden oldı âb G.-27-5

La'l, yer yer âşığın kanıyla da ilişkilendirilir.¹⁷⁸ Âşığın sinesi, la'l renkli dudaktan dolayı kan doludur:

Bîmâr tenüm nerkis-i mestüñ eleminden
Hûnin ciğerüm lâ'l-i dür-efşânuñ içündür G.-105-3

Âşığın parça parça kanlı gözyaşı dökmesinin sebebi, la'l dudağın arzusundandır:

Gözüm kim bağrumuñ kanın töker perkâle perkâle
Dem-â-dem ârzû-yi lâ'l-i cânân itdügümdendür G.-103-3

Gözlerinde oluşan kırmızılıklar da la'l dudağın resmidir. Âşık, kirpiklerini kalem, sinesindeki kanı mürekkep gibi kullanıp gözünün beyazına her an la'l dudağın resmini çizer:

Göz beyâzına çeker lâ'l-i lebüñ şûretini
Dem-be-dem hâme-i müjgân ile bağrum kanı G.-267-4

Şarap

Şaraba benzeyen dudak, Dîvân'da *bâde-i lâ'l*, *mey-gûn lâ'l*, *lâ'l-i mey-gûn*, *lâ'l-gûn mey*, *leb-i mey-gûn* tabirleriyle ifade edilir.

Dudak, şarap damllarına benzer:¹⁷⁹

Lebüñden katre katre kan içer gönüm kerâhetsüz
Şekerden olıcağ mey katresi gûyâ harâm olmaz G.-113-6

Dudağın şaraba benzemesi, şarabın rengi ve âşığın aklını başından alması yönüyledir. Âşık, onun etkisiyle mest olur:

¹⁷⁷ Şarabın bir diğer adı da lâ'l-i mûzâb'dır. Mûzâb, erimiş manasındadır. Lâ'l-i mûzâb, erimiş la'l, yani şarap olarak ifade edilir. Şarabın kırmızı rengi, eritilmiş lal taşına benzetilir. Bu durum dudakla ilişkilendirilerek dile getirilir.

¹⁷⁸ Kırmızı bir süs taşı olan la'l, aslında beyaz bir taşken ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılmış. Güneş ışığıyla kırmızı olurmuş. (bk. Pala, a.g.e., s. 309.)

¹⁷⁹ G.-27-5, G.-68-4, G.-201-4, G.-171-6, G.-257-6

Nûş ideli bâde-i lâ'l-i lebûn

Nerkis-i mestûn kimi hâlüm harâb G.-26-9

Dudak, şaraba benzemekle birlikte ondan daha üstündür. Şarap, yolunu şaşırıp dudakla bahse girmek suretiyle edepsizlik eder:

Lâ'lûn ile bâde bahş itmiş zihî güm-râhlığ

Oldı vâcib eylemek ol bî-edebden ictinâb G.-28-3

Saki, bazen şaraba dudaktan bahseder. Şarap, bunun üzerine sevgilinin ayağına düşer ve elini öper:

Sâkî meger ol lâ'l sözün dir mey-i nâba

Kim düşdi ayağına elin öpdî mey-i nâb¹⁸⁰ G.-24-6

Gonca

Dudak, şekil ve renk yönüyle goncaya benzetilir. Goncayı gören âşğın nutku tutulur,¹⁸¹ ciğeri kan olur¹⁸² ve âşık kanlı gözyaşları döker:

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânun içündür

Çan ağladuğum gonca-i handânun içündür G.-105-1

Goncanın içindeki taze gül yaprakları -dolayısıyla dudak-, kırmızılığıyla la'le benzer.¹⁸³ Sevgilinin dudağının nezaket yönüyle goncaya benzediğini söyleyenler, dudağı gördüklerinde inci saçan la'l olduğunu anlayıp utanırlar:

Nâzüklük ile gonca-i handânı iden zikr

İtmez mi hayâ lâ'l-i dür-efşânunı görgeç G.-53-6

¹⁸⁰ *Ayağa düşüp el öpmek* deyimi, bir işini yaptırmak için çok yalvarmak manasında kullanılır. (bk. Özkan, a.g.e., s.323.) Ancak bu deyim beyitte, minnettarlıktan dolayı ayağa düşüp el öpme manasında kullanılmıştır. Ayrıca *ayağına düşmek*, kadehine dökülmek, *elini öpmek* ise kadehi eline almak manasında kullanılır. (bk. Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi (Ankara: Akçağ Yay., 1998), s.91.)

¹⁸¹ G.-53-1

¹⁸² R.-LXII-1

¹⁸³ G.-73-1, G.-141-5, G.-253-1

La'l ve şarap gibi gonca da dudakla bahse girer;¹⁸⁴ ancak o, rengi ve nezaketi yönüyle dudağa benzese de gönül açan la'l dudak gibi şirin değildir:

Var gül berginde hem el-ḥâḫ nezaket birle reng

Lîk can-perver leb-i lâ'lüñ kimi şîrin deġül G.-179-2

Kan

Dudak, yer yer âşığın ciğer kanı ve kanlı gözyaşlarıyla ilişkilendirilir. Âşık, dudağın arzusıyla ciğerini kan edip kanlı gözyaşları döker:¹⁸⁵

Lâ'l-i nâbuñ hevesi bağrumı ḳan eyledüġin

Âh kim ḳanlu yaşum eyledi izhâr saña G.-20-9

Gözüm kim bağrumuñ ḳanın töker perkâle perkâle

Dem-â-dem ârzü-yi lâ'l-i cânân itdüġümdendür G.-103-3

Sevgilinin âşığın kanını dökmesine karşılık, âşık da sevgilinin dudağını dişler. Dudağın kan renginde olması da buna dayandırılır:

Dişledümse lâ'lüñ ey ḳanum töken ḳahr eyleme

Dut ki ḳan itdüm 'adâlet eyle ḳanı ḳana dut G.-43-2

1.1. 3. Kirpik

Sevgilinin kirpiklerinin kırmızı oluşu, sineye saplanan ok olarak telakki edilmesindedir. Kirpikler, âşığın sinisini delip kalbe ulaşır ve kana boyanır:

Dil-i pür-ḥun mîdur sînemde yâ ol ḳaşları yanuñ

Çekilmiş nâveki cismümde ḳalmış ḳanlu peykânı G.-266-3

Bu oklar bazen âşığın gönül ateşinde yanıp daha sonra kanlı yaşlar hâlinde gözünden çıkar:

Ḳatre ḳatre dime ḳandur ki çıḫar çeşmümden

Dem-be-dem gönülüm odiyle eriyen peykânlar G.-67-2

¹⁸⁴ G.-141-5, R.-VIII-1

¹⁸⁵ G.-82-5, G.-105-3, G.-167-7

Şair, bazen kirpik için *hûnin* kelimesini tevriyeli olarak kullanır. Böylece onu hem kanlı hem de katil olarak tasavvur etmiş olur. Kirpiği, aynı zamanda kızgın bir mile de benzetir:

Ey Fuzûlî baḥmayam tâ ğayra her ḥûnin müje
Âteşin bir mîldür kim çeşmüme ğayret çeker G.-78-8

1.1.4. Ayak-El

El ve ayakların kırmızılığı, kınalı olması münasebetiyledir. Kınalı el ve ayak, lâle ve gül yaprağı rengindedir:

Sürmeden gözler kıra eller ḥinâdan lâle-reng MUH.-1-5
Tökmüş gül üzre sünbül-i ğisû-yi müşg-bâr
Yahmış lâṭf ayağına gül-berg tek nigâr MÜS.-1-IV-2

1.2. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

1.2.1. Gamze

Gamzenin kırmızıyla ilişkisi, onun kan dökücü ve içici olarak telakki edilmesinden kaynaklanır. Bu ilişkiden dolayı, genellikle *hûnî*, *hûn-rîz*, *hûn-hâr* ifadeleriyle sıfatlandırılır.¹⁸⁶

Sevgilinin kanlı bir katil olan gamze oku bazen göze, bazen de gönle yerleşir. Bu katili, “*kan tuttuğu*” için, kan döktüğü yerden ayırlamaz:¹⁸⁷

Geh gözde geh gönülde ḥadengün mekan dutar
Her ḥanda olsa ḳanlunu elbette ḳan dutar G.-72-1

Gamze; kan dökmekle kalmaz, saplandığı yerde onu içer.¹⁸⁸ Zâhidin halktan gizli şarap içmesi gibi, o da göze görünmeden devamlı kan içer:

Ġamzeñ görünmeyüb göze ḳanlar içer müdâm
Zâhid kimi ki bâdeni ilden nihân içer G.-77-5

¹⁸⁶ MUK.-XXXI-2

¹⁸⁷ Beyitte geçen “*kan tutmak*” ifadesi, katilin cinayet işlediği yerden ayrılmaması manasındadır. (bk. Tarlan, a.g.e., s. 201.) Sevgilinin gamze okunu, âşığın göz ve gönlündeki kan tutar.

¹⁸⁸ G.-191-5, G.-246-5

Gamze, kan içmeye öyle düşkündür ki onun yere dökülmesine bir an fırsat vermez:

Ey Fuzûlî ciğerüm kanını koymaz töküle
Can fidâ ol şanemüñ gamze-i hun-hâresine G.-252-7

Nesrin, beyaz ve sarı renklerde olan bir çiçektir; ancak lâle rengine boyanmıştır. Bunun sebebi, gamze okunun nesrinin kanını dökmesidir:

Nesrîne reng-i lâle nedendür didüm didi
Ġamzem hadengi tökdüğü kanuñdurur senüñ MÜS.-1-IV-3

1.2.2. Giyim-Kuşam

Sevgili, baştan başa kırmızı elbiseler giyer. Bu elbiselerdeki kırmızılık; ateş, kan ve gül ile ilişkilendirilir.

Sevgilinin elbiseleri ateş gibi kırmızıdır ve bu hâliyle de âşığı yakar:

Ey yüzi gül gönleği gül-gûn u donu kırmızı
Âteşin kisvet geyüb odlara yandurduñ bizi MUH.-1-3

Sevgilinin kırmızı bir elbise giymesi, onun kan dökücülüğüyle de ilgilidir. Sevgili, gül renkli elbise giyip, bir cellât gibi sürekli dolanır. Dolandığı her yerde âşıkların kanını döker:

Ey geyüb gül-gun dem-â-dem 'azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân idüb döndükçe yüz kan eyleyen G.-221-1

Bazen de gül renkli kaftanını giyip at üzerinde dolanır. Onu gören âşığın gözü, gözyaşlarının içinde bağrının parçalarını her tarafta gezdirir -saçar-:

Gezdürür her yan gözüm eşk üzre bağrum pâresin
Hil'at-i gül-gûn ile raşş üzre cevlânuñ görüb G.-37-3

Sevgilinin elbisesi, kaftanı yanında eteği de genellikle gül yapraklarına benzetilir:

Ele alur gezicek ol gül-i ra'nâ eteğın

Vehm ider kim duta bir 'âşık-i şeydâ eteğın G.-226-1

1.2.3. Süs Eşyaları

Dîvân'da kırmızılığı söz konusu edilerek kullanılan süs eşyaları; küpe, halhal ve kınadır.

Küpe

Sevgilinin kulağında her zaman la'lden yapılmış bir küpe sallanır. Onu gören âşıkların kan dolu gönülleri, kıskançlıktan titrer:

Fuzûlî reşkden dıtrrer dil-i pür-hûmı 'uşşâkuñ

Benâgûşında yâruñ her zeman kim lâ'l-i nâb oynar G.-70-8

Halhal

Sevgili, topuğuna altından yapılmış ve rengini güneşten alan kızıl renkli halhallar takar:

Al şaçak altında müşgin saç perîşan-hâliyem

Sîm sâk üzre kızıl halhâller pâ-mâliyem

Şanma halhâlûñ kimi mihrüñden ey meh hâliyem MUH.-1-4

Kına

Sevgili, eline ve ayağına kına yakar. Bu hâliyle; eli lâleyi, ayağı gül yaprağını andırır:

Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng MUH.-1-5

Tökmüş gül üzre sünbül-i gîsû-yi müşg-bâr

Yahmış lâîf ayağına gül-berg tek nigâr MÜS.-1-IV-2

1.2.4. Eşik

Sevgili, cefa okuyla âşığın kanını döker. Âşıktan dökülen kan, sevgilinin eşiğini ve onun diyarındaki toprağı kırmızıya boyar. Eşiğin renginin kırmızı olması buna dayandırılır:

*Tökmüş kanımı ohuñ ol âsitân ier
Bir yirdeyem esîr ki toprağı kan ier G.-77-1*

Âşık, kanlı gözyaşlarıyla sevgilinin eşiğini yıkayarak onu la'l hâline getirir:

*Eşiğüñ daşını kan ile yudı çeşm-i terüm
Bes ki pâkem daşı lâ'l eyledi feyz-i nazarum G.-209-1*

1.2.5. Sevgilinin Diyarı

Sevgilinin diyarı, gül bahçesi olarak tasavvur edilir. Onun köyü, yakasını yırtmış gül yüzlülerle doludur. Bu yüzden, burası gül bahçesi gibidir:

*Gezer kûyında her yan çoğ girîban-çâk gül-ruşar
Bu reng ile Fuzûlî ol ser-i kû bir gül-istandur G.-145-6*

Ancak sevgilinin diyarı güzellikte, gül bahçesinden daha üstündür. Âşık baharda gül bahçesini seyretmektense, sevgilinin cennete benzeyen diyarını seyretmeyi tercih eder:

*Mevsim-i güldür velî gitmen çemen seyrine kim
Ravza-i kûyuñ maña ol seyrden virmiş ferâğ G.-145-6*

2. Âşık ve Kırmızı

Âşığa ait unsurların kırmızılığı, genellikle kanla ilgilidir. Âşığın sinesi ve gönlü kan nedeniyle; yüzü, gözleri ve kirpikleri de kanlı gözyaşları nedeniyle kırmızıdır.

2. 1. Âşığın Vücudu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

2.1.1. Vücut

Âşığın vücudunun kırmızıyla bağlantısı; kan, yakut, la'l ve gül yardımıyla kurulur.

Vücut, ciğer kanıyla boyandıkça kıymet ve renk yönünden yakuta ve la'le benzer:¹⁸⁹

Dimeñ eksük meni tedric ile yâkut olan daşdan

Boyandukça ciğer kıniyle kıadr ü kıymetrüm artar G.-71-2

Kâş cismümi felek daş ide bî-bâde dözem

Ma'den-i lâ'l kimi çun ciğerüm kıan eyler K.-32-21

Âşık, hüküm bahçıvanının su yerine ciğer kanıyla suladığı dert gülşenin taze gül fidanı olarak da tasavvur edilir:

Nihâl-i gül-şen-i derdem ki şu yirine virür

Maña hemîşe ciğer kıanı bâğ-bân-i kıazâ K.-1-82

2.1.2. Yüz

Yüz, kanlı oluşu münasebetiyle kırmızıdır. O, genellikle sararmış bir hâldedir; ancak kanlı gözyaşlarıyla kırmızıya boyanır. Sevgilinin dudaklarından ayrı kalmak, ciğeri yaralar ve buradan gelen kanlar da sarı yüzü gül rengine boyar:

Ey firâk-i leb-i cânan ciğerüm hun itdün

Çihre-i zerdümi hun-âb ile gül-gün itdün G.-166-1

Kanlı gözyaşları bazen yüz sayfasını kırmızıya boyayarak gönüldeki aşkın şiddetini gözler önüne serer:

Beyân-i 'ışık besdür levh-i ruhsârumda hun-i dil

Beşâret ehline zâhir kıılır her nakş nakkâşın G.-225-4

Bazen de âşığın rüsvalığını gizlemek için yüzü kırmızı bir örtü gibi kapatır. Ancak kırmızıya boyanan yüz, rüsvalığı gizlemek yerine, ele verir:

Nikâb-i şûret-i hâl eyledüm hun-i ciğer seylin

'Ayan rüsvâlığı derd ü ğam-i pinhâna değşürdüm G.-197-6

¹⁸⁹ Taş, madende zamanla kırmızılaşır ve kıymetli bir yakut hâline gelir. Bir rivayete göre taş, ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılmış. Güneş ışığının etkisiyle yakut veya la'l hâline gelmiştir.

Kirpikler de gözyaşı vasıtasıyla gizli sırları açığa vuran gönül kanını âşığın yüzüne nakşeder:

Yüzde nakş-i hûn-i dil râz-i nihânum fâş ider

Şerh-i gam tahtırine her kirpüğüm bir hâmedür G.-98-5

Bu halde olan yüz, kırmızı bir kumaşa benzetilir:

Yüzümüñ kan ile kîmuhtını al itdüm kim

Âlet-i şan'at ola ol büt-i bî-pervâyâ G.-244-3

2.1.3. Göz

Gözlerin kırmızılığı, kanlı olması münasebetiyledir. O, yer yer kan denizine ve güle benzetilir.

Göz, kan deryası; gözbebeği, kan girdabının merkezindeki siyah nokta gibidir:¹⁹⁰

Sevâd-ı nokta-i gird-âba beñzer merdüm-i çeşmüm

Ki dâ'im garka-i gird-âb-i eşk-i çeşm-i pür-hundur G.-90-2

Fuzûlî, sevgiliye gözlerinin ne hâlde olduğunu bahçedeki güllerin göstereceğini söyler:

Bâğa seyr it bu ruḥ ü lâ'l ile kim gonce vü gül

Göstere hûn-i dil ü dîde-i hun-bâr saña G.-20-5

Göz, yara ve sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilir. Şair; tenindeki yarayı kanlı gözyaşı döken göze, etrafındaki okları ise kirpiklere benzetir:

Tenümde zaḥm-i tîḡüñ çeşm-i hûn-efşâna beñzetedüm

Oḡuñ kim şaf şaf etrafındadır müjgâna beñzetedüm G.-198-1

Gözdeki kan damlaları; âşığın sinesindeki kana batırılmış kirpik kalemiyle göz sayfasına sevgilinin dudağının nakşedilmiş suretidir:

¹⁹⁰ G.-129-7

Göz beyâzına çeker lâ'l-i lebûñ şûretini

Dem-be-dem hâme-i müjgân ile bağrum kanı G.-267-4

2.1.4. Kirpik

Gözler, kan dökerken kirpikler de bu kana bulanarak kırmızıya boyanır. Kirpikler bu hâliyle gözdeki hayalleri seyretmek için saf tutan kırmızı elbiseli güzellere benzer:

Çeşm-i şûret-bâzuma müjgân şaf-i hengâmedür

Çana batmış her müjem bir şûh-i gül-gun câmedür G.-98-1

Ayrıca kirpikler, gül renkli gözyaşı selinin zincirine bağlanmış bir şekilde çeşme -göz- başlarını menzil tutan deliler olarak tasavvur edilir:

Müjem ser-çeşmeler menzil dutan âşüfte Mecnun'dur

Anuñçün beste-i zencîr-i seyl-i eşk-i gül-gundur G.-90-1

Kanlı kirpikler, bazen de gam şerhini yüze nakşeden kaleme benzer:

Yüzde nakş-i hûn-i dil râz-i nihânum fâş ider

Şerh-i gam tahrîrine her kirpüğüm bir hâmedür G.-98-5

2.1.5. Sine

Sinenin kırmızılığı, kanla ilişkilendirilerek dile getirilir. Sine, yaralı olduğu için daima kanlıdır.¹⁹¹ Elif şeklinde sıralanmış sinedeki kanlı yaralar, kan denizinin dalgaları gibidir:

Her taraf pür hûn eliflerdür çekilmiş göksüme

Ya hevâdan mevc urur bağrumdaki deryâ-yi hûn G.-229-2

Şair; kan, yanak, lâle ve yara gibi kırmızı unsurlarla tenasüp oluşturarak sinenin rengini ifade eder. Lâle yanaklı sevgili, âşığın sinesinde kan, ciğer paresinde ise yara olduğunu bilmez:

¹⁹¹ G.-83-3, G.-103-3, G.-105-3, G.-106-6, G.-153-1, G.-166-2, G.-167-7, G.-181-8, G.-185-4, G.-191-5, G.-191-6, G.-212-6, G.-222-3, G.-231-4, G.-252-7, K.-36-31

Fiğan kim bağrumuñ ol lâle-ruḥ ған olduĝın bilmez

Çiğer perkâlesinde dâĝ-i pinhân olduĝın bilmez G.-116-1

Bu yaralar, ateş rengindedir:

Zâhidâ gör sine çâki şu'lesin bizden şaḥın

Bir ocaĝuz biz ki sûzandur der ü dîvârumuz G.-120-2

Âşıĝın içi -baĝrı- la'l, dışı ise kanlı yaşları nedeniyle lâle rengindedir. Bu yönüyle âşık, bela daĝına benzetilir:

Sirişküm al bağrum pâre bir kûh-i belâyem kim

Hemîşe lâle vü lâ'l ile rengindür içüm daşum G.-193-3

Sine, genellikle la'l, gül ve gonca olarak tasavvur edilen dudak münasebetiyle kan regiyle ilişkilendirilir.¹⁹² Âşık, ondan ayrı kaldığı için sinesini kan eder. Bu kan, gözyaşları vasıtasıyla âşıĝın sarı yüzünü gül rengine çevirir:

Ey firâk-i leb-i cânan çiğerüm ḥûn itdûñ

Çihre-i zerdümi ḥûn-âb ile gül-gûn itdûñ G.-166-1

Çiğer kanı ile la'l taşı arasında ilişki kurulur. La'l, önce kara bir taşken, çiğer kanıyla boyanıp güneş ışığına bırakılır. Daha sonra bu taş, ışığın da etkisiyle kırmızı ve kıymetli la'l hâline dönüşür. Bunun gibi âşık da, sevgilinin la'l dudaĝına ulaşmak için kara bağrını kan eder:

Vaşl-ı ḥâl-i lebüñi bilse idüm nâ-maḥdûr

Ârzûsında ıra bağrumı ған itmez idüm G.-196-2

Âşıĝın gözyaşları, sinesinin yaralı ve kanlı olduğunu sevgiliye açıklar:

Lâ'l-i nâbuñ hevesi bağrumı ған eyledüĝin

Âh kim ғанlu yaşum eyledi izhâr saña G.-20-9

¹⁹² R.-LXII-1, K.-32-21

Sinedeki kan, bazen sırları ortaya çıkarma işlevi görür. Âşık kanı, sinesine bastırmaya çalıştıkça bu kan, gözyaşları olarak gözünden dökülür:

Gözüm yaşına hem-reng olduğuçün keşf-i râzumda

Başarken bağruma düşdi gözümnden bağrumuñ kanı G.-266-2

Bazen de bu kan, yüzdeki gam sırrını gizlemek için bir örtü görevi üstlenir:

Nikâb-i şûret-i hâl eyledüm hûn-i ciğer seylin

‘Ayân rüsvâlığı derd ü gam-i pinhâna değşürdüm G.-197-6

2.2. Kalp-Gönül ve Kırmızı

Gönül, kan münasebetiyle kırmızıdır ve rengi yönüyle gül, gonca, şarap ve ateş ile ilişkilendirilir.

Gönlün kırmızılığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Kan

Gönül, daima kanla doludur.¹⁹³ Bu kan, gözler vasıtasıyla âşğın yüzünü kırmızıya boyayarak aşkını beyan eder:

Beyân-ı ‘ışk besdür levh-i ruhsârumda hûn-i dil

Beşâret ehline zâhir kıılır her nakş nakkâşın G.-225-4

Gönlün kırmızılığı; şarap, ateş, gül, bahar ve la’l gibi unsurların yardımıyla dile getirilir. Şair; gül, gül-zâr, fasl-ı gül, hûn ve şarâb kelimeleriyle tenasüp oluşturarak gönül kanını ifade eder. Âşğın içtiği şarap, aslında gönül kanıdır:

Ger Fuzûlî meyl-i gül-zâr itse fasl-i gül n’ola

‘Ayş için hûn-âbe-i dilden şarâb-i nâbı var G.-74-7

Gönül, sevgilinin yüzünün aksettiği kanlı bir ayna olarak da tasavvur edilir:

Şafha-i çihre-i âl üzre sevâd-i haç-i yâr

Dil-i pür-hûnumuñ âyînesine şaldı gubâr K.-40-1

Buradaki kan, sevgilinin kulağındaki la’l küpenin sallanmasıyla hasedinden titrer:

¹⁹³ G.-93-5, G.-98-5, G.-224-4, G.-256-4, G.-266-3, R.-XXVIII-1

*Fuzûlî reşkden dîtrer dil-i pür-hûmî ‘uşşâkuñ
Benâgûşında yârûñ her zeman kim lâ’l-i nâb oynar G.-70-8*

Gül, Gonca

Yaralardan akan kanla dolu olan gönül, bahar mevsiminde açan kırmızı gülleri hatırlatır:

*Âçmış ümmîd-i reh-i vaşluñ dil-i pür hûnumı
Eyle kim faşl-i bahâr açar gül-i aḥmer şabâ K.-5-24*

Gönül, içinde goncaya benzeyen la’l dudak ve gül yanak olarak tasavvur edilen kırmızı çiçeklerin açtığı bir bağ gibidir:

*Bâğa seyr it bu ruḥ ü lâ’l ile kim ḡonce-i vü gül
Göstere hûn-i dil ü dîde-i hun-bâr saña G.-20-5*

Şarap

Gönlün şaraba benzetilmesi, şarabın kan renginde -kırmızı- olmasına dayandırılır. Baharda gül bahçesinde gönül kanından yapılmış saf şaraplar, içki olarak sunulur:

*Ger Fuzûlî meyl-i gül-zâr itse faşl-i gül n’ola
‘Aş için hûn-âbe-i dilden şarâb-i nâbı var G.-74-7*

Gam meclisinin müdavimi olan âşığın şarabı, gönül kanıdır:

*Harîf-i bezm-i gamem hûn-i dil şarâbum olub
Terâne-i tarabum âh-i ‘âşıkâne yeter G.-82-6*

Ateş

Gönül, içindeki aşk ile bağlantılı olarak ateşle ilişkilendirilir. O, ateş doludur.¹⁹⁴ Bu ateşten çıkan alevler, âleme dert ve gamın masalını anlatır:

¹⁹⁴ G.-28-2, G.-33-3, G.-87-4, G.-202-5, G.-203-1, G.-263-2, K.-2-4, K.-3-1, MUK.-III-1

Beyâna yetmeğe derd ü ğamum fesâneleri

Zebânum âteş-i dilden çıhan zebâne yeter G.-82-3

Gönül ateşi, yer yer kanlı gözyaşı ve gönül kanıyla birlikte zikredilir. Gönül ateşinin rengini, kanlı gözyaşları gösterir.¹⁹⁵ Bu münasebetle, gözün katre katre döktüğü gözyaşları aslında gönül ateşinden lahza lahza çıkan kıvılcımlardır:

Lâhza lâhza gönlüm odından şererlerdür çıhan

Kaatre kaatre göz töken şanmañ sirişküm kanıdur G.-86-3

Ciğer kanının bir damlasının âşığı boğmakta yeterli olması gibi, bu kıvılcımın bir tanesi de gönüldeki ateşi tutuşturmakta kâfidir:

Dutuşdum âteş-i dilden ciğer kanına ğarķ oldum

Egerçi bir şerâre oddur ol bir kaatre kandur bu G.-236-4

Tutuşan gönül; ateşler içinde kalması nedeniyle *kül-hân -gül-hân-*, *ocak*, *şemistân*, *cehennem* ve *gülşen* kelimeleriyle tabir edilir.¹⁹⁶ Âşık, gül bahçesinin yerine *gülham* ister. Onun için gül; ateşli kor, servi ise dumandır:

Dûd ü aħkerden maña serv ile gül ey bâğ-bân

N'eylerem men gül-şeni gül-şen saña gül-ħan maña G.-12-5

Ateş gibi kırmızı olan gönül, sevgilinin yanağıyla ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin muma benzeyen yanağından dolayı ateşperest olur. Onun sinesindeki yarıklardan, gönlünün ateşgâh olduğu görülür:

Şem '-i ruhsârũ odı kıldı meñi âteş-perest

Çâk-i sînemden temâşâ eyle âteş-gâhuma G.-242-2

¹⁹⁵ G.-262-4, G.-129-6, G.-231-3, R.-XXXIV-1

¹⁹⁶ G.-208-3

2.3. Âşığın Maddî ve Manevî Hâlleri

2.3.1. Gözyaşı

Ayrılık, dert ve hasretin bir simgesi olan gözyaşı, kanlı bir şekilde akar. Böyle olmasında, renk dilinde huzursuzluk ve canlılığı ifade eden kırmızının şairin psikolojisini yansıtması söz konusudur.¹⁹⁷

Gözyaşı, rengi yönüyle kan ve kanı çağrıştıran kırmızı renkli unsurlarla ilişkilendirilir.

Gözyaşının kırmızılığıyla ilgili teşbih ve mecazlar

Kan

Kanlı gözyaşları; *kan yaş, kanlı sirişk, dâde-i hun-bâr, sirişk-i âl, eşk-i âl, eşk-i hun, eşk-i çeşm-i pür-hun, lâle-reng, eşk-i-lâle-gûn, berg-i gül, habâb-i eşk-i gül-gûn, zencir-i seyl-i eşk-i gül-gûn, eşk-i lâ'l* gibi tabirlerle ifade edilerek aşk yolunda çekilen ıstırabın göstergesi olur.¹⁹⁸

Âşığın gözleri genellikle kanlıdır. Bu kanın kaynağı gönüldeki kan deryasıdır:

Gönlümü gör dâdeden geh kan töker geh kan içer

Medd ü cezrini temâşâ kııl bu deryânuñ müdâm K.-14-7

Âşığın gözyaşının kanlı olmasının sebebi, sevgilinin kırmızı renkte olan güzellik unsurlarıdır. Bu unsurların başında dudak gelir:

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânuñ içündür

Kan ağladuğum gonce-i handânuñ içündür G.-105-1

Âşik; dudağı hatırladığı, hayal ettiği veya arzuladığı zaman kanlı gözyaşı döker.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Bahir Selçuk, "Fuzûlî'de Gözyaşı", *Ekev Akademi Dergisi*, S: 25, 2005, s. 242.

¹⁹⁸ G.-37-3, G.-77-2, G.-88-2, G.-124-3, G.-185-4, G.-198-1, G.-264-4, G.-222-3, G.-222-4, G.-224-4, G.-231-4, K.-14-7, K.-35-5, MUR.-1-7, MUH.-3-1, R.-LXI-1

¹⁹⁹ G.-20-9, G.-67-1, G.-82-5, G.-103-3, G.-105-1, G.-166-1, G.-168-5, G.-280-5

Âşığın kanlı gözyaşı dökmesine sebep olan bir diğer unsur ise yanaktır. Al yanağın arzusu âşığın gözyaşı dökmesine neden olur:

Ġarķ-i ħun-âb-i ciġer kılmış gözüm merdmlerin

Ârz-yi ħâl-i mřġîn  ruġ-i âlñ senüñ G.-168-5

Gözyaşı, aşk hastalıġının alametidir.²⁰⁰ Bu alamet, genellikle yüzde belirir. Gözyaşlarının kana boyadıġı yüz; kanlı kumaşa benzetilir.²⁰¹

Aşk hastası olan âşığın yüzü, sarıdır; ancak güle benzetilen sevgilinin derdinden dökülen kanlı gözyaşlarıyla âşığın yüzü, kırmızı renge boyanır:

Ey gül ġamuñda eşk ruġ-i zerdüm itdi âl

Bildrdi ola şret-i ħâlm şabâ saña G.-17-6

Kanlı gözyaşı, bazen kirpik kalemiyle âşığın sarı yüzüne kırmızı yazılarla gam şerhini yazar:

Ĥaťuñ devrinde eřk-i âl ile derd  ġamum řerġin

Dem olmaz kim ruġ-i zerd üzre mjġânm raķem kılmaz G.-111-6

Gözyaşları bazen de gam çölünde gezen âşığın vücudunu kırmızıya boyayarak tenini âdeta bir elbise gibi örter:

Ġan yeter kim dem-be-dem gözden inb örter tenüm

Dest-i ġam Mecnun ’uyum ben handan u handan libâs G.-124-2

Sadece âşığın yüzünü ve vücudunu deġil, yeryüzünü de kana boyar:

Ĥn-âbe tkb dde-i giryânmdan

Sensz boyadm yir yüzin öz şanmdan R.-LXIV-1

Ateş

Kanlı gözyaşları, kırmızılıġıyla ateşle ilişkilendirilir ve ayrılık ateşinin kıvılcımlarına benzetilir:²⁰²

²⁰⁰ G.-101-5, R.-XXXIV-1

²⁰¹ G.-70-7, G.-244-3

²⁰² G.-86-3

Gör sirişküm şeb-i hicran dime kim kıandır bu

Zerre zerre şerer-i âteş-i hicrandur bu G.-237-1

Bu kıvılcımlar, âşığın ciğerindeki gizli ateşi ortaya çıkarır:

Ciğerüm odını nihân ile zâhir itdi mürûr ile

Göreyüm yire geçe âb-i çeşm-i ter-i şerâre-feşânımı G.-262-4

Şair, kanlı gözyaşlarını; kan, ateş ve kebab kelimeleriyle tenasüp oluşturacak şekilde ifade eder. Âşığın sevgili karşısında yana yakıla gözyaşı dökmesini, döndükçe üzerinden kan damlayan kebaba benzetir:

Kan yaş töküb yanında döner âteşün kebâb

Ma şuşka beñzer âteş ü 'âşık kebâb aña G.-8-3

La'l

Kanlı gözyaşları; kırmızılık, şekil ve kendisine atfedilen kıymet bakımından la'l taşına benzer. Âşığın la'le benzeyen kanlı gözyaşları dökmesine sebep olan, sevgilinin la'l dudağıdır:

İki saır eyleyüb ol iki mey-gun lâ'ller vaşfin

Görenler her birin bir çeşm-i gevher-bâre yazmışlar G.-68-4

Ciğerdeki kan; la'l madeni, kanlı gözyaşları ise la'l mücevheri gibidir. Âşık, bol bol gözyaşı dökerek bu cevheri israf etmiş olur:

Göz töker isrâf ile hûn-âbe lâ'lin gûyâ

Kim ciğer dâğında ol lâ'lün bulubdur ma'denin G.-227-3

Aynı zamanda kanlı gözyaşları, aktığı yerleri de la'l eder.²⁰³ Ferhad'ın aşk ateşinden kuruyan kanlı gözyaşları, Bîsütûn Dağı'nı la'l taşına çeviremez.²⁰⁴

Öldükten sonra da kanlı gözyaşı dökmeye devam eden âşık, gözyaşlarıyla kabir taşını da la'le dönüştürür:

²⁰³ G.-209-1

²⁰⁴ G.-225-1

Tereşşuḥ kabrümüñ daşından itmiş çeşmümüñ yaşı
Hayâl eyler gören kim lâ'ldendür kabrümüñ daşı G.-276-1

Âşık, kanlı gözyaşlarıyla sulanarak yetişmiş bir fidan gibidir. Bu fidanın meyve olarak la'l -gözyaşı- vermesi şaşırılacak bir şey değildir:

Şanmañ 'aceb ruḥub yirine virse lâ'l-i ter
Naḥlî ki ḳan yaşum aña nevş ü nemâ virür G.-109-3

La'le benzeyen kanlı gözyaşı, aşk yolunda âşığın eteğini tutar. Bu sebeple, yol sevgiliye ulaşmakta tehlikeli bir hâle gelir. Âşık, tehlikeli bu yolda yoldaşı olan gözyaşlarını bırakmak istemez:

Eşk-i lâ'lüm reh-i 'ıškuñda dutubdur eteğüm
Ḳorḫulukdur nice şalub gidelüm yoldaşı G.-275-3

Gül

Gözyaşlarının güle teşbihi, kırmızılığı ve şekli münasebetiyledir. O, gül gibi kırmızıdır.²⁰⁵ Taze güle benzeyen gözyaşlarının kaynağı ise ciğer kanıdır:

Ciğer ḳanı kimi gitmişdi gözden tâze gül şekli
Yine dâğ-i dil-i ehl-i vefâ tek âşkâr oldu TB.-2-V-3

Gül yaprakları rengini, âşığın gözünden damlayan kanlardan alır:

Berg-i gül şanma ki ḫûn-âbe töken demde gözüm
Nice yaprağa ciğer ḳanı şalub ḳan itdüm G.-199-5

Âşık, ayrılık vaktinde gül gül dökülen gözyaşlarıyla âdeta bir gül fidanını hatırlatır:

Vaşluñdan ayru n'ola ḳanum tökülse gül gül
Men gül-bün-i firâḳam bu faşldur bahârum G.-192-4

²⁰⁵ K.-28-3, MÜS.-1-III-3

Gözyaşlarının gül renginde olmasının sebebi, sevgilinin gül yanağının âşığı cezbetmesidir:

Gül-i ruhsârûña karşı gözümde kanlı ahar su

Habîbüm faşl-i güldür bu ahar şular bulanmaz mı G.-264-5

Âşık, sevgilinin gül yanağını göremediğinde ağlar ve bu sebeple dünyayı gül renkli gözyaşları dökmekten göremez.²⁰⁶ Zira bu yaşlar, gül kırmızısı yanağın sadakasıdır:

Göz karesi eşk-i gül-gûnumda hâlün şadkası

Eşk-i gül-gûnum gül-i ruhsâr-i âlüñ şadkası G.-274-1

Gözyaşları, gül renginde olunca kanlı yaşlara bulanana kirpikler de gül renkli elbise giyen sevgililere benzer.²⁰⁷

Gül renkli gözyaşları, lâle ve şarap gibi kırmızı unsurlara benzetilir. O, gül gül damlayarak âşıkların makamını gül bahçesine çevirir:

Eksilmesün tarâvetüñ ey eşk-i lâle-gûn

Gül gül tamub maşamumuzu gül-şen eyledüñ G.-163-5

Gözyaşları ile şarap arasındaki ilişkiye göre; içki meclisinde şarap olarak âşığın gül renkli gözyaşları sunulur.²⁰⁸ Âşık da şarap gibi olan gül renkli gözyaşlarının hava kabarcığının içine gizlenir. Burada gizlendiği için sevgilinin okundan nasibini alamaz:

Haşâ senden değül cismüm oşuñdan bî-naşîb olmağ

Habâb-i eşk-i gül-gûn içre pinhân itdügümdendür G.-103-6

Lâle

Kanlı gözyaşları, kırmızılığıyla lâleye benzer. Bu gözyaşları, sevgilinin kapısının toprağını lâle rengine boyar:

²⁰⁶ G.-228-1

²⁰⁷ G.-98-1

²⁰⁸ R.-V-2

Lâle-reng itdi gözüm kan ile hâk-i derüni
Kimyâ-gerdür ider gördüğü toprağı kızıl G.-175-2

Âşık, toprağa döktüğü lâle renkli gözyaşlarının kendisini topraktan kaldırmasını ister:

Toprağdan götür meni ey eşk-i lâle-gûn
Başumdan itme sâyeñi kem ey habâb-i hûn G.-231-1

Âşık, dert diyarında lâle renkli gözyaşları dökerek avare avare gezer. Dökülen bu yaşlar onu görmek isteyenlere kılavuzluk etmiş olur:

Diyâr-i derd ser-gerdânyam her kim meni ister
Delîl-i râh kaçre kaçre eşk-i lâle-gûnumdur G.-87-2

Ferhad'ın lâle renkli gözyaşlarını gören Bîsütûn Dağı, çeşmelerinden sularını salıverir:

Tâ sirişk-i dîde-i Ferhâd'ı gördi lâle-gûn
Çeşmeler şuyını gözden şaldı Kûh-i Bî-sütûn G.-230-1

Lâle renkli gözyaşı rengi münasebetiyle şarapla ilişkilendirilir. O, baş aşağı çevrilen kadehten yere dökülen lâle renkli şaraba benzer.²⁰⁹

Şarap

Gözyaşları, rengi yönüyle şaraba benzetilir. Gül renkli gözyaşları, içki meclisinde tüketilen şarap gibidir:

Bezm içre habâb-i eşk-i gül-gûnumdan
Miñ câm yürütme leb-e-leb câm yürüt R.-V-2

Âşık, aşk meclisindeki lâle renkli gözyaşı şarabıyla dolu olan bir kadehe benzetilir. Dert, onun belini büktüğü için içindeki şarap -kan- sürekli dökülür:

²⁰⁹ G.-229-1

Bezm-i 'ışk ire sirişkümdür şarâb-i lâle-gûn

Ėıldı ġam kaddüm büküb câm-i şarâbum ser-nigûn G.-229-1

Ayrıca sevgilinin olmadığı mecliste içilen şarap da gözlerden kan olarak çıkar:

Her bâde ki sensüz ierem bezm-i belâda

Hûn-âb olur elbette ışar dâdelerümden G.-217-3

Nasıl ki şarabın keskinliği günden güne artarsa, âřıġın da sevgiliden ayrı kaldığı günlerde döktüğü gözyaşlarının coşkunluğu da artar:

Arturur eyyâm-i hizrânuñ sirişküm ġiddetin

Müddet-i eyyâm mey keyfiyetin eyler füzûn G.-229-3

Şafak

Gözyaşları, kırmızılığıyla seher vaktinde oluşan kızılığa benzer. Bu vakitte feleğin renginin kızıl olmasının sebebi, kanlı gözyaşlarıdır:²¹⁰

Germdür şâm ü seher mihrüñle erġ-i lâciverd

Geh sirişk-i âl ider izhâr geh ruşsâr-i zerd G.-64-1

2.3.2. Âh

Âřıġın ıstırabını yansıtan âh, ateşle vasıflandırılması nedeniyle yer yer kırmızı renkle ilişkilendirilir. Âh ateşi, evredeki her şeyi kebab edecek güçtedir.²¹¹ Mecnûn, bu ateşin aleviyle yanmıştır:

Mecnûn oda yandı şu'le-i âh ile pâk

Vâmıķ şuya batdı eşkden oldı helâk R.-LV-1

Âřıġın feleklere yükselen ateşli âhlarının kıvılcımları, başına altın gibi dökülür:

erġden aşurmadın yâduñla âh-i âteşin

Ėadr idüb gerdun şererden zer nişâr itmez maña G.-16-5

²¹⁰ G.-242-1

²¹¹ G.-28-2

Ateş renkli âh, seher vakti bayrağını kaldırınca, felek de güneşin altın bayrağını baş aşağı eder:

Tâ 'alem kaldurdu âh-i âteşinüm şerm idüb

Çıldı hur-şîdüñ felek zerrin livâsın ser-nigûn G.-230-2

Âh, lahza lahza yükselip güneşi alev alev yakar:

Hur-şîd hürmenine urar şu'le şu'le od

Âhum ki lâhza lâhza reh-i âs-man dutar G.-72-5

Âşık, âhındaki bu ateş sebebiyle sevgiliye yaklaşımdan korkar:

Âteşin âhumla eylersen maña teklif-i bâğ

Bâğ-ban gül-berg-i handânuñ gerekmez mi saña G.-19-2

O, gözyaşlarıyla büyüyen bir fidan gibidir. Bu fidanın yaprakları; sinesindeki yaralar, meyveleri ise ateşli âhlardır:

Gül-şen-i ğam naḥliyüz perverde âb-i dîdeden

Dâğlar berg âh-i âteş-bârumuzdur bârumuz G.-120-4

Şair, kendisini melâmet mülkünün sultanı olarak görür. Bu sultanın tacı ise âh şimşegidir:²¹²

Ey Fuzûlî men melâmet mülkinüñ sulṭânyam

Berç-i âhum tâc-i zer sîm-i sirişküm taḥt-i 'âc G.-49-7

Âh, rengi yönüyle kanla ilişkilendirilir. Bu ilişkiye göre; sinede görülen kan, âh ateşinin alevi gibidir:

Şanmañuz kanlu döğün sîne delüb baş çekmiş

Şu'le-i âteş-i âh-i dil-i sûzandur bu G.-237-2

Ateşli âh, âşığın hayret karanlığında ilerlerken yolunu şaşırmasına vesile olan bir meşaledir:

²¹² G.-92-2

*Yol azarsan zulmet-i hayretde ey dil vâkıf ol
Zînhâr ol kûya varma âh-i âteş-bârsuz G.-118-4*

2.3.3. Yara

Yaranın kırmızılığı, kana dayandırılır. Dert ehli olan âşığın gönlünde daima kanlı yaralar vardır. Bu yaralar, kanlı hâliyle çekilen çilenin göstergesidir. Âşığın boyunun iki büklüm olmasının sebebi, gönlündeki yaralardan dolayı kana batmasıdır:

*Hamîde kâmetüm kim dâğ-i dilden kana ğark olmuş
İçinde noktası gûyâ ki Kaf altındaki nundur G.-90-3*

Âşığın gönlü dışında vücudunda da yaralar vardır. Bu yaralar sevgilinin attığı oklardan dolayıdır. Okun saplandığı yerde oluşan yaralar; gözyaşı döken gözlere, üzerindeki oklar ise kirpiklere benzetilir:

*Tenümde zağm-i tîğüñ çeşm-i hûn-efşâna beñzetedüm
Oğun kim şaf şaf eţrâfindadır müjgâna beñzetedüm G.-198-1*

Sevgili, kılıcıyla âşığın gönlünde yaralar açar. Bu yaralardan akan kanlar, âşığa kırmızı bir gömlek giydirir:

*Andanam rüsvâ ki seyl-âb-i sirişküm çâk ider
Zağm-i tîğüñ kanı geydürdükçe pîrâhen maña G.-11-3*

Yara; kırmızılığıyla lâle, lâle bahçesi, gül, gül bahçesi, gonca, ateş, mum, güneş, altın ve la'l ile birlikte zikredilir.

Yaranın kırmızılığıyla ilgili teşbih ve mecazlar

Lâle

Âşığın gönlündeki yaralar, kırmızılığı ve şekliyle lâleye benzer.²¹³ Lâle, kırmızı bir çiçektir. Ortasında *dâğ-ı lâle* denilen siyah beneği, gonca hâlindeyken birbirine sarılı kırmızı yaprakları, dış kısmında ise yeşil yaprakları vardır. Tıpkı lâle gibi, âşığın gönlünde de kırmızı kumaşa sarılı yara vardır:

²¹³ K.-25-4

Ġonce vü lâle dime dağ karasın kıparub
Al vâlâya şarub sebze de pinhân itdüm G.-199-3

Bahar mevsimi; bahçeyi kırmızı çiçeklerle süslerken, ümitsizlik; âşığın sinisini lâleye benzeyen yaralarla süsler:

Her geh ki bahâr kıldı ârâyiş-i bâğ
Nevmîdlik urdı lâle veş bağrına dağ R.XLVIII-1

Ayrılık ateşinin meydana getirdiği yaralar, bir araya gelerek gönlü lâle bahçesine dönüştürür:

Ey Fuzûlî dâğ-i hicrân ile yanmış gönlümü
Lâle-zâr açsaydı seyr-i lâle-zâr itmez m'idüm G.-195-8

Âşığın sinesindeki yara ile sevgilinin yanağı arasında renk yönüyle bağlantı kurulur. Sinedeki yara, sevgilinin lâle yanağıdır:

Ne dütündür ki çığar çerđe dil-i zâre meger
Hecr dâğını urar lâle- 'izârum bu gice G.-245-4

Lâle yanaklı sevgililer, âşığın sinesindeki ayrılık yarasını gördükleri halde ona merhamet etmezler:

Lâle-ruğlar göğsümüñ çâkine kılmazlar nazar
Hîç bir rağm eylemezeler dâğ-i hicrânı görüb G.-36-3

Gül

Yara, kırmızılığı ve şekliyle güle benzer. Yaralı gönül, güllerle donanmış bir bahçeye benzetilir:²¹⁴

Çâkler cismüme tığ-i 'ıřđdan 'ayb itmeñüz
Kim cünun gül-zârınuñ munlar gül-i handânıdır G.-86-4

²¹⁴ G.-120-4

Nasıl ki bülbül baharda binlerce taze gül içerisindeyse, âşık da sayısız yaralar içerisinde:

Senden ey bülbül füzundur mende miḥnet faşl-i gül
Sensen ü miñ tâze gül ḥâlâ men ü miñ tâze dâğ G.-145-3

Âşık, yakasındaki yaraları sevgilinin gül yanağını görünce açar:

Ey Fuzûlî bil ki ol gül- ‘ârızı görmüş değül
Kim ki ‘ayb eyler menüm çâk-i girîbânum görüb G.-36-7

Bu yaralar bazen de sevgilinin gamzesinin attığı ok münasebetiyle meydana gelir. Yaranın üzerindeki gamze okları, gülün dikenidir:

Sine-i çâkümnden eksük itme tîr-i gamzeñi
Ey gül-i ra’nâ bilürsen kim gül olmaz ḥârsuz G.-118-2

Yara, aynı zamanda goncaya benzetilir. Bu goncanın şebnemleri, sevgiliden gelen okun ucundaki temrenlerdir:

Çâk gönlüm yaresinde yaraşur peykânun
‘İkd-i şeb-nem hoş olur gonca-i ḥandân içre G.-254-5

Ateş

Sinedeki kanlı yara, âşığın yanan gönlünden yükselen âh ateşinin alevidir:

Şanmañuz kanlu döğün sine delüb baş
Şu’le-i âteş-i âh-i dil-i süzandur bu G.-237-2

Aynı zamanda o, sevgili tarafından yakılmış çerağın da alevidir:

Merhem koyub oñarma sinemde kanlu dâğı
Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı G.-261-1

Ayrılık yarasının ateşi öyle güçlüdür ki onu cehennem ateşine benzetmek imkânsızdır.²¹⁵ Gönül ateşinin etkisinden kimse bu yaraya kül dahi basamaz.²¹⁶

²¹⁵ G.-169-6

²¹⁶ Yaraya kül basılması; külün yarayı temizlemesi, örtmesi ve yaranın kanını durdurması münasebetiyledir. (bk. Tarlan, a.g.e., s.442.)

Âteş-i dil eyle sûzandur ki başmaz hiç kim

Rahm idüb nâveklerüñden özge zaħmum üzre kül G.-178-8

Bu yaranın merhemi yalnızca sevgilidir:

Ciğerüm dâğına merhem bulımadum senden

Nice âh eyleyemem âh yanubdur ciğerüm G.-209-2

Âşık, ayrılık günü sevgilinin hasta gözlerinin hayalini yaralarına mum yaparak ağrlar:

Dil yaħar dâğ gözün fikri ile hecr günü

Bu çerâğ ile mi şaħlar gice ol bîmârı G.-269-4

Yara, ateşe benzeyince üzerindeki kabuk, ateşe atılan üzerlik tohumuna benzer:

Dâğlardur odlu göğsümde karası kopmamış

Ya sebât-i ‘ışk için od üzre bir nice sipend²¹⁷ G.-63-3

Güneş

Yara, şekil ve renk yönüyle güneşe benzer. O, kan kırmızısı renginden dolayı, sabah güneşinin kızıllığı olarak tasavvur edilir. Gökyüzüde her sabah doğan güneş, sevgilinin aşkıyla açılmış taze yaradır:

Gün değül her gün bir ay mihriyle göğsün çâk idüb

Tâze tâze dağlardur kim kıllur izhâr şubħ G.-54-2

Güneşin doğarken kızıllığını göstermesi gibi âşık da her sabah kanlı yarasını gösterir.²¹⁸

Sabah, aşkına sadık olduğunu kanıtlamak için yara olarak güneşi gösterir:

‘İşkda şadıqlığ izhâr itdi dâğın gösterüb

Ġâlibâ dirlerdi kâzib kıldı andan ‘âr şubħ G.-54-6

²¹⁷ Kaynaklarda sipend ve çörekotu kelimeleriyle de ifade edilen üzerlik tohumu, nazar değmesini önlemek, ruh çağırma ve büyü yapmak gibi amaçlar için ateşe atılarak yakılmış. Daha sonra, nazar değdiğine inanılan kişinin üzerinde gezdirilmiş. (bk. Özkan, a.g.e., s.446.)

²¹⁸ G.-55-1

Altın-La'l

Yara; kırmızılığı, şekli ve değerli oluşuyla altın ve la'le benzetilir. Sevgilinin derdiyle açılan taze yaralar, âşığın biriktirdiği altınlar olarak telakki edilir:

Taze taze dâğ-i derdündür dil-i sûzânuma

Fi'l-meşel hırş ehline cem'iyet-i zer tek lezîz G.-65-6

Ciğerdeki yaralar da la'l madenine benzer. Göz, kanlı gözyaşları dökerek bu madeni israf eder:

Göz töker isrâf ile hûn-âbe lâ'lin gûyyâ

Kim ciğer dâğında ol lâ'lüñ bulubdur ma'denin G.-227-3

2.3.4. Aşk

Aşkın kırmızı renkle irtibatı, onun ateş ve şarapla ilişkilendirilmesine dayanır.

Ateş

Aşk derdi, bağı taşımışların gönlüne düşen gizli bir ateştir:

Katı gönline bağı daşlaruñ düşmüş gam-i 'ışkuñ

Bir oddur 'ışk-i dil-sûzuñ ki daşlar içre pinhandur G.-89-6

Aşk, öyle bir ateştir ki onun yaktığını başka bir ateş yakamaz:

Yanan 'ışk âteşine âteş-i dûzağdan iymindür

Ne kim bir kez yanar yandurmağ anı gayr-i mümkindür G.-104-1

Onun ateşini, gözyaşı bile söndüremez:

Şaçma ey göz eşkden gönümdeki odlare şu

Kim bu deñlü dutuşan odlare kılmaz çare şu K.-3-1

Dimeñ göz yaşı ile def' olur 'ışk âteşi tenden

Bu od her yire düşse fark kılmaz kurusun yaşın G.-225-3

Âşık, her an aşk ateşiyle yanar ve bu hâliyle iyice tutuşmuş ud ağacına benzer:

N'ola her sâ'at od üstinde durursam 'ûd tek

'Ud-i bezm-i 'ışkam âteşdür bisât ü bisterüm G.-208-6

Âşk ateşiyle yanan âşık, yanıp kül olan pervaneye benzer. Mumlar, onun küllerini gözlerine sürme yapar:

Ehl-i kadrem yanalı 'ışk odına pervâne veş

Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hâkisterüm G.-208-2

Neyin aşk davasıyla inlemesi boşunadır. Çünkü o, gerçekten aşk ateşine maruz kalsa yok olur:

Çu yoh 'ışk âteş-i bir şu'le çekse taqatüñ ey ney

Baş ağrıtmâ dem-i 'ışk urma ancak nâle vü zâr it G.-42-4

Şarap

Aşk şarabının kendine özgü bir keyfiyeti vardır:

Gedâ-yi 'âlemi sulţân ü sulţânı gedâ eyler

Şarâb-i 'ışk-i dil-berde Fuzûlî özge hâlet bar G.-66-5

Bu şarabı terk etmek, yerinde bir davranış değildir:

Mey-i gül-gûnı didüñ 'aqla ziyandur zâhid

Bu mıdur 'aql ki terk-i mey-i gül-gûn itdüñ G.-167-2

2.3.5. Ayrılık

Ayrılık, ateşe benzetilmek suretiyle kırmızıyla ilişkilendirilir. Âşığın gönlü, sürekli aşk ateşiyle yanar. Onun gibi, gönlü ayrılık ateşiyle yanan yoktur.²¹⁹ O, bu ateşle yanmaya öyle alışmıştır ki ondan ayrı kalınca da yanmaya devam eder:

Eyle mu'tâd olubam âteş-i hicrânına kim

Görmesem yandurur elbette meni hicrânı G.-267-2

²¹⁹ G.-254-7

Ayrılık ateşinin yaktığı gönül, mum gibi erir:

Firâkuñ odını gördükçe mum tek eridi
Şebât ü şabrda fülâd gördüğün gönlüm G.-203-4

Ayrılık ateşi öyle şiddetlidir ki cehennem ateşini inkâr eden kâfir, onu görünce imana gelir:

Kâfir ki değül mu'terif-i nâr-i cehennem
Îmâna gelür âteş-i hicrânuñı görgeç G.-53-5

Ayrılık yarasının ateşi, cehennem ateşiyle kıyaslanamayacak kadar şiddetlidir:

Dâğ-i hicrânuñ odın beñzetmek olmaz dûzağa
Olmasun kâfir esîr-i dâğ-i hicrânuñ senün G.-169-6

2.3.6. Gam

Gamın kırmızıyla bağlantısı, ateş münasebetiyle kurulur. Gam ateşiyle yanan âşık, öldükten sonra da yanmaya devam eder. Bu nedenle kabir taşı, gam ateşinin alevine benzer:

Çabrüm daşına kim gam odından zebânedür
Ta'n oğın atma kim haşarı çok nişânedür G.-99-1

Cehennem korkusu, gönle gam ateşi salar. Bu ateşi söndürecek olan, memduhun -Hz. Muhammed'in- ihsan bulutlarının yağmurudur:

Bîm-i dûzağ nâr-i gam şalmış dil-i sûzânuma
Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâre şu K.-3-29

3. Memduh ve Kırmızı

Dîvân'da, memduhtan söz edilirken renkler içerisinde en çok kırmızıdan faydalanılır. Memduhun vücut, yüz, sine, gamze, elbise, süs eşyaları, kapı ve eşiği; lütufkâr, cömert, merhamet ve adalet sahibi oluşu gibi unsurlar yer yer bu renk eşliğinde yansıtılır.

Şair, memduhun vücudunu güle benzetmek suretiyle kırmızıyla ilişkilendirir. Peygamberlik soyu; gül bahçesi, Hz. Muhammed de bu bahçenin gülü olarak tasavvur edilir:

Gül-i gül-zâr-i 'itret-i Nebevî
Çemen-ârâ-yi millet-i zehrâ K.-21-35

Şair, vezirliği gül bahçesine benzetirken, bu bahçenin yeni açmış gülü olarak da Rüstem Paşa'yı gösterir:

Tâze gül-zâr-i vezâretde açılmış bir gül
Virmiş âfâka nesîm-i eşeri lûtf-i İrem K.-24-17

3.1. Yüz-Yanak

Memduhun yüzü, rengi yönüyle gül ile birlikte zikredilir. Dünyada Hz. Muhammed'in yüzüne denk bir gül yoktur. Bahçıvan bin gül bahçesini sulasa bile onun yüzü gibi bir gül açmaz:

Suya vîrsün bâğ-ban gül-zârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse miñ gül-zâre şu K.-3-5

Memduhun yüzü, dünya bahçesinde açan bir güldür.²²⁰ Sabah rüzgârı, onun yanağının vasfını bulmak için bir deftere benzeyen gülün yapraklarını çevirir durur:

Ahtarub bulmağ diler vaşf-i ruhuñ kim muttaşıl
Nuşa-i gül-berg evrâkın kıllur ezber şabâ K.-5-6

3.2. Kapı

Memduhun kapısı, genellikle gül bahçesine benzetilir. Hz. Muhammed; peygamberlik bağının gülü, kapısı ise taze gülşendir:

Ey gül-i bâğ-ı rüsül bir tâze gül-şendür kapuñ
Kim dem-i Cibrîl'e ol gül-şende ta'n eyler şabâ K.-5-17

²²⁰ K.-17-4

İsteyüb bulmaz kapuñ feyz almağ için muttaşıl

Hansı gül-şen seyrine girse çıhar muztar şabâ K.-5-18

3.3. Adalet, Cömertlik

Memduhun adaleti ve cömertlikle gül ve gülbahçesi arasında ilişki kurulur. O; adalet baharının gülü, cömertlik gül bahçesinin fidanıdır:

Gül-i bahâr-i 'adâlet nihâl-i gül-şen-i cûd

Şikûfe-i çemen-i lûtf ü serv-i bâğ-i kerem K.-16-10

3.4. Kahr

Memduhun kahrı, ateşle ilişkilendirilir. Düşman onun ateş gibi olan kahrını defetmeye kadir değildir:

Câm-i bezm-i rezmûñ içmekden dil-i düşmen kebâb

Def'-i nâr-i kahrûñ itmekde hayâl-i haşm hâm K.-14-20

4. Tabiat ve Kırmızı

Dîvân'da tabiata ait unsurların anlatımında kırmızıdan sıkça yararlanır. Böyle olması, genellikle kırmızı renkli unsurların tabiatta bir hayli fazla olması ve bu unsurların sevgili, âşık ve memduha ait unsurlarla ilişkilendirilmesinden kaynaklanır.

Kırmızılığıyla söz konusu edilen tabiat unsurları; güneş, yıldız, bahar, sonbahar, şafak, toprak, ateş, su, çiçek, bağ ve bahçedir.

4.1. Güneş

Güneşin rengi, gündüz vakti sarıdır; ancak güneş, Dîvân'da altın, ateş, gül ve la'l gibi kırmızı renkli unsurlarla birlikte zikredilir. Âşığın seher vakti çektiği âh ateşi güneşten daha parlak ve yakıcıdır:

Kes mihrüñi ey çerh güneşden saña her şubh

Bir şu'le yeter âteş-i âh-i seherümden G.-217-6

Güneş, daha çok altınla ilişkilendirilir. O, altından yapılmış kılıç kını, bayrak ve sayfa olarak tasavvur edilir (bk. Eşya).

Felek, âşğın ateşli âhından utanıp güneşin altın sancağını baş aşağı çevirir:

Tâ 'alem kaldırdı âh-i âteşinüm şerm idüb

Ƙıldı ħur-şîdüñ felek zerrin livâsın ser-nigûn G.-230-2

Güneşin ışıkları, sevgilinin ay yüzünü altın bir sayfaya çevirir:

Tâb-i ħur-şîd meh-i rûyuña virmiş revnağ

Tâ ne zîbâ ħağğ için ola bu tezhîb-i varağ G.-150-1

4.2. Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar

4.2.1. Mevsimler

Bahar

İlkbahar mevsimi, genellikle gül ve lâle gibi kırmızı çiçeklerin açtığı bir mevsimdir:

Müjde-i lâle vü gül virdi meger bâd-i bahâr

Ki nişâr itdi şikûfe aña dînâr ü direm K.-24-2

En çok açan çiçek kırmızı güldür. Bu sebeple bahar, yer yer *mevsim-i gül*, *devr-i gül*, *fasl-ı gül*, *gül zamanı* tabirleriyle ifade edilir.

Şair, ilkbahar mevsiminin tasvirini yaparken genellikle gül ile kırmızı unsurlar arasında ilişki kurar. Sevgiliden ayrı kalan âşğın gözü, gülü seyredince dalga dalga kanların bulunduğu bir girdaba benzer:

Şaldı göz gird-âbına nezzâre-i gül mevc-i ħûn

Ƙıldı dil âyînesin pür jeng zevğ-i sebze-zâr K.-28-3

Baharda goncalar açılınca, eğlencenin zamanı gelmiş demektir:

Açıldı ħonce ħûmârı vü ma'lûm oldu mazmûnı

Budur kim fevt ħılmân mevsim-i gül câm-i gül-ğûnı TB.-2-I-6

Goncaların sayfaları açılır, gül bahçelerinde içki meclisleri kurulur ve gül renkli şaraplar içilir.²²¹

Bu mevsimde, gül bahçesini seyretmenin zevki insana sarhoşluk verir:

*Müretteb eyledi bir bezm gül-şen içre bahâr
Ki virdi zevk-i temâşâsı neş'e-i şahbâ K.-1-7*

Gül fidanının vücudunda baharın heyecan ve hararetiyle goncalar belirir:

*Bahârdan ten-i gül-bünde eyleyüb heyecân
Harâret-i demevî kıldı 'uğdeler peydâ K.-1-34*

Gül mevsimiyle sevgilinin yanağı ve âşığın kanlı gözyaşı arasında renk yönünden bir ilişki kurulur. Şair, sevgilinin gül yanağı karşısında, kanlı gözyaşı dökmesini gül mevsiminde suların bulanıp kırmızı akmasına benzetir:

*Gül-i ruhsârûña karşı gözümde kanlu ahar şu
Habîbüm faşl-i güldür bu ahar sular bulanmaz mı G.-264-5*

Sevgilinin yanağını gören âşığın içi yanar ve gönlünden dumanlar çıkar. Bu durum, bahar zamanı şimşeklerin çakıp, bulutların dolanmasına benzer:

*Ruḥuñ görgeç olur sûz-i derûn ü dūd-i dil ḥâşıl
Bahâr eyyâmı şıçrar berķ-i rahşende seḥâb oynar G.-70-3*

Sonbahar

Sonbahar mevsiminin kırmızıyla olan ilişkisi, yaprakların kızarması yönüyledir. Bu mevsimde, kızaran yapraklar altın sayfalar gibidir.²²² Bu yapraklar, baharın gelmesi için saçılmış bahçe sayfasındaki atınlardır:

*Bâğ levḥini ḥazan bergi zer-efşân eyler
Âb ol levḥde meşķ-i ḥat-i reyḥân eyler K.-32-1*

²²¹ TB.-2-I-4, TB.-2-V-5, R.-XV-1

²²² K.-36-23

Kâtib-i takdîr haţî-i sebz tahrîr itmeğe

Levh-i gül-zârî hazan bergi zer-efşân eylemiş G.-130-2

Âşık, sararmış yüzü ile âdeta bir sonbahar havası yaşamaktadır. Sevgilinin güle benzeyen kırmızı yüzü, âşığa tuhaf bir sonbahar mevsimi yaşatmaktadır:

Reng-i zerdüm ile surhın görüb eyler hayret

Ki hazân içre ‘aceb bu ne gül-i hamrâdur K.-38-4

4.2.2. Şafak

Gün doğarken havada kızıl bir manzara oluşur. Bu görünüm, kırmızı renkli unsurlarla birlikte zikredilir. Sabahleyin sevgili dışarı çıktığı zaman lâle ve nesrin örtüye bürünür ve gülün çehresinden hicap perdesi kalkar:

Dün şubh-dem ki lâle vü nesrin şalub

Gül çihresinden aldı şabâ perde-i hicâb MÜS.-1-VII-1

Gün doğumundaki kızılık, âşığın ateşli âhından kaynaklanır. Âh ateşi, felekleri yakacak güçtedir:

Kes mihrüni ey çerh güneşden saña her şubh

Bir şu’le yeter âteş-i âh-i seherümden G.-217-6

Batdı encüm çıhdı gün yâ bir esîr-i ‘ışkdur

Tökdi dürr-i eşk çekdi âh-i âteş-bâr şubh G.-55-2

Bu kızılık, bazen âh kılıcının döktüğü kan olarak tasavvur edilir:

Şu virür her şubh-dem göz yaşı tîğ-i âhuma

Kim tökem kanın sipihrüñ şalsa mihrin mâhuma G.-242-1

Bazen de şişeden yansıyan gül renkli şarabın yansıması olarak ifade edilir:

Lâle-reng ola şafağdan felek-i minâ-fâm

Daşra şalmış kimi ‘aks-i mey-i gül-gun minâ G.-23-3

Güneş, âşık gibi sabahın yakasını yırtarak doğmaya başlar.²²³ Sabah da bir ay yüzünün sevgisiyle sinesinde güneşe benzeyen taze yaralar açar:

Gün değül her gün bir ay mihriyle göğsün çâk idüb

Tâze tâze dağlardur kim kıllur izhâr şubh G.-54-2

'Işkıda şâdıqlıg izhâr itdi dâğın gösterüb

Ġâlibâ dirlerdi kâzib kıldı andan 'âr şubh G.-54-6

Sabah, âşığın yırtılmış yakasından görülen yaralı ve kanlı göğsünün kızılığı gibidir:

Şubh veş çâk it Fuzûlî pîreheñ 'ışk içre kim

Bilmeye kimse girîbânından anuñ dâmenin G.-227-5

Sabah ufkunun kızılığı, feleğin aşk ile döktüğü kanlı gözyaşlarından kaynaklanır:

Germdür şâm ü seher mihrüñle çerh-i lâciverd

Geh sirişk-i âl ider izhâr geh ruhsâr-i zerd G.-64-1

Bu kızılığın içindeki hilal, memduhun kılıcının kana batmış hâlidir:

Mâh-i nevdür bilmezem tâban şafağdan yoğsa kim

Ķana batmış nevg-i şem-şîr-i Emîr-i nâm-dâr K.-41-7

Ayrıca o, memduhun kılıcının kanlı kınıdır:

Çerh kalhanını zerrin kubbe itmiş mihreden

Mâh-i nev tîğın şafağdan eylemiş gül-gun niyâm K.-14-10

Feleğin eteğine kadar yükselen âkşamın kızılığı da âşığın kanlı gözyaşlarıyla ilişkilendirilir:

Şâmlar kanlu yaşum mevcine elbette değer

Her nice kim götürür çerh-i mu'allâ eteğın G.-226-4

²²³ G.-54-1

4.3. Dört Unsur

Toprak

Toprağın kırmızılığı, âşığın gözünden ve gözyaşından kaynaklanır. Âşığın gözyaşı, sevgilinin kapısının toprağını lâle rengine boyar, gözü de onu altına çevirir:

Lâle-reng itdi gözüm kan ile hâk-i derüni

Kimyâ-gerdür ider gördüğü toprağı kızıl G.-175-2

Ateş

Ateş, kırmızı rengin en geniş kullanıma sahip olduğu unsurlardandır. O, kırmızılığıyla sevgiliye ait unsurlardan; yüz, yanak, gamze ve kirpik, âşığa ait unsurlardan; sine, gönül, kanlı gözyaşı, yara, âh, aşk, dert ve ayrılık ile ilişkilendirilir. Bunların yanı sıra; güneş, şafak, gül, kan, şarap ve kandil gibi unsurlarla birlikte zikredilir (bk. İlgili maddeler).

Su

Suyun kırmızılığı, sevgilinin yanağı münasebetiyledir. Güle benzeyen yanak suya aksedince suyun rengi kırmızı olur. Böylece ismi *gül-âb* (gül suyu) adıyla anılır:

'Aks-i rûyuñ şuya şalmış sâye zülfüñ toprağa

'Anber itmiş toprağüñ adın şuyuñ ismin gül-âb G.-27-3

Onun kırmızılığı, aynı zamanda âşığın kanlı gözyaşlarıyla da ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin gül yanağına karşılık olarak gözünden kanlı gözyaşı akıtır. Bu gözyaşı, gül mevsiminde bulanık akan coşkun sulara benzer:

Gül-i ruhsâruña karşı gözümden kanlu ahar şu

Habîbüm faşl-i güldür bu ahar şular bulanmaz mı G.-264-5

4.4. Bağ, Bostan

4.4.1. Gülistan, Gülşen

Gül bahçeleri başta gül olmak üzere çoğunlukla kırmızı renkli çiçeklerin açtığı mekânlardır. Baharda açan gül, bahçeyi cennete benzetir:²²⁴

²²⁴ TB.-2-II-3

*Âdem iseñ bâğ seyrine eyle bu mevsimde gül
Bâğı reng ü bûy ile kıldı behişt-âşâr gül K.-9-5*

Gül bahçesi baharda âdeta inci, mercan, la'l ve altın saçılmış bir hâldedir:

*Sehâb ü seyl ile irsâl olındı gül-zâre
Kamu zahîre-i baħr ü kamu defîne-i kân K.-29-6*

Bahar mevsiminde gül bahçesi, içki meclisi kurmaya amade olur,²²⁵ fakat bu mecliste âşîğın gönül kanından başka şarabı yoktur:

*Ger Fuzûlî meyl-i gül-zâr itse faşl-i gül n'ola
'Âyş için hûn-âbe-i dilden şarâb-i nâbı var G.-74-7*

Gül bahçesi, kırmızılığı yönüyle yer yer sevgilinin yüz-yanak ve diyarıyla ilişkilendirilir. Ayrıca memduhun kapı ve eşiğinin anlatımında da kullanılır (bk. Yüz-Yanak, Sevgilinin Diyarı, Memduh ve Kırmızı).

4.4.2. Lâlezar

Lâle bahçesi, genellikle lâlelerin rengi yönüyle kan ve şarapla birlikte zikredilir. Bağ ve sahra, baharda şarapların sunulduğu lâle bahçelerine döner:

*Getür sâki kadeħ kim bâğ u şaħra lâle-zâr oldı
'Âceb faşl-i huceste mevsim-i hoş-rûzgâr oldı TB.-2-V-1*

Dağın eteğinde bulunan lâle bahçesi; kırmızılığıyla kan deryasına, dağın tepesi de bu deryaya batmış kılıca benzer:

*Faşl-i gül tab'ında emniyyetden olsaydı eşer
Ġarķ-i hûn-i lâle-zâr olmazdı tîğ-i kûh-sâr K.-28-7*

4.5. Çiçekler

Dîvân'da kırmızılığıyla işlenen çiçekler; gül, lâle, karanfil, nesrin ve erguvan'dır.

²²⁵ K.-9-7, K.-38-3

Fuzûlî, çiçeklerin kırmızı olmasını Hakk'ın feyzini isterken utanmalarına dayandırır:

Feyz-i Hâk itmiş ârzû çihmiş şekâyık sürh-rû

Çılmış bi-emr-i Hâk gulû Şâdık'ı kılmış piş-vâ K.-8-20

Gül

Dîvân'da en çok söz konusu edilen çiçek, güldür. O, genellikle sevgilinin güzellik unsurlarının ve âşğın maddi-manevi hâllerinin anlatımında kullanılır.

Sevgilinin güzellik unsurlarından en çok yüz ve dudak güle benzetilir. Bunların yanı sıra onun diyarı da gül bahçesi gibidir. Sevgili, bu unsurlarla uyumlu olarak gül renkli elbiseler giyer.

Âşğın gözü, gözyaşları, sinesindeki kanı ve yaraları güle benzer. Yine âşğın kanlı gözyaşı münasebetiyle yüzü, vücudu ve kirpikleri de gül ile ilişkilendirilir.

Gül, tabiat unsurlarının ve eşyaların anlatımında da yer alır. İlbahar, gül mevsimidir. Bu mevsimde bağ ve bahçeler güllerle süslenir. Güneş ve su dahi gül rengine boyanır (bk. İlgili bölümler).

Gül, baharda yeşil perdeden (tomurcuğundan) çıkıp yanağını (kırmızı yaprağını) arz eder:

Çıhdı yaşıl perdeden 'arz eyledi ruhsâr gül

Sildi mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül K.-9-1

O, yırtılarak açılıp ortasındaki kırmızılığını meydana çıkarması yönüyle gömlek olarak tasavvur edilir:

Cevr eliyle gonce veş pîrâhenin çâk itmesün

Cünbiş-i nâ-mu'tedilden kılsun istiğfâr gül K.-9-36

Gül; rengi yönünden la'l, seher, mum, ateş, alev, kandil ve güneş gibi unsurlarla birlikte zikredilir. Gülün tac yaprakları; kırmızı tuğlalara, la'l ve mücevhere benzer. O,

gül fidanlarının ucunda bazen bahçeyi,²²⁶ bazen de içki meclislerini aydınlatan kandil olur.²²⁷

Gülün dalı, seherde servinin bahçeye geldiğini öğrenince onun yolunun her tarafına binlerce mum yakar:

*Bâğa servüm geldüğün bilmiş seherden şâh-i gül
Rûşen itmiş reh-güzârı üzre her yan miñ çerâğ G.-145-4*

Baharda, gül bahçesi âdeta bir cennet tablosunu andırır. Bu tabloda, ateş renkli güllerin bulunması, ateşin cehenneme özgü bir unsur olması münasebetiyle şaşılacak bir şeydir:

*Diğerler cennet içre âteş olmaz bu ‘acebdür kim
Gül-istan âteşin gül birle reşk-i bâğ-i cennetdür TB.-2-II-3*

Bahçedeki güller, kırmızılığıyla kan deryasını hatırlatır. Sevgiliden ayrı kalan âşığın gözü, gülü seyredince dalga dalga kanların bulunduğu bir girdaba benzer:

*Şaldı göz gird-âbına nezzâre-i gül mevc-i hûn
Kıldı dil âyînesin pür jeng zevk-i sebze-zâr K.-28-3*

Güllerin kana boyanmış gibi olması, yer yer sevgilinin hışmına dayandırılır:

*Boyanub kana olmuş pâre pâre güller a’zâsı
Meger hancer çeküb sen serv tek çıhduñ gül-istâne*

Gül, zaman zaman süsleme unsuru olarak da kullanılır. Memduhun başındaki güneşe benzeyen sarık, gül ile süslenmiştir:

*Başa salmış mihrini rûz-i ezelden çerh-i pîr
Eyle kim gül-ruhler eyler zînet-i destâr gül K.-9-44*

²²⁶ K.-29-8

²²⁷ K.-9-30

Gülün gonca hâli anlatılırken yer yer Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunulur. Gülün bahçeye güzellik katmak ve onu şenlendirmek için goncadan çıkması, Hz. Yusuf'un güzelliğiyle Mısır'ı süslemek için zindandan çıkması ile ilişkilendirilir:

*Çemen bezmine revnağ virmeğe gül gonceden çıhdı
Müzeyyen kılmak için Mısr'ı Yûsuf çıhdı zindandan K.-25-10*

Gonca, sünnet edilen bir çocuk olarak da tasavvur edilir. Onun yaralarından akan kanlar, gül gül olup gülbahçesine saçılır:

*Çemende eylediler tıfl-i gonceyi mahtûn
Şaçıldı gül-şene gül gül cerâhatinden kan K.-29-11*

Lâle

Gülden sonra en çok bahsi geçen çiçek lâledir. Lâle genellikle kırmızı renkli unsurlarla birlikte zikredilir. Sevgilinin; yüzü, yanağı ve elindeki kınası, âşğın; kanlı gözyaşı ve sinesindeki yarası lâleye benzer (bk. Yüz-Yanak, Ayak-El, Gözyaşı, Yara). Bunların dışında lâle; kadeh, şarap, meşale ve kanla birlikte zikredilir (bk. İlgili bölümler).

*Dolmuş kadeh şarâb ile gelmiş ayağa kim
Ger lâle bitdi ise menem şem'-i lâle-zâr K.-37-8*

*Hâk-i Cem üzre çıhub lâle dutub câmını dir
Ki kimûn var ise bir câmı bu gün oldur Cem K.-24-9*

*Dutdı câm-i lâle-gun erbâb-i 'işret gül görüb
Kan içürdi halka nîreng ile çerh-i hîle-kâr K.-28-5*

Lâlenin hazan mevsimindeki durumu şöyledir: Hazan, bahçeyi yağmalayıp karmakarışık hâle getirir. Bunun üzerine lâle, renkli eşyalarını (kırmızı yapraklarını) toplayıp içindeki siyahlığa gizlenir:

*Eylemiş tedbîr teşvîş-i hazan târâcına
Lâle rengin rahtını dâğ içre pinhân eylemiş G.-130-5*

Erguvan

Erguvan, baharda kırmızı yapraklarıyla bahçeleri süsleyen bir çiçektir:

Vire benefşe ile berg-i erğavan çemene

Şafâ-yi zînet-i peyvend-i âbnûs ü beķem K.-16-2

O, bazen şarabın rengini dile getirmek için kullanılan bir çiçek olur:

‘Uķbâda kevşer istemesün rind-i mey-kede

Dünyâda bes değül mi mey-i erğavân içer G.-77-4

Şair, bir beyitte erguvanın yapraklarını, Hz. Ali’yi öven diller olarak tasavvur eder:

Şahn-i çemende erğavan her bergini itmiş zebân

Tekrâr eyler her zeman mehd-i ‘Âliyyü’l-Murtażâ K.-8-14

Nesrin

Nesrin; ortası sarı, yaprakları beyaz bir çiçektir; ancak bazen kana bulanmış olarak tasavvur edilmesi münasebetiyle kırmızı renkle gösterilir. Şair, nesrine yapraklarının neden lâle rengine boyandığını sorar. Nesrin de cevap olarak, gamze okunun âşığın kanını dökmesini gösterir:

Nesrine reng-i lâle nedendür didüm didi

Ĝamzem hadengi tökdüĝi kanuñdurur senüñ MÜS.-1-IV-3

5. Eşya

Dîvân’da, eşyaların anlatımında kırmızı renk sıkça kullanılır. Kırmızılıĝıyla söz konusu edilen eşyalar; giyim-kuşam ile ilgili eşyalar, gündelik eşyalar, savaş ile ilgili eşyalar, yazı ile ilgili eşyalar, kıymetli taşlar ve altın olmak üzere beş başlıkta incelenebilir.

Bunların dışında sevgilinin kullandığı kırmızı renkli süs eşyaları takı gibi malzemelerden oluşur (bk. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar).

5.1. Giyim-Kuşam İle İlgili Eşyalar

Dîvân'da kırmızılığıyla işlenen giyim ve kuşam ile ilgili eşyalar; elbise ve kefendir. Sevgilinin elbiseleri baştan başa kırmızıdır. O, bu elbiseleriyle âşığı ateş gibi yakar:

Ey yüzi gül gönleği gül-gûn u donı kırmızı

Âteşin kisvet geyüb odlara yandurduñ bizi MUH.-1-3

Kefenin kırmızıyla ilişkisi, lâlenin taç yapraklarının kefene benzetilmesine dayanır:

Zâhir kıılır hûnin kefen lâle kıılır yüz pâre ten

Dutar dönüb taraf-i çemen Şâh-i Şehîd için 'azâ K.-8-17

5.2. Gündelik Eşyalar

Gündelik eşyalardan kırmızılığıyla söz konusu edilenler; kadeh, kandil, para ve taçtır.

Kadeh-Şarap

Dîvân'da; kadeh en çok işlenen eşya, şarap ise en çok işlenen içecektir. Bunlar, genellikle sevgilinin dudağı, yanağı, âşığın kanlı gözyaşları, gönül kanı, gül, lâle, erguvan, la'l, yakut, güneş ve ateş gibi unsurlarla birlikte zikredilir (bk.İlgili maddeler).

Kadeh; gül fidanındaki gül yaprağına, içindeki şarap da yakut madenine benzer:

Ey safâ-yi şîşe-i cevlâni-i firûze-fâm

Ma'den-i yâkût-i şahbâ gül-bün-i gül-ber-i câm K.-35-1

Aynı zamanda şarap, gam harmanını yakan bir ateş gibidir:

Câm devrinde Fuzûlî oğuram mey vaşfîñ

Âteş-i hürmen-i gam Âb-i Hayât-i hûkemâ G.-23-7

Şarap, rengi yönüyle en çok sevgilinin dudak ve yanağıyla ilişkilendirilir. Sevgilinin dudağı, şarap damlasına benzer.²²⁸ Yanağı da bazen şarabın içilmesiyle,

²²⁸ G.-113-6

bazen de şarabın aksiyle kızarır.²²⁹ Şarap, dudak ve yanakla üstünlük bahsine girer,²³⁰ ancak dudağı öven sakiyi dinleyince ayağına düşüp onun elini öper.²³¹

Âşık feleğin, kendisine cefa çektirmesinden dolayı, gül renkli şarap yerine kan içer:

Muḥâlif devrden gül-gun şarâbı kana deĝşürdüm

Sürûdñ çeng ü 'ûduñ nâle vü efgâna deĝşürdüm G.-197-1

Şarap; eğlence meclislerine, bayramlara ve bahar günlerine eşlik eder:

İntizâr-i mey-i gül-reng ile bayrâm ayına

Baḥa baḥa inecekdür gözümüze ḳara şu G.-239-7

Âşık, bela meclisinde sevgiliden ayrı şarap içer. Bu şarap, kan olup âşığın gözlerinden dökülür.²³² Ayrıca âşık, gam meclisinin müdavimi olunca içtiği şarap; gönül kanı, nağmeleri ise âhı olur:

Harîf-i bezm-i gamem ḥûn-i dil şarâbum olub

Terâne-i tarabum âh-i 'âşıkâne yeter G.-82-6

Şarap meclislerinde, gül renkli kadehler ara vermeden dolup boşalır.²³³ Âşık da sakiden ara vermeden kadehini doldurmasını ister:

Sâḳî kerem it şarâb-i gül-fâm yürüt

Gül-fâm şarâba virme ârâm yürüt R.-V-1

Hak, âşığa gül renkli şarap kadehinin neşesini verince, sarhoşluk âşığın üzerindeki namaz teklifini -dolayısıyla mecburiyetini- kaldırır:

Ḳıldı menden ref̄ teklîf-i namâzı mestlik

Şaldı Ḥâḳ bir neş'e-i câm-i mey-i gül-gun maña G.-13-2

²²⁹ G.-20-4, G.-78-5, G.-166-6

²³⁰ G.-58-1, G.-28-3

²³¹ G.-24-6

²³² G.-217-3

²³³ R.-XV-1

Diğer Gündelik Eşyalar

Kırmızılığı yönüyle ele alınan diğer eşyalar; kandil, altın para ve taçtır. Eğlence meclislerinin kurulduğu bahçelerdeki güller, kandiller gibidir:

*'Ayş için gü-şen şeb-istânın münevver kıлмаğa
Her ağaçda aşdı bir kandil-i pür envâr gül K.-9-30*

Gül, üzerinde memduhun mührünün nakşının bulunduğu altın paraya benzer:

*Zevk bâzârında bulmazdı bu reng ile revâc
İtmeseydi nakş-i mührin sikke-i dînâr gül K.-9-46*

Tacın kırmızılığı da altından yapılmasından kaynaklanır. Âşık, melâmet mülkünün ve aşk devletinin sultanı olunca âh şimşegi ve ateşi başındaki altın taç olur.²³⁴

5.3. Savaş İle İlgili Eşyalar

Kırmızılığıyla söz konusu edilen savaş malzemeleri; kılıç, kılıç kını, kalkan, ve bayraktır.

Kılıcın kırmızılığı kana dayandırılır. Kanlı olması nedeniyle *hunî*, *hun-rîz*, *hunhâr* ifadeleriyle birlikte zikredilir ve daha çok sevgilinin kan döken gamzesi olarak tasavvur edilir. Âşığın kanını dökünce kırmızı bir renge boyanır (bk. Gamze).

Kılıcın kını ve kalkan da kırmızı renkli unsurlarla ilişkilendirilir. Hilalin etrafındaki şafak, memduhun kılıcının kını, güneş ise memduhun altın kalkanı olarak tasavvur edilir:

*Çerh-i kalhanını zerrin kubbe itmiş miherden
Mâh-i nev tîğîñ şafağdan eylemiş gül-gun niyâm K.-14-10*

Bayrağın kızılığı; kan, ateş ve dil yardımıyla ifade edilir. O, rengi ve şekli yönüyle dile benzetilir:

²³⁴ G.-49-7, G.-92-2

Yoħsa sâ'ildür dehânında kıızıl bayrak zebân

Hâkim-i Tağdır'den feth-i bilâd itmiş su'âl K.-15-III-3

Aynı zamanda o, kandan alevlenen bir ateştir:

Şuda bir zevrağ mı yâhud ağzın açmış bir neheng

Bayrak ol âteş ki bulmuşdur deminden işti'âl K.-15-III-5

5.4. Yazı İle İlgili Eşyalar

Yazı-Resim

Yazı ve resmin kırmızı olması güneş ve kana dayandırılır. Güneş; sevgilinin güzellik kitabından bir sayfa, güneş ışınları ise sevgilinin yüzündeki ince tüyleri vasfeden altın hatt gibidir:

Güneş levhi değül gökde şu 'â' üstinde zerrin hatt

Felek almış eline bir varak hüsnüñ kitâbından G.-213-5

Sabahın kızılığ, felek sayfasına çizilmiş yanağın resmidir.²³⁵

Yazının kanla olan ilişkisinde, âşğın kanlı gözyaşlarının tesiri vardır. Âşık; gözünün perdesine kanla yazı yazar, beyaz kısmına da dudağın resmini çizer.²³⁶

Kâğıt-Sayfa

Sevgilinin yanağı, âşğın yüzü, gözü ve sabahın kızılığ, yer yer kırmızı bir kâğıt olarak telakki edilir. Seherde gökyüzü, sevgilinin yanağının nakşedildiği kırmızı bir sayfaya benzer.²³⁷

Sabah rüzgârı, sevgilinin yanağının vasıflarını bulmak için deftere benzeyen gülün yapraklarını çevirir durur.²³⁸

Kanlı gözyaşları, âşğın yüz ve gözünü kırmızıya boyanmış bir sayfaya benzettir.²³⁹ Gözün perdesi, kanlı bir kâğıt gibidir. Bu kâğıdın üzerine kanla yazılan

²³⁵ G.-55-6, G.-78-5

²³⁶ G.-267-4, G.-256-5

²³⁷ G.-55-6

²³⁸ K.-5-6

yazının okunması mümkün değildir. Çünkü kırmızı sayfaya yazılan kırmızı bir yazı okunamaz:

Yazar göz perdesine eşk şerh-i hâl bilmez kim

Oşınmaz kan ile yazılsa haç evrâk-i âl üzre G.-256-5

Kalem

Kalemin kırmızı renkle bağlantısı çeşitli teşbihlerle ele alınır. Kalem; sabah güneşinin ışıkları, kirpik ve hançer olarak tasavvur edilir. Güneş ışınları, sabah vakti felek sayfasına sevgilinin yüzünü nakşeden altın bir kalem gibidir.²⁴⁰

Âşğın kana bulanana kirpikleri, kırmızı yazılar yazan bir kaleme benzer. Kirpikler, sinedeki kanla gözün beyazına la'l dudağın resmini çizer²⁴¹ ve bu kirpikler, gözyaşı kanını mürekkep gibi kullanarak âşğın çektiği dertleri yüzüne yazar:

Yüzde nakş-i hûn-i dil râz-i nihânım fâş ider

Şerh-i gam tahtırine her kirpüğüm bir hâmedür G.-98-5

Haçun devrinde eşk-i âl ile derd ü gamum şerhin

Dem olmaz kim ruç-i zerd üzre müjgânım raçem kılmaz G.-111-6

Memduhun kaleminin ucu, yürek delen bir oka ve kan saçan bir hançere benzer:

Zebân-ı hâmesi işbât-i i'câzuında küffâre

Gehî dil-dûz nâvek gösterür geh hun-feşan hancer K.-4-29

5.5. Kıymetli Taşlar ve Altın

Kırmızılığıyla söz konusu edilen taşlar; la'l ve yakuttur. Bunlar genellikle sevgilinin kırmızı renkli unsurlarının teşbihinde kullanılır. Âşık, ciğer kanıyla boyandıkça âdeta yakuta dönüşür.²⁴²

²³⁹ G.-98-5, G.-267-4, K.-40-1

²⁴⁰ G.-55-6, G.-78-5

²⁴¹ G.-267-4, G.-98-5

²⁴² Yakut ve la'l taşı aynı özellikleri taşır. Aslında ak bir taş oldukları hâlde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızıya dönerlermiş.(bk. Pala, a.g.e., s.309.)

Dimeñ eksük meni tetric ile yâkût olan daşdan
Boyandukça ciğer kıniyle kadr ü kıymetüm artar G.-71-2

Yakut, rengi yönüyle şarapla ilişkilendirilir:

Ey safâ-yi şîşe-i cevlâni-i firûze-fâm
Ma'den-i yâkût-i şahbâ gül-bün-i gül-berg-i câm K.-35-1

La'l, genellikle sevgilinin dudağıyla ilgili teşbihlerde kendisine benzetilen olarak yer alır (bk. Dudak).

Güneş, sayısız taşı ışıklarıyla parlayan bir la'le dönüştürür. Bunun gibi memduhun cemalinin nuru da âşığın karanlığını aydınlığa çevirir:

Kılur şem'-i cemâlün nûrı tab'-i tîremi rûşen
Güneşdür seng-i bî-miğdârı lâ'l-i âb-dâr eyler K.-22-29

La'l, dünyanın aldaticılığıyla ilgili olarak da ele alınır. Dünya toprağı, bazen renksiz çanak çömlek, bazen de parlak kırmızı renkli la'l şeklini alarak insanı yanıltır:

Ey gönül 'âleme aldanma saña reng virür
Hâkdür kim anı geh lâ'l kılur gâh hazef G.-149-5

Ayrıca, sabrın anlatımında da kullanılır. Taş bile sabırla la'l hâline gelir:

İntizâr ile daşı lâ'l kılub reng virür
Rûzgâr ile şuyı lü'lü'-i ğaltân eyler K.-32-16

Bayağı taşlar, kızıl kanla boyanmakla la'l olamayacağı gibi, bayağı insanlar da şeklen süslenmekle gerçek anlamda insan olamaz:

Ger kara daşı kızıl kan ile rengîn itsen
Tab'a tağyîr virüb lâ'l-i Bedaşşân olmaz MUK.-XIII-2

Altın; genellikle taç, kılıç, para, kalkan, kemer, yazı, kâğıt ve elbise gibi eşyaları niteler.²⁴³ Melâmet mülkünün ve aşk devletinin sultanı olan âşığın âh şimşegi ve ateşi, onun başında altın taçtır:

Ey Fuzûlî men melâmet mülkinüñ sulţâniyam

Berk-i âhum tâc-i zer sîm-i sirişküm taht-i 'âc G.-49-7

Yaşum taht-i revandur tâc-i zerrin şu'le-i âhum

Görüñ kîm devlet-i 'ışık ile ne sulţanlığum vardur G.-92-2

Altın, kırmızılığıyla yarayla birlikte zikredilir. Âşığın taze yaralardan aldığı zevk, hırslı insanların altın biriktirirken aldıkları zevke benzetilir:

Tâze tâze dâğ-i derdüñdür dil-i sûzânuma

Fi'l-meşel hırş ehline cem'iyet-i zer tek lezîz G.-65-6

Altın, rengi yönüyle sonbahar yapraklarının teşbihinde kullanılır. Yapraklar, sonbaharda âdeta altına döner (bk. Sonbahar).

²⁴³ G.-117-5, G.-130-1, K.-9-46, K.-15-IX-1, K.-4-9, K.-14-10, G.-213-5, K.-38-7, G.-59-1

İKİNCİ BÖLÜM

II. Siyah

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda siyah, kırmızıdan sonra en çok kullanılan renktir. Böyle olmasında kullanım alanının oldukça geniş olmasının ve daima aşk ıstırabı çeken şairin maddi ve manevi hâllerini ifade etmesinin payı büyüktür.

Dîvân'da siyah renk; *siyeh, kara, tîre, zulmet ve müşgîn-fâm* kelimeleriyle dile getirilir. Şair, siyahlığı ifade ederken genellikle bu kelimelerle oluşturulan sıfat tamlamaları kullanır: *Zülf-i siyâh, baht-i siyâh, baht-i kara, kara bağır, kara kul, hâl-i siyâh, kara cahil, kara yüz, kara gün, kara gece, kara göz, kara yazı, kara taş, tîre toprak, kara bakış, siyeh-dil, tîre tâb, tâb-ı tîre, dîn-i siyeh-rû, siyâh-kâr kalem, sevâd-ı gird-bâd-ı kahr vb.* Siyahla ilgili ifadeler, bazen *kararmak, bahtı kara yazmak, tîre kılmak, gözlere kara su inmek, tîre görmek, karadan akı akdan karayı ayıramamak, kara toprakla bir etmek, yüzü kara durmak* gibi deyimlerle birlikte kullanılır. Siyah ve bu renkle ilişkili durumlar ifade edilirken; üzüntü, ayrılık, utanma, günah, rezillik, hata, katılık, zalimlik, soğukluk, yasak, hastalık, ölüm, cehalet, inkâr, yalan, talihsizlik, değersizlik, düşman, kahır, açgözlülük, bela vb. kavramlar söz konusu edilir.

Fuzûlî, siyahı genellikle küfr, kâfir, zünnar, günah, yılan, karga, karınca, akrep, müşg, gölge, bulut, duman, gece, akşam, karanlık, sevdâ, Hindû, Zengibâr, gözbebeği, zindan, sürme, toprak, çörek otu, abanoz, lâle (ortasındaki siyahlık münasebetiyle), mürekkep, mühür, kalem ve yazı gibi siyah renkli unsurlarla kurulan benzetmeler vasıtasıyla eserine yansıtır.

Dîvân'da siyah renk, sevgiliye ait unsurlardan en çok saç, ben ve ayva tüyü; âşığa ait unsurlardan ayrılık, âh ve sine; tabiata ait unsurlardan ise gece, karanlık ve toprağın anlatımında kullanılır. Bunların dışında hayvanlardan yılan, karga ve akrep; bitkilerden çörek otu, lâle ve abanoz; yazı ile ilgili eşyalardan mürekkep, mühür ve kalem; dinî ve tasavvufî kavramlardan küfr, kâfir, zünnar ve cehalet; ülke ve kavimlerden Hindistan, Kafiristân, Hindû ve Zenci bu rengin doğrudan veya dolaylı olarak şiire yansımalarına vesile olur.

1. Sevgili ve Siyah

Dîvân'da, sevgili ve ona ait unsurlar işlenirken kırmızı renkten sonra en çok siyah renkten faydalanılır. Bunun sebebi, sevgilinin güzellik unsurlarının önemli bir kısmının siyah renkte olmasıdır. Bu unsurlar; saç, ben, hatt, kaş, göz, kirpik ve çene çukurudur.

1.1. Sevgilinin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

1.1.1. Saç

Saçın rengi bazen doğrudan siyah ve kara kelimeleriyle, bazen de dolaylı olarak gece, zulmet, misk, amber, âh dumanı, sevdâ, yılan, karga, günah, küfür, kâfir, zünnar, içi kara, toprak, kara baht, kara yüz gibi unsurların yardımıyla dile getirilir:

Zülfî siyeh şanemler olmuş senüñ esîrûñ

'İşkuñda her birinüñ öz zülfî boynı bağı G.-261-5

Saçın siyahlığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Küfür, Zünnar

Çeşitli anlamlarının yanı sıra "örtme" anlamına da gelen ve zulmetle iç içe bir kavram olan küfür, siyah renkle ilişkilendirilir. Bu yönüyle saçın anlatımında sıklıkla kullanılır:

Küfr-i zülfinden meni men 'eylemek lâyıq değül

Şofi inşâf eyle îmânuñ gerekmez mi saña G.-19-6

N'ola zâhid bilse küfr-i zülfüñ îmân olduğın

Şimdi görmüşler midür kâfir müselmân olduğın G.-222-1

Halk küfr ehline îman 'arz ider men dem-be-dem

Küfr-i zülfüñ eylerem göğsümdeki îmâne 'arz G.-139-4

Saç, küfür alameti olan zünnara benzer. Zünnar, papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, genellikle siyah renkli bir kuşaktır. Fuzûlî'ye göre, sevgilinin saçına zünnar diyenler küfre düşer:

Saňa dirler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler

Zihî imânı yoğlar küfr söylerler haşâ dirler G.-80-4

İçi kara

Saç, içi (gönlü) kara bir zalim olarak tasavvur edilir. Şair, bu tasavvuru yansıtırken kara ve hatt gibi unsurlarla renk yönünden tenasüp oluşturur. Saç, hatt'a ders okutan içi (gönlü) kara zalim bir hoca gibidir:

Virür sitem sebağın tıfl-i haşşûna zülfün

Ƙoma ol içi Ƙaranı bu levh-i sâde ile G.-248-2

Gece, Zulmet

Saç, kara ve uzun oluşuyla gece olarak tahayyül edilir. O, öyle karanlık bir gecedir ki kim ona gölünü kaptırsa, sevgilinin yüzünden başka, aydınlık istemez:

Zulmet-i zülfün giriftârı dem urmaz nûrdan

Tâlib-i şem'-i ruhuñ hur-şîd-i raşşân istemez G.-115-2

Âşık, geceye benzeyen saçı ve gündüze benzeyen yanağı hayal edince gece ve gündüzü ayırt edemez hâle gelir veya aynı anda yaşar:

Zülf ü ruşsârı hayâliyle nedür hâlün dimeñ

Eyleyem kim gice vü gündüz ber-â-berdür maña G.-15-2

Âşğın nazarında asıl karanlık, sevgilinin saçından kaynaklanır. Sevgilinin saçı, aşk âleminin gecesidir:

Sâye-i zülfün şeb-istânındadır şem'-i ruhuñ

Nice yetsün Ƙadr ile hur-şîd-i 'âlem-tâb aña G.-9-2

Sevgili, saçının gölgesiyle yüzünü örtünce güneş kararmış gibi olur:

Ƙarardur â-tâbı sâye çeksen perde ruşsâre

Dirildür gonce halkın dürc-i lâ'lün gelse güftâre G.-253-1

Bulut-Duman

Sevgilinin siyah saçlarının arasındaki yüzü, gece bulutların ardına saklanmış aya benzer:

Zülfin dağıtdı gizledi ebr içre mâhını

Gördüm yüzinde halka-i zülf-i siyâhını MÜS.-1-II-2

Saç, renk ve şekil yönüyle mumun alevinden yükselen duman gibidir. Bu siyah duman, sevgilinin kâkülünün sevdasından kaynaklanır:

Şem' başından çıkarmış dūd-i şevk-i kâkülün

Beyle kûteh 'ömr ile başındaki sevdâya baḡ G.-58-2

Misk

“Müşg, nâfe-i Çin” olarak da ifade edilen misk, ceylanın göbeğindeki urdan elde edilen siyah renkli ve güzel kokulu bir maddedir. Misk, saçın kokusunun yanı sıra siyahlığını da ifade eder. Sevgilinin misk gibi olan saçları yüze ayrı bir güzellik katar ve yüzü çevreleyerek süsler:

Müsel zülf-i müşgînünden arturmuş ruḡuñ revnaḡ

Zihî sünbül ki olmuş ziveri gül-berg-i ḡandânuñ G.-162-4

Çin miski, sevgilinin saçından üstün olduğunu iddia eder; ancak bu davadan yüzü kara biçimde çıkar. Çünkü o, saç karşısında ancak zenci bir köledir:

Müşg-i Çin zülfün ile eylese da'vi ne 'aceb

Ne olur yüzi kara ḡulda ḡaḡâdan ḡayrı G.-271-4

Amber

Amber, bir balık türünün bağırsaklarından elde edilen yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir. Amber, kül renginde olmasına rağmen siyah unsurlarla birlikte zikredilir.

Amber, genellikle kokusu ve rengi yönüyle saçı niteler:

Ey diyen kim şâm-i iqbâlûn ne yüzden tîredür

Sâye şalmış aya ol gîsû-yi ‘anber-sâya bah G.-58-6

Ne hoşdur ‘ârîzuñ devrinde zülf-i ‘anber-efşânuñ

Bu devranda ne hoş cem ‘iyyeti var ol perîşânuñ G.-162-1

Sevgilinin saçı, öyle güzel bir kokuya sahiptir ki onun gölgesi bile toprağı amber etmeye yeter:

‘Aks-i rûyuñ şuya şalmış sâye zülfüñ toprağa

‘Anber itmiş toprağûñ adın şuyuñ ismin gül-âb G.-27-3

Kesilip yere dökülen saçlar da toprağı amber rengine dönüştürür.²⁴⁴

Yılan-Karga

Şair, saçı siyah bir yılanı benzetir. Âşık, onu türlü efsunlarla ele geçirmeye çalışır.²⁴⁵

Sevgilinin yılanı benzeyen saçı, âşığın gözünün kovuğuna yuva yapar. Bu yılanı oradan çıkarmak için, bin türlü sihir yapılırsa, yine de fayda vermez:

Mesken itmiş yâr mâr-i zülfî çeşmüm rahnesin

Pend virmeñ kim anı andan çîharmaz miñ füsûn G.-229-4

Âşık, geceleyin yanak üzerinde kıvrılan saçı tahattür edip ateşe düşmüş yılan gibi sabaha kadar kıvrır:

‘Ârîzuñ üzre ham-i zülfüñ añub dün tâ seher

Dolanurdum her taraf odlara düşmüş mâr tek G.-157-4

Ayrıca saç, siyah karga gibidir. Sabah rüzgârıyla sevgilinin gül yüzünde savrulan saçlar, gül bahçesinde uçuşan kargalara benzer:

²⁴⁴ G.-182-6

²⁴⁵ G.-72-3, G.-167-5

Şabâdan gül yüziñde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar

Şanasan per açub gül-şende bir müşgin gurâb oynar G.-70-1

Sevdâ

Saçın siyahlığı, bazen *sevdâ* kelimesiyle ima edilir. Sevdâ; “siyah” manasına da gelip saçın rengini vasıflandırır. Saç, yüze sevdâlı olduğu için bir divane gibi perişandır:

Ruĥuñ devrinde bir dîvânedür sevdâlu zülfüñ kim

Perîşânlıktan olmuş men kimi meşhûrı devrânuñ G.-162-2

Âşğın gönlü, ömrünü ibadet etmeyip saçın sevdâsına harcıyarak tamamlar:

Ey göñül muṭlaḳ ‘ibâdet kılmayub ‘ömrüñ temâm

Eyledüñ sevdâ-yi zülf-i her perî-ruĥsâre şarf MUK.-XVIII-1

Şair, *sevdâ* kelimesini saç ile birlikte zikrettiğinde tevriyeli olarak kullanır. Âşık, saçın sevdâsı yüzünden perişan olur; ancak, bu sevdâdan -ne kadar perişan olsa da- vazgeçmez:

Gerçi sevdâ-yi ser-i zülfündenem zâr ü zelîl

Geçmen ol sevdâdan oldukça maña ‘ömr-i ṭavîl

Şanma terk idem bu sevdânı ger olsam men katîl

Çıkmaya sevdâ-yi zülfüñ başdan ey meh ger yüz ıl

Üstühân-ı kellem içre dutsa ‘aḳrebler veṭen T.-2-2

1.1.2. Ben

Benin rengi bazen doğrudan siyahla, bazen de dolaylı olarak nokta, Hindû, gözbebeği, sevdâ ve misk gibi unsurlar aracılığıyla dile getirilir. Âşğın dert çeken başı, siyah bene kurban olur:

Derd çekmiş başum ol ĥâl-i siyeh kurbânı

Tâb görmüş tenüm ol ṭurra-i ṭarrâra fidâ G.-7-2

Benin siyahlığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Nokta

Ben, harfler üzerinde bulunan nokta olarak tasavvur edilir. Örneğin; ruh “yanak” kelimesinde bulunan *h* (ح) harfinin noktası ben gibidir:

Ruhsâre nokta olmak resm-i haṭ olmasaydı

Düşmezdi menzil itmek ruhsârûñ üzre hâle G.-247-2

Ayrıca ben, hilal -kaş- üzerinde “nun” (ن) harfinin noktası gibidir:

Nihâl-i servdür ḳaddûñ ḳaṣûñ nûn ol nihâl üzre

Mişâl-i noḳḳa-i nun ḥâlûñ ol müşgin hilâl üzre G.-256-1

Hindû

Ben, yer yer Hindû ile birlikte işlenir. Bu şekilde ele alınmasında Hindûların siyahî ırktan olmaları birinci derecede rol oynar. Sevgilinin yüzü Rum ülkesi, buradaki ben ise bir Hintlidir.²⁴⁶

Dudağın yanındaki ben, bir Hindû gibi ağzın incilerini gözlerden saklar:

Dehânuñ dürcini ḥâl-i lebûñ gözden nihân itmiş

Emânet gör ki Hindû mahzen-i lü’lü’ye ḥâzindür G.-104-3

Âşık, sevgilinin beninden gönül muradını alsa, Hintli’den haraç almış gibi olur:

Bir perî zülfin dutub ḥâlinden alsañ kâm-i dil

Dut ki Çin mülkini dutduñ Hind’den olduñ ḥarâc G.-49-4

Gözbebeği

Sevgilinin yüzü saf bir ayna, beni ise âştığın bu aynaya yansıyan gözbebeğidir.²⁴⁷ Ayrıca gözbebeği, sayfa üzerindeki bir hatt’a benzer. Âşık, bu sayfadaki noktaları -benler- gözbebeği olarak görür.²⁴⁸

Âşık, siyah benin arzusuyla, gözbebeklerini ciğer kanına gark eder:

²⁴⁶ G.-238-5

²⁴⁷ G.-238-5

²⁴⁸ G.-256-2

Ġarķ-i ħûn-âb-i ciġer kılmış gözüm merdmlerin
Ârz-yi ħâl-i mřġîn ü ruĥ-i âln senün Ġ.-168-5

Kanlı gözyaşları arasında görülen göz karası -gzbebeġi- sevgilinin beninin sadakasıdır:

Gz ķaresi eşk-i gül-gnumda ħâln řadķası
Eşk-i gül-gnum gl-i ruĥsâr-i âln řadķası Ġ.-274-1

Sevdâ

Benin rengi, bazen de *sevdâ* kelimesinin tevriyeli bir şekilde kullanılmasıyla ifade edilir. Âřıġın gzbebeġi, kirpik kalemiyle hayal sayfası üzerine bene karşı duyduġu sevdâyı yazar veya ben gibi siyah noktalar koyar:

Dem-â-dem kilk-i mjġân ile tıfl-i merdüm-i ķeřmm
Ĥaķ-i sevdâ-yi ħâln meřķ ider levĥ-i ħayâl üzre Ġ.-256-6

Misk

şair, sevgilinin vasıflarını sayarken benini koku ve renk itibariyle *mřġin* kelimesiyle niteler:

Ey bt-i seng-dil ü sm-ten ü mřġin-ħâl
V'ey meh-i serv-ķad ü sebz-ĥaķ ü lâle- 'izâr K.-40-8

1.1.3. Hatt

Hattın siyahlıġı; kirpik, toz, yazı, misk, amber, sevdâ ve kâfir gibi unsurlarla zikredilerek ima edilir.

Hattın siyahlıġıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Yazı

Hatt, rengi yönüyle en çok yazı ile ilişkilendirilir. Böyle olmasında *hatt* kelimesinin çizgi ve yazı gibi anlamlara gelmesi birinci derecede rol oynar. Sevgilinin yüz sayfası üzerindeki hatt, ezel kâtipleri tarafından âşıkların kara bahtını anlatmak iin yazılmış yazıdır:

Ezel kâtibleri ‘uşşâk bahtın kare yazmışlar

Bu mazmûn ile haţ ol şafha-i ruhsâre yazmışlar G.-68-1

Yazı olarak tasavvur edilen hatt da siyah renginden dolayı gözbebeğiyle ilişkilendirilir. Âşık, gözünün siyahını yok etmek (kör olmak) niyetindedir. Çünkü sevgilinin yüzündeki hatt, kendisi üzerine âşığın gözlerinin siyahı aksederse buradaki güzelliğin zarara uğrayacağından korkar:

Göz haţuñdan merdümin maḥv itmedin bulmaz murâd

Zâyi ‘eyler ḥüsnüni haţtuñ sevâd üzre sevâd G.-62-1

Misk-Amber

Hatt için kullanılan *müşgîn* ve *anberîn* kelimeleri, güzel kokunun yanı sıra siyah rengi de ifade eder.

Hattın miske benzemesi güzel kokuyu beraberinde getirirse de renk itibariyle gül renkli yüz için bir perde olur:

Ey güzel zâtuñ ma’ârif birle rengîn idegör

Haţ-i müşgin perde-i ruhsâr-i gül-gûn olmadın MUK.-XXXII-1

Hatt, sevgilinin bembeyaz yüz sayfasına, amber saçar:

Ey ‘izâr ü haţuña’anber ü kâfûr ğulâm

Dem-be-dem şafha-i kâfûra haţuñ ‘anber-bâr K.-40-2

Fuzûlî sözünü, yüzünde amber kokulu ve renkli hatt bulunan gönül alıcı bir sevgiliye benzetir:

Bir nigâr-i ‘anberin-haţdur gönüller almağa

Gösterür her dem niķâb-i ğaybdan ruhsâr söz G.-119-4

Sevdâ

Sevdâ, hatt ile birlikte zikredildiğinde tevriyeli olarak kullanılır. Hattın sevdâsına düşen âşîğın, ucu iyice kararıp yazmaya elverişsiz hâle gelen kalem gibi başı kesilir:

Fuzûlî hattı sevdâsın kalem tek başa şalmışsan

Gider başuñ eger başdan gidermezsen bu sevdâyı G.-277-7

Kirpik

Hatt, sevgilinin yüzünde âşîğın kirpiklerinin bir yansımasıdır:

Hâl ü haḫdur bilmen ol âyîne-i ruḫsâr üze

Ya gözümnden ‘aks şalmış merdüm ü müjgân aña G.-10-3

Kâfir

Küfür kelimesiyle bağlantılı bir kavram olması münasebetiyle siyah renkle ilişkilendirilen kâfir, hattın siyahlığının anlatımında da kullanılır. La’l dudağın etrafındaki hatt, imana yeni gelmiş bir kâfir gibidir:

Lâ’lün etrâfında haḫtuñdan gönül iymin değül

İ’timâd olmaz yeñi îmâna gelmiş kâfere G.-255-3

1.1.4. Kaş

Dîvân’da kaş, daha çok şekli itibariyle işlenir; ancak bazen siyahlığıyla da söz konusu edilir. Şair kaşı, kokusunun yanı sıra rengini vasıflandırmak için de *müşgin* tabirini kullanır. Müşgin kaş, “nun” (ن) harfine benzer:

Nihâl-i servdür ḫaddün ḫaşañ nûn ol nihâl üzre

Mişâl-i noḫta-i nun ḫâlün ol müşgin hilâl üzre G.-256-1

Şair; dud-ı âh, kara ve müşgin kelimeleriyle tenasüp oluşturarak kaşın siyahlığını şöyle ima eder: Âşîğın âh dumanıyla kararın teni, yanağın üzerindeki müşgin kaşın sadakasıdır:

Dûd-i âhumdan ḫararmış zâr ü ser-gerdan tenüm

Âteşin ruḫsâr üze müşgin hilâlün ḫadḫası G.-274-2

1.1.5. Göz- Kirpik

Sevgilinin gözleri karadır. Bu karalık, sürme ile daha da belirginleşir.²⁴⁹ Göz, kara rengiyle kâfirle ilişkilendirilir:

Çeker kâfir gözün her dem ciğerden gamze peykânî

Ne güçtür bu ne virdi alabilmez bir müselmâne G.-251-2

O, müslümanların dinini yağma eden bir kâfir gibidir:

Gözün kim gûşe-i mihrâb dutmuş din kıllur yağmâ

Bu mülkün itmek olmak fark kâfirden müselmânın G.-224-5

Dîvân'da, kirpiğin siyahlığıyla ilgili doğrudan bir anlatım yoktur. Yalnızca bir beyitte abanoz ağacından yapılmış bir oka benzetilmesinden hareketle (abanoz, sert ve siyah bir ağaçtır.²⁵⁰) siyahlığına da bir gönderme yapılmış olabileceği düşünülebilir:

Müjeñ ger seng-diller gönlini alsa 'aceb olmaz

Añun tek âbnûs oñ lâyıķı fûlâd peykandur G.-89-2

1.1.6. Çene Çukuru

Sevgilinin çene çukuru, kuyu ve zindan olarak tasavvur edilir. Göz, güzellerin çene çukuruna bakıp gafil bir şekilde gezerse bu çukura düşebilir:

Bahma ey dide zenañdânına mañbûblaruñ

Gezme ğâfil hazer it düşmeyesen çâhlara G.-243-6

Zindan, içinde sıkıntıların yaşandığı karanlık ortamları ifade eder. Bu münasebetle çene çukuruyla ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin çene çukurunu görünce gam ve mihnet zindanına düşmüş olur:

Bend ü zindân-i gam ü miñnetden olmuşdum ħalâş

Âh kim düşdüm yine zülf ü zenañdânıñ görüb G.-37-6

²⁴⁹ MUH.-1-5

²⁵⁰ Abanoz, dilde kapkara manasına da gelir. (bk. Zeki Kaymaz, "Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematığı", *TDAY Belleten*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1997, s.253.)

Çene çukurunun etrafındaki hatt, bu zindanda esir olanın kurtulma ümidinin olmadığını anlatan yazıdır:

Hağ bu mazmûn iledür taraf-i zenağdânuñda

Ki bu zindânuñ esîrine yoğ ümmîd-i necât G.-38-3

1.2. Ayak Toprağı

Ayak toprağının siyahlığı, onun sürmeye benzetilmesi sebebiyle ele alınır. Sürme, göze sürülen ilaç olarak da kullanılan siyah bir maddedir. Âşık, sürme olarak tasavvur ettiği ayak toprağından feyiz ummaktadır:

Tûtiyâ-yi hâk-i pâyuñ feyzine yol bulmasam

Nûr-i çeşmüm ‘ayb kıлма kör olur dirler ğarîb G.-35-3

Kirpikler, sevgilinin yolunun tozunu sürme olarak gözlerine çekmek için birbirleriyle âdeta kavga eder:

Birbiriyle çekişür gerd-i rehûn’çün müjeler

Gör ne kanlar düşecekür olaruñ aresine G.-252-2

Ayak toprağı, renk yönüyle gözbebeğıyle de ilişkilendirilir. Âşığın gözünün siyahı, sevgilinin ayak toprağından kaynaklanır:

Havâs-i hâk-i pâyuñ şerhîni taḥḫik idüb merdüm

Ġubâr ilen beyâz-i dîde-i hun-bâre yazmışlar G.-68-2

2. Âşık ve Siyah

Dîvân’da âşık ve ona ait unsurlar işlenirken siyah renkten oldukça sık yararlanır. Onun vücut aksamıyla ilgili unsurlarından beden, yüz, gözbebeğı, saç ve sine; maddi ve manevi hâllerinden âh, yara, sevdâ, baht, hayret, hicran ve dert yer yer siyahla ilişkilendirilir.

2.1. Âşığın Vücudu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

2.1.1. Vücut

Âşığın vücudunun siyahlığı; toprak, kül, zindan, karanlık, amber ve âh dumanı gibi unsurların yardımıyla ifade edilir. Âşığın âh dumanıyla kararan teni, sevgilinin müşgin kaşının sadakasıdır.²⁵¹

Vücut ile ilgili teşbih ve mecazlar:

Toprak, Kül

Âşığın bedeni siyahlığıyla yer yer toprak ile ilişkilendirilir. Şair, tîre (kara), hâk (toprak) ve anberîn kelimeleriyle tenasüp oluşturarak vücudun siyahlığını ifade eder. Onun vücudu, kara bir toprak gibi değersizken sevgili onu, kokusunun yanı sıra renk itibariyle de ambere benzetir:

Žâyi ‘iken kadrümi bildürdüñ ehl-i ‘âleme

Tîre iken eyledüñ hâk-i vücûdum ‘anber-în MUK.-XXXIII-10

Âşığın bedeni, pervane gibi yanar. Mumlar, ortaya çıkan külleri gözlerine sürme olarak çeker:

Ehl-i kadrem yanalı ‘ışk odına pervâne veş

Sürme-i çeşm eylemişler şem’ler hâkisterüm G.-208-2

Sevgili ise âşığın küllerini ayaklar altına alır:

Cismümi yaħduñsa pa-mâl itme gönlümden şahın

Gül-hanem eksük deĝül hâkisterümde aħkerüm G.-208-3

Zindan

Zindan, içinde sıkıntılarının yaşandığı karanlık ortamları ifade etmesi yönüyle yer yer bedenle ilişkilendirilir. Âşığın bedeni, gönlü esir alan bir bela zindanıdır:

Hâşılum berķ-i havâdişden melâmet dâĝıdur

Mesnedüm kûy-i melâmetde fenâ topraĝıdur

Zâr gönlüm tende zindân-i belâ dutsaĝıdur

Raħm kı1 devletlu sulţânım mürüvvet çaĝıdur MUR.-1-1

²⁵¹ G.-274-2

Âşğın canı, bu bela zindanından sevgilinin okunun yardımıyla çıkar:

Şadâ-yi nâvekûñ çıhduqça can hurrem olur gûyâ

Bu zindân-i belâdan çıhmağa ruşat virür câne G.-251-5

2.1.2. Gözbebeği

Âşğın gözbebeğinin siyahlığı; bazen doğrudan siyah ve kara kelimeleriyle bazen de dolaylı olarak ben, nokta, hatt, Hindû, yazı ve mürekkep gibi unsurlarla ilişkilendirilerek dile getirilir. Kanlı gözyaşları arasında görülen göz karası (gözbebeği), sevgilinin beninin sadakasıdır.²⁵²

Sevgilinin aynaya benzeyen yüzündeki ben, âşğın gözbebeğinin yansımasıdır.²⁵³

Âşık, gözbebeklerini siyah benin arzusuyla ciğer kanına gark eder.²⁵⁴ Kan dolu gözdeki gözbebeği, girdapların ortasındaki siyah nokta gibidir:

Sevâd-ı nokta-i gird-âba beñzer merdüm-i çeşmüm

Ki dâ'im garka-i gird-âb-i eşk-i çeşm-i pür-ğundur G.-90-2

Âşık, gözünün siyahını yok etmek (*kör olmak*) niyetindedir. Çünkü; sevgilinin parlak yüzü üzerindeki hattın üzerine kendi gözlerinin siyahı aksederse buradaki güzelliğin zarara uğrayacağından korkar.²⁵⁵

Şair, gözbebeğinin siyahlığını gözbebeği, mürekkep ve saç kelimeleriyle tenasüp oluşturarak dile getirir. Mürekkep, turrasız düşünülemediği gibi âşğın gözbebeği de sevgilinin saçının büklümünden ayrı düşünülemez.²⁵⁶

Olabilmez çîn-i zülfünden cüdâ göz merdümü

Câri olmuştur bu 'âdet turrasuz olmaz midâd G.-62-2

²⁵² G.-274-1

²⁵³ G.-238-5

²⁵⁴ G.-168-5

²⁵⁵ G.-62-1

²⁵⁶ Turra (lîka), mürekkep hokkalarına konulan ham ipektir. O, mürekkebin kaleme ölçülü bir şekilde verilmesini sağlar. (bk. Tarlan, a.g.e., s. 182.)

2.1.3. Saç

Dîvân'da âşığın saçının siyahlığıyla ilgili doğrudan bir anlatım yoktur. Sadece bir beyitte, onun siyahlığı söz konusu edilir. Âşığın saçındaki her tüy, aşk ateşinden yükselen âdeta tütün gibidir. Bu hâliyle onun başı, bela meclisinde dumanı tüten buhurdana benzer:

*Başda her tüg 'ışık odından bir dütüñdür kim çıhar
Çizginen başum belâ bezminde beñzer micmere G.-255-6*

2.1.4. Sine

Şair, âşığın sinesini yer yer siyahla niteler:

*Tâs elin öpdi hâsed kıldı kara bağrumı şu
Yetdi şu cismine reşk aldı tenümden ârâm G.-182-7*

Sine, siyahlığı yönüyle sevgilinin beni ile ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin dudağının yanındaki benin arzusuyla, kara bağrında yaralar açarak sinesini âdeta maden ocağı hâline getirir:

*Vaşl-i hâl-i lebüñi bilse idüm nâ-mağdûr
Ârzûsında kara bağrumı kân itmez idüm G.-196-2*

2.2. Âşığın Maddi ve Manevi Hâlleri

2.2.1. Âh

Âşığın gönül ateşinden yükselen âh, siyah bir duman olarak düşünülür. Bu münasebetle âh, siyah unsurlarla birlikte zikredilir. O; karanlık, bulut ve yılanla ilişkilendirilir.

Âh dumanı, gökleri ve yeryüzünü karartır:²⁵⁷

*Dut göziñ ey dûd-i dil çerhüñ ki devrin terk idüb
Kalmasun hayretde çeşm-i gevher-efşânım görüb G.-36-4*

²⁵⁷ K.-11-20

Munca kıandili fûrûzân eyledi ammâ ne sûd

Dûd-i dilden kııldı bülbül rûzgârın târ gül K.-9-31

O, öyle etkilidir ki güneşin yüzünü bile karartır. Ayın yüzüne ise perde çeker:

Kıılma gözden çihre vü hâlûñ nihân kim kıılmaya

Dûd-i âhum âf-tâbı çihre-i gerdûna hâl G.-172-5

Oldı ebr-i dûd-i âhum perde-i ruhsâr-i mâh

Âh kim almaz cemâlınden henûz ol meh niķâb G.-28-7

Âh dumanı, âşığın gündüzünü tıpkı gece gibi karartır:

Bu temennâda kim ol şem'ile hem-şoķbet olam

Dûd-i âh itdi dünüm tek günümü târ menüm G.-207-4

Feleğın karanlık görünüşü de âşığın sevgilinin ay yüzünü göremeyip âh dumanı çıkarmasına dayandırılır:

Ey Fuzûlî dûd-i âhum tîre eyler 'âlemi

Görmesem bir lâhza ol mâh-i melek-sîmâ yüzün G.-228-7

Âh dumanı, siyah bir bulut gibidir:²⁵⁸

Mübârekdür sevâd-i dûd-i âhum hânda 'azm itsem

Yaman olmaz seķâbuñ gezdüğü yirlerde âşârı K.-18-12

Kıvrım kıvrım olması münasebetiyle de siyah bir yılanı benzer:

Nihan 'ışkıımı ma'lûm itse 'âlem dûd-i âhumdan

'Aceb yoķ kim gümân-i genc ider halk ejdehâ görgeç G.-52-2

2.2.2. Yara

Âşığın vücudunda, siyah renkli yanık yaraları bulunur. Bu yaralar, etrafının kızıl olması yönüyle lâleye benzer.

²⁵⁸ G.-70-3

Lâlenin ortasında; *dâğ-ı lâle* denilen siyahlığı, gonca hâlindeyken birbirine sarılı kırmızı yaprakları, dış kısmında ise yeşil yaprakları vardır. Âşığın gönlünde de tıpkı lâle gibi kırmızı kumaşa sarılı siyah yaralar vardır:

Ğonce vü lâle dime dâğ kırasın kıparub

Al vâlâya şarub sebzedede pinhân itdüm G.-199-3

Bu yaraların kabuğu, aynı zamanda ateşe atılmış üzerlik tohumu gibi görünür:

Dâğlardur odlu göğsümde kırası kıpmamış

Yâ şebât-i ‘ışık içün od üzre bir nice sipend G.-63-3

2.2.3. Sevdâ

Sevdâ, “aşk, sevgi” anlamı ön planda olsa da siyah manasına gelen *esved* (Arapça bir sözcük olup siyah -kara- manasına gelir.)’in kökünden gelir. Bu kelime, aynı zamanda “aşırı sevgiden kaynaklanan bir çeşit hastalık” manasına da gelerek tevriyeli olarak kullanılır.²⁵⁹

Şair sevdâyı; saç, kaş ve ben ile birlikte zikrettiğinde tevriyeli olarak kullanır. Mumun başındaki sevdâ, yani siyah duman, sevgilinin kâkülünün şevkenden kaynaklanır:

Şem’ başından çıharmış dūd-i şevk-i kâkülün

Beyle kûteh ‘ömr ile başındaki sevdâya bağ G.-58-2

Sevdâlı saçın perişan olması, sevgilinin yüzünden kaynaklanır:

Ruñuñ devrinde bir dîvânedür sevdâlu zülfün kim

Perişanlıktan olmuş men kimi meşhûr devrânun G.-162-2

Hilal, sevgilinin siyah kaşının sevdâsından dolayı dolanıp durur:

Mâh-i nev olmuş kaşun sevdâsınun ser-geştesi

Şhrden şehre gezer âvâreler tek mâh ü sâl G.-172-2

²⁵⁹ “Sevdâ, kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok *süveyda* denilir. “Kara sevdâ” deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Zaten sevdâ kelimesinin kendisinde de karalık anlamı vardır. Şairler sevdâ kelimesini hem renk, hem de aşka düşme anlamında kullanırlar.” (bk. Pala, a.g.e., s.437.)

Şair; ben, hatt ve gözbebeği kelimeleriyle tenasüp oluşturur. Âşığın gözbebeği, kirpik kalemiyle hayal kâğıdı üzerine benin sevdâsını yazar:

Dem-â-dem kilik-i müjgân ile tıfl-i merdüm-i çeşmüm
Haş-i sevdâ-yi hâlûn meşq ider levh-i hayâl üzre G.-256-6

2.2.4. Hayret

Âşığın hayret hâli yer yer karanlıkla birlikte zikredilir. Hayret, kapkaranlık bir köy gibidir. Ateşli âhları olmayan gönül, orada yolunu şaşırır:

Yol azarsan zulmet-i hayretde ey dil vâkıf ol
Zînhâr ol kûya varma âh-i âteş-bârsuz G.-118-4

Aynı zamanda o, karanlık bir gece gibidir. Âşık, bu geceyi sevgilinin adını anarak ihya eder:

Zulmet-i hayretde zikrûndür maña vird-i zebân
Tûtiyem gûyâ yemüm şeker yirüm Hindû-sitân K.-31-1

2.2.5. Baht

Âşığın bahtı, genellikle siyah, kara ve tîre kelimeleriyle dile getirilir. Bu ifadeler, bahtın kötülüğünü veya kapalılığını ifade eder. Âşığın bahtının karalığı, ezeli bir takdirdir. Hiç değişmez:²⁶⁰

Ezel kâtibleri ‘uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile haş ol şafha-i ruhsâre yazmışlar G.-68-1

Âşığın bahtının yıldızı da siyahtır:

Elüñden dâdler ey ahter-i baht-i siyâhum kim
Meni halk içre ‘âlf-ıqadr iken gâyetde hâr itdün MUK.-XXIV-1

²⁶⁰ G.-68-1, G.-122-6, G.-264-4, K.-42-48

Âşığı sevgiliden ayıran, kara bahttır:

Ey ki her cürm olsa lûtfuñ 'özü-ğâhumdur menüm

Ayıran senden meni baht-i siyâhumdur menüm TB.-1-VII-5

Kara baht, bazen sevgilinin saçıyla birlikte zikredilerek tenasüp oluşturulur. Gönlün simsiyah saçlara bağlı olması, onun kara bahtlı oluşunun göstergelerinden biridir:

Ey diyen ğayre gönül virme ğanı mende gönül

Ser-i zülfünde olan bâhtı ğaradan ğayrı G.-271-2

Âşığın bahtının kara olmasının sebeplerinden biri de sevgilinin saçından ayrı düşmesidir:

Zülfuñ girihi çığdı elümden nâ-ğâh

Gör kim ne cefâ kıldı maña baht-i siyâh R.-LXVII-2

Âşığın bahtının karanlık bir gece gibi tahayyül edilmesinde sevgilinin yüzünün saçlar tarafından gölgelenmesinin etkisi vardır:

Ey diyen kim şâm-i iğbâlüñ ne yüzden tîredür

Sâye şalmış aya ol ğisû-yi 'anber-sâya bağ G.-58-6

Bahtın karalığı; matem, tîre ve karga kelimelerinin tenasübü ile dile getirilir. Gülün matemiyile bahtı ve hayatı kararmış, dili tutulmuş bülbül -âşık- âdeta kargadan farksızdır:

Rûzgâruñ tîre bahtın ğare nuğın lâl idüb

Mâtem-i gül bülbüli zâğ ile yek-sân eylemiş G.-130-6

2.2.6. Hicran, Dert

Hicran ve dert sık sık kara renkli unsurlarla zikredilir. Âşığın hayatının kararma sebebi ayrılıktır:

Ğararubdur düün tek rûzgârum ol zemandan kim

Tenüm ğâşâkine odlar urubdur berğ-i hicrânuñ G.-162-5

O, genellikle sabahı olmayan bir ayrılık gecesindedir. Bu geceyi ortadan kaldıracak olan ancak, sevgilidir:

Fuzûlî rûzgârun tîre gördüñ şâm-i hicranda

Nesîm-i şubh tek hur-şîd-i rahşandan haber virdüñ G.-165-6

Ayrılığın karanlığında gözbebeği, mum yerine, sevgilinin nur saçan yüzünün aydınlığını arzular:

Zulmet-i hecrüñde bahmaz şem'e çeşmüm merdümü

Pertev-i ruhsâr-i pür-envârüñ eyler ârzû G.-240-6

Âh şimşegi, bu karanlık gecede bir yandan âşığa yol gösterirken, diğer yandan onu halka rezil eder:

Ser-i kûyuñda gönlüm berç-i âhın şanma bî-hûde

Çaranğu gice 'azm-i kûyuñ itsem reh-nümûnumdur G.-87-5

Kılma her sâ'at meni rüsvâ-yi halk ey berç-i âh

Eyleme rüşen şeb-i gam külbe-i aHzânımı G.-263-4

Ayrılık karanlığının faydalarından biri de âşığa, kavuşma aydınlığının kıymetini bildirmesidir:

Vaşl kâdrin bilmedüm firçat belâsın çekmedin

Zulmet-i hecr itdi çoğ târîk işi rüşen maña G.-12-4

Ayrılık unsurlarından dert ise, sabahı olmayan bir gece gibidir:

Ey Fuzûlî şâm-i gam encâmına yoğdur ümîd

Bir tesellîdür saña ol söz ki dirler var şubh G.-55-7

2.2.7. Feryat, Figan

Âşığın feryat ve figanı, yer yer karanlıkla birlikte zikredilir. Kara geceler, onun avaz avaz feryat ettiği zamanlardır:

İtürme itleri âvâzınuñ gönül zevkin

Yeter kara giceler herze herze feryâd it G.-41-2

Feleğin kararması da âşîğin feryat ve figanına dayandırılır:

Fuzûlî kıldı feryâd ü figânım tîre gerdûnı

Henûz ol mâh şormaz kim ne feryâd ü figândur bu G.-236-7

3. Memduh ve Siyah

Memduha ait unsurlarda siyah renk, genellikle onun vücut aksanının anlatımında kullanılır. Bu unsurlar; saç, ben, hatt ve kaşdır. Bunların dışında memduhun ayak tozu ve düşmanın anlatımında da yer yer siyah renkten faydalanılır.

3.1. Saç

Memduhun saçını, siyahlığı yönüyle bazen geceyle birlikte zikredilir:

Ümîdüm var kim resm-i muqarrer üzre olduqça

Qarîn-i şâm zülfiyle 'arûs-i şubh ruhsârı K.-18-44

Bazen de mürekkeple birlikte kullanılır:

Midâd-i turrasına yüz sürer zihî devlet

Dutar hemîşe ser-i zülf-i tâb-dâr kalem K.-33-17

Ayrıca koku ve renk itibariyle amberle de ilişkilendirilir:

Şafâ-yi cism-i lâtif ü kabûl-i cevher-i pâk

Leqâfet-i haq-i müşgîn ü zülfi 'anber-sâ K.-1-52

3.2. Ben

Memduhun beninin siyahlığı, Hindû ve amber gibi unsurlar aracılığıyla dile getirilir:

Ser-had-i Hindû-sitan açduñ saña yüz âferîn

Rûm ruhsârına hayli zînet arturdu bu hâl K.-13-24

Şair; amberîn, Hindû, Habeş ve Hindistan kelimeleriyle tenasüp oluşturarak benin siyahlığını ifade eder:

Vaqtidür k'ola sevâd-i Hind ü şahrâ-yi Habeş

Şâhed-i mülküñ zenahtânında hâl-i 'anberîn K.-10-35

3.3. Hatt

Memduhun hattının siyahlığı; misk, kalem, yazı ve Şâm gibi unsurlarla birlikte zikredilmek suretiyle ima edilir. Şair, memduhun vasıflarını sayarken onun hattını; kokusunun yanı sıra siyahlığını da ifade etmek için *müşgîn* kelimesiyle niteler:

Şafâ-yi cism-i lâtif ü kabûl-i cevher-i pâk

Leţâfet-i haţ-i müşgîn ü zülfi ‘anber-sâ K.-1-52

Kalem, onun hattının vasıflarını yazmakla misk saçmış gibi olur:

Meger kıllur raķam-i vaşf-i haţ-i yâr kalem

Ki haţ-i yâr kimi oldu müşg-bâr kalem K.-33-1

Memduhun hattına benzer veya onun vasfını hakkıyla anlatan yazı yazmak, mümkün değildir. Buna kalkışan kişinin gözüne, kalem gibi kara su iner:

Oğşadabilmez ğubârını muħarrir haţtuña

Hâme tek baħmaķdan inse gözlerüne ķare şu K.-3-6

Hatt, siyahlığıyla Şâm ile de ilişkilendirilir. Şair, Şâm kelimesini -bu kelimenin akşam ve gece anlamını da hesaba katarak- hatt ile birlikte tevriyeli olarak kullanır:

Ćihre vü haţtuñ hayâli çeşmümi kılmış maķâm

Açmaģa Baħreyn ‘i cem’ olmuş sipâh-i Rûm ü Şâm K.-14-1

3.4. Kaş

Memduhun kaşının siyahlığı, bazen *sevdâ* kelimesiyle ima edilir. Yeni ay, onun kaşının sevdâsıyla rezil olur:

Yeñ ayı kaşlaruñ sevdâsı rüsvâ eylemiş

Gösterürler birbirine anı ehl-i rûzgâr K.-41-6

3.5. Düşman

Memduhun düşmanının siyah renkle ilişkisi; gölge, Hindû, karga, yarasa ve küffâr yardımıyla kurulur. Memduh, düşmanını bir gölge gibi yere serer:

Sâye veş toprağa şaldı düşmen-i bend-hâhını

Her yire kim râyet-i 'azmin hırâmân eyledi K.-15-I-6

Düşman, zaman zaman siyahî ırktan olan Hintlilerin şahı olarak tasavvur edilir. Memduhun hançeri, onu kara toprağa serer:

Yemen'den baş çekende mehçe-i râyât-i iqbâli

Bırahdı tîre toprağa şeh-i Hindû-sitân hancer K.-4-17

Düşman, mecazi manada karga ve yarasayla ilişkilendirilir. O; şahinin elinden kaçan karga, karanlıkları mekân tutan yarasa olarak düşünülür.²⁶¹

4. Tabiat ve Siyah

4.1. Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar

Dîvân'da, zamanla ilgili mefhumlardan siyahlığıyla işlenen unsurlar; gece, zulmet (karanlık) ve sonbahardır.

Gece, genellikle âşık ve sevgiliye ait unsurların anlatımında kullanılır. Ayrılık münasebetiyle âşığın kararar dünyasını ifade eder. Bu münasebetle şair, geceyi sık sık âh, hicrân, dert, feryat ve bela ile ilişkilendirir (bk. Âh, Hicran, Dert, Feryat, Figan).

Âşığa ait unsurların dışında yer yer sevgiliye ait unsurlardan saç, kaş ve hattla birlikte de işlenir (bk. Saç, Kaş, Hatt).

Dünya; kahır ve lütfu, yani gece ve gündüzü aksettiren bir ayna gibidir:

Dem-â-dem 'aks alur mir'ât-i 'âlem qahr u lûtfuñdan

Anuñ 'çün geh küdüret zâhir eyler geh şafâ peydâ G.-4-4

Feleğin karanlığı, misk renkli olarak ifade edilir:

Râyetin bir cânibinden eyleyüb gerdûn hırâm

Gerd-i leşkerden ruñın gerdûnuñ itdi müşg-fâm K.-15-IV-1

²⁶¹ K.-13-25, K.-15-X-3

Ramazan ayında, kadeh güneşinin doğmaması gündüzün gece gibi kararmasına sebep olur:

Âf-tâb-i kadeh itmez ramazân ayı tulû'
Ne belâdur bize yâ Rab ne kara gündür bu G.-239-6

Gece, karanlığı münasebetiyle siyah bir karga olarak tasavvur edilir:

Kaçdı ol dîn-i siyeh-rû devlet ü iqbâlden
Eyle kim şeh-bâz vehminden firâr eyler gurâb K.-15-X-3

Memduhun talih bayrağının gölgesinin düştüğü yerlerdeki düşmanlar, âdeta kapkaranlık uzun bir geceye gark olmuştur:

Sâye-i râyet-i iqbâli yeten yirlerde
Rûzgârını 'adûnuñ seb-i yeldâ eyler K.-42-26

Memduh, hayret karanlığında olan muhaliflerinin bu karanlığını, parlayan kılıç ve hançeriyle defeder:

Muhâlif zulmet-i hayretde kalmış 'azm-i rezm itgil
Bu zulmet def'i muhtâc-i şu'â'-i tîğ u hancerdür K.-19-28

Ona tabi olanlar, zulmetten -karanlıktan- kurtulur:

Saîna tâbi' olan çekmez melâl ü miñnet-i 'âlem
Ne ğam zulmât def'inden aîna kim Hızır reh-berdür K.-19-23

Zahid, daima zulmette olanlardandır:

Füsürde zâhid eger 'âşık-ı ciğer-sûza
Refâkat itse yüz ıl zulmetine düşmez nûr K.-2-5

Şair, zulmetin karanlık manasından faydalanarak halkın kusurlarının zulmet gibi bir perdeyle örtülmesi gerektiğini savunur:

Perde çek 'aybına zulmet kimi halkuñ dâ'im

Ger dilersen ki naşîb ola saña Âb-i Hayât MUK.-IV-1

Sonbaharın siyahla bağlantısı, zindanla ilişkilendirilerek kurulur. Sonbaharda gül bahçesi âdeta zindan gibidir:

Devr cevrin gör ki nüzhet-gâh-i ehl-i zevk iken

Cûy-bâr ü gül-şeni zencîr ü zindân eylemiş G.-130-4

4.2. Toprak ve Toprak İle İlgili Unsurlar

Dîvân'da toprak, rengi yönüyle genellikle "kara, karanlık ve bulanık" manasına gelen *tîre* kelimesiyle nitelendirilir:

Cem'-i perîşan kim iter reh-berleri sünbül yeter

Kim tîre toprağdan biter eyler gönüller mübtelâ K.-8-5

Zihî 'âdil ki devrânında dihkan tîre toprağa

Bırahsa dâne-i cev hûşe-i pervin kıılır hâşıl K.-30-13

İnsanlar, kara topraktan yaratılmış olmalarına karşın âlemi gösteren parlak bir ayna gibidir:

Kemâl-i hikmetüñ izhâr-i kudret kıılmağa itmiş

Ġubâr-i tîreden âyîne-i gîtî-nümâ peydâ G.-4-3

Kara toprak yer yer ölümle birlikte de anılır. Memduh, hançeriyle Hindistan şahını, kara toprağa düşürür.²⁶²

Memduhtan ayrı kalmak da talihi kara toprağa gömer:

Senden ayrılma muşallayı ayağlara şalub

Za'f-i tâli' kara toprağ ile yek-sân eyler K.-32-40

²⁶² K.-4-17

Memduhun lütuf ve kereminin gölgesi, kara toprağı cennet bahçesinin kiskandığı bir yer hâline getirir:

Sâye-i lûtf ü kerem ger şalsa hâk-i tîreye

Cirm-i hâk-i tîre reşk-i ravza-i Ridvân olur K.-7-26

Toprağı ait unsurlardan taş da zaman zaman rengi itibariyle “kara” kelimesiyle nitelenir. Taşın kara oluşu, değersizliğı ifade eder. Kara taşı, kızıl kanla boyamakla la’l olamayacağı gibi değersiz insanlar da dışını süslemekle gerçek manada insan olamaz:

Ger kara daşı kızıl kan ile rengîn itseñ

Tab’a tağyîr virüb lâ’l-i Bedağşân olmaz MUK.-XIII-2

4.3. Hayvanlar

Dîvân’da, siyahlığıyla söz konusu edilen hayvanlar; karga, yarasa, yılan, akrep ve attır. Bu hayvanlardan karga, yarasa, yılan ve akrep genellikle sevgilinin saçıyla ilgili teşbihlerde kullanılır.

Karga-Yarasa

Karga, siyah rengi ve sevimsiz bir hayvan olması münasebetiyle saç, kara baht ve düşmanla ilişkilendirilir (bk. Saç, Kara baht, Düşman).

Yarasa, memduhun düşmanının anlatımında kendisine benzetilen unsur olarak işlenir. Düşman, karanlıkları mekân tutan yarasa gibidir:

Ger saña düşmen muğâbil durmadiyse vechi var

Oldurur huffâş sensen âf-tâb-i bî-zevâl K.-13-25

Yılan

Siyah renkli hayvanlardan yılan; şekli ve rengi yönüyle genellikle saçın benzetildiğı bir unsurdur (bk. Saç). Ayrıca o, aynı yönlerden âh dumanının benzetildiğı unsur olur. Âh dumanı, siyah bir yılan gibidir:

Nihân ‘ışkumı ma’lûm itse ‘âlem dūd-i âhumdan

‘Aceb yoğ kim gümân-i genc ider halk ejdehâ görgeç G.-52-2

Akrep

Akrep, siyahlığıyla saç ve sevdâyla birlikte zikredilir. Âşık, kafatasını akrepler kaplasa da sevgilinin sevdasının başından çıkmasını istemez.²⁶³

At

Siyah at, açık istiare yoluyla gecenin tasvirinde kullanılır:

Müsâvi ola letâfetde âs-mân ü zemîn

Ber-â-ber ola yügürmekde eşheb ü edhem K.-16-7

4.4. Bitkiler

Dîvân'da siyahlığıyla söz konusu edilen bitkiler; çörek otu ve abanozdur. Bu bitkilerden çörek otu, âşığın yarasının kabuğu için kendisine benzetilen unsurdur:

Dâğlardur odlu göğsümde karası kopmamış

Yâ sebât-i 'ışk için od üzre bir nice sipend G.-63-3

Abanoz ise siyah ve sert bir ağaç olması özelliğiyle kirpiğin benzetildiği bir bitkidir:

Müjeñ ger seng-diller gönlini alsa 'aceb olmaz

Añun tek âbnûs oğ lâyıķı fûlâd peykândur G.-89-2

5. Eşya

Dîvân'da siyahlığıyla işlenen eşyalar; gözlere sürülen sürme, saçlara sürülen galiya, kalem, mürekkep ve turradır:

Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng

Hîç şâhid yoğ bu reng ilen ki sensen şûğ ü şeng MUH.-1-5

Galiya, boya olarak saçlara sürmek için misk ile amberden yapılan siyah renkli ve güzel kokulu bir maddedir. O, siyahlığı yönüyle saçla ilişkilendirilir:

Şaf-i 'uşşâķ hücûm itdi meger kim hüsnuñ

Lâ'l gencînesine ğâliyeden çekdi hisâr K.-40-4

²⁶³ T.-2-2

Kalemin siyahla bağlantısı ucunun mürekkebe daldırılmış olması ve siyah yazı yazmasındandır. İlahî takdir, onun bahtını kara yazmıştır:

*Siyâh-bahtluğî yazmış alınına taqdîr
N'ola geçürse kara günde rûzgâr kalem K.-33-11*

Kalem, sırları açığa vurması münasebetiyle yüzü kara olarak vasıflandırılır:

*Çaradurur yüzi ol vechden kim eyler fâş
Öziyle yâri arasında her ne var kalem K.-33-14*

Onun başı da karadır. Kara başını şehirden şehire gezdirir:

*Çara başın götürüb dâ'im ilden ile gezer
Dutarlar ise dahî eylemez çarâr kalem K.-33-9*

Kalem, ucunun siyah olması özelliğiyle siyahî ırktan olan milletlerle birlikte de zikredilir. O, Zencilerin ve Hintlilerin memleketinin sermayesidir:

*Şikeste nâmeleri ya'ni ehl-i hüsne şatar
Metâ'-i memleket-i Hind ü Zengibâr kalem K.-33-15*

Şair, kalemi çok -gereksiz- söz yazması münasebetiyle siyahkâr -günahkâr- olarak vasıflandırır:

*Didi şahın sözi çoğ itme şahla şart-i edeb
Ki çoğ sözinden olubdur siyâh-kâr kalem K.-33-39*

Eşyalardan mürekkep ve turra da siyahlığıyla söz konusu edilir. Mürekkep; gözbebeği, turra ise saç olarak tasavvur edilir. Gözbebeği, saçın kıvrımından ayrılmadığı gibi mürekkep de turradan ayrılmaz.²⁶⁴

*Olabilmez çîn-i zülfüünden cüdâ göz merdümi
Câri olmuşdur bu 'âdet turrasuz olmaz midâd G.-62-2*

²⁶⁴ Ali Nihad Tarlan, turra "lika" hakkında şu bilgiyi verir: "Eskiden mürekkep, lika denen keten iplikten yapılmış bir yumak içine dökülürdü. Bu lika mürekkebin ölçülü bir şekilde verilmesini sağlardı." (bk. Tarlan, a.g.e., s.182.) Turranın bu özelliği, beyitte benzetme konusu olmuştur.

6. Yazı

Yazının siyahlığı; hatt, kara baht, misk, toz, günah ve karanlık gibi siyah renkli unsurların yardımıyla dile getirilir. Sevgilinin kırmızı sayfaya benzeyen yüzündeki ince tüyler, yazı olarak tasavvur edilir:

Şafha-i çihre-i âl üzre sevâd-i haţ-i yâr

Dil-i pür-ğûnumuñ âyînesine şaldı ğubâr K.-40-1

Zindan olarak tahayyül edilen çene çukurunun etrafındaki hatt, bu zindanda esir olanın kurtulma ümidinin olmadığını anlatan yazıdır.²⁶⁵

Ayva tütünün vasıflarını anlatan kalem, misk gibi siyah yazılar yazar:

Meger kıılır raqam-i vâsf-i haţ-i yâr kalem

Ki haţ-i yâr kimi oldı müşğ-bâr kalem K.-33-1

Ondan çıkan yazılar, Tatar ahusunun yolunu tutup gittiği yerlere misk döker:

Ne yirde kim yügürür nâfe nâfe müşğ töker

Dutubdurur reviş-i âhu-yi Tatâr kalem K.-33-6

Bazen yazı, âşığın daima kara yazılan bahtıyla ilişkilendirilir. Âşığın bahtının kara yazılı olması, ezeli bir takdirdir.²⁶⁶

Yazı, bazen de siyahla bağlantılı bir kavram olan günahla birlikte zikredilir. Amel defteri, günahların yazılmasıyla kararır:

Müheymînâ Şamedâ bende-i siyeh-rûyem

Şahîfe-i ‘amelüm ma’şiyet haţiyile kara K.-1-80

Yazı, Hızır olarak tasavvur edilen kalemin *Ab-ı Hayât*’i içmek için zaman zaman yolunun düştüğü karanlığa da benzetilir:

²⁶⁵ G.-38-3

²⁶⁶ G.-68-1, K.-33-11

*Huceste Hızr'dur Âb-i Hayât içmek için
Zeman zeman zulemâta kıılır güzâr kalem K.-33-7*

7. Din ve Ahlâk İle İlgili Unsurlar

Küfür, Kâfir, Zünnar

Çeşitli anlamlarının yanı sıra “örtme” anlamına da gelen ve zulmetle iç içe bir kavram olan küfür ve onunla bağlantılı kavramlardan kâfir ve zünnar, yer yer siyahla ilişkilendirilir. Bu kavramlar, genellikle saç, hatt ve düşmanla birlikte zikredilir (bk. Saç, Hatt, Düşman).

Memduhun kahr bahçesinin gülü, kâfirin gönül dağı -yarasıdır:

*Halvet-i lûtfınadır nûr-ı dil-i mü'min çerâğ
Gül-şen-i kahrınadır dâğ-ı dil-i küffâr gül K.-9-42*

Günah

Günah, yer yer amel sayfasına yazılan siyah yazılar olarak tasavvur edilir. Amel sayfası günahların yazılmasıyla kararır. Amel defteri kararmış olanın yüzü de kara olur.²⁶⁷

Günah, siyahla olan bağlantısı münasebetiyle zaman zaman kalemlle ilişkilendirilir. Kalem, çok yani gereksiz söz yazması sebebiyle günahkâr olarak da tasavvur edilir.²⁶⁸

Cehalet

“Cahillik, bilmezlik” manasına gelen cehalet, siyahla simgelenir. Şair, gönlü kararmış olduğu halde hakikatten haberdar olduğunu iddia edenlerin, kara cahil olduğunu söyler:

*Her siyeh-dil ki kıomaz baş haţuña hâme-şifat
Kara câhildür eger da'vi-i 'irfân eyler K.-32-41*

²⁶⁷ K.-1-80

²⁶⁸ K.-33-39

Tûl-i emel

“Tükenmez arzu, hırs” anlamına gelen tûl-i emel, yer yer karanlıkla birlikte işlenir:

Ne müşkil olsa kıılır çerh rûzgâr ile hal

Mürûr ile açılır tâb-i târ-i tûl-i emel K.-23-1

Tûl-i emel gecesinin uykusu, insanları kendinden geçirir:

Halkı medhûş eylemiş hâb-i şeb-i tûl-i emel

Şubh taḥkîki ‘alâmâtına bir bîdâr yoḥ G.-61-5

Dünya Sevgisi

Dünya sevgisine kapılan kişi, âdeta kapkaranlık bir gece içerisinde. Bu gece, ancak tecrit (soyutlanma) güneşi ile sabaha kavuşur:

Ta’allûk zulmetin tecrîd hur-şîdine kııl maḥla’

Eger ‘âlemde bir gün görmek isterseñ Mesîḥâ tek G.-156-2

Hiddet

Âşıkların şarap içmelerini yasaklayan memurlar, kahredici kara bakışlarıyla şaraba bakarlar. Saf şarap, bu bakışların aksiyle bulanır:

Şarâb-i nâba lûḥfi it muḥtesib ḳahr ile çoḥ baḥma

Mükedder kıılma ‘aks-i tîreden câm-i muşaffâyı G.-278-5

8. Ülkeler ve Kavimler

Dîvân’da siyahla ilişkilendirilerek işlenen ülkeler; Hindistân, Kâfiristân, Çin, Tataristan ve Şâm’dır. Bu ülkelerden Hindistân; genellikle siyahî ırktan insanların, Kâfiristân ise kâfirlerin yaşadığı bir ülke olması yönüyle siyahla ilişkilendirilirken, Çin ve Tatar; miskin elde edildiği ülke olması münasebetiyle siyah renkli unsurlarla birlikte işlenir. Ayrıca Şam; tevriyeli olarak gece manasında kullanılarak siyahla ilişkilendirilir (bk. İlgili maddeler).

Kavimlerden Hindûlar ve zenciler de yer yer siyah unsurlarla birlikte zikredilir. Kalem, Zencilerin -Zengibar- ve Hintlilerin memleketinin sermayesidir.²⁶⁹

²⁶⁹ K.-33-15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. Beyaz

Dîvân'da beyaz renk; *beyaz*, *ak* ve *sefid* kelimeleriyle ifade edilir. Beyaz unsurlardan *sîm* (gümüş), *dürr* (inci) ve *semen* sözcükleri de âdeta bu rengin yerine kullanılır. *Sîmin bilek*, *sîm sak -topuk-*, *lü'lü diş*, *dürr-i eşk*, *sîm-i eşk*, *sîm tabak*, *sagar-i sîm*, *sîm-âb*, *dürr-i ma'delet vb.* ifadeler bu kullanıma örnektir. Aynı zamanda beyazla ilişkili bu ifadeler kıymet, saflık, temizlik, güzellik, zerafet gibi kavramların göstergesi olmaktadır.

Beyaz renk, kırmızı ve siyah renkte olduğu gibi genellikle benzetmelerle kurulan ilişkiye dayalı olarak Dîvân'da yer alır. Bu renk; gümüş, inci, ay, yıldız, yasemin, nesrin, sayfa, iman ve Rum kelimeleriyle yansıtılır.

Beyaz, sevgiliye ait unsurlardan en çok yüz, sine ve dişin; âşığa ait unsurlardan gözyaşlarının; memduha ait unsurlardan adalet, cömetlik, ihsan gibi vasıfların; tabiata ait unsurlardan ay, yıldız, inci, gümüş ve yaseminin anlatımında kullanılır. Bunların dışında da şiir, sayfa gibi unsurların anlatımında da bu renkten faydalanılır.

1. Sevgili ve Beyaz

Dîvân'da sevgili ve ona ait unsurlar işlenirken kırmızı ve siyahtan sonra en çok bahsedilen renk beyazdır. Böyle olmasında, beyazın saflığı, temizliği, zerafeti ve güzelliği ifade etmesi önemli rol oynar. Sevgilinin beyazla ilişkilendirilen güzellik unsurları; vücut, yüz, sine, topuk, el, diş ve ter'dir.

1.1. Sevgilinin Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

1.1.1. Vücut, Ten

Sevgilinin teni, vücudu gümüş gibi beyaz ve parlaktır:

Ey büt-i seng-dil ü sîm-ten ü müşgin-hâl

V'ey meh-i serv-ğad ü sebz-ğat ü lâle-'izâr K.-40-8

Onun vücudu baştan başa gümüş rengindedir:

Müzd-i hâmmâm Fuzûlî virürem can nağdin

Çılmasun şarf-i zer ol serv-ğad ü sîm-endâm G.-182-10

Vücutun beyazlığı, parlaklığı yönüyle bazen aya benzetilir. Sevgilinin vücudu, elbisesini çıkarmadan önce yeni ay, çıkarınca dolunay gibi görülür:

Görinürdi bedeni çâk-i girîbânından

Câmeden çıktı yeñi ayını gösterdi temâm G.-182-2

1.1.2. Yüz-Yanak

Yüz ve yanağın beyazlığı; ay, yasemin, iman, sayfa, Rum gibi unsurlar yardımıyla dile getirilir.

Yüzün beyazlığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Ay

Yüzün beyazlığı, aydınlığı ve parlaklığı yönüyle aya benzetilerek ifade edilir. Yüz, ay gibi beyaz ve parlaktır:²⁷⁰

Ey Fuzûlî dūd-i âhum tîre eyler ‘âlemi

Görmesem bir lâhza ol mâh-i melek-sîmâ yüzün G.-228-7

Bulduğı yirde hâsedden gün urur sâyeñe tîğ

Ki refîk olmaya sen mâh-i melek-sîmâye G.-257-4

Ay ve güneş, parlaklığını Allah’ın güzellik sanatının zuhur ettiği yanaktan alır:

Sen ne nûr-i pâksen ey mazhar-i şun’-i İlâh

Kim alur şem’-i ruhuñdan âf-tâb ü mâh tâb G.-27-2

Âşık, geceleri sevgilinin ay gibi parlayan yüzünü andıkça yıldız gibi gözyaşı incisi döker:

Gün çhınca şaçaram gevher-i eşk encüm tek

Giceler yâduma geldükçe meh-i ruhsârı G.-269-3

²⁷⁰ G.-97-4, G.-150-1, G.-262-1, G.-273-3, MUK.-XXXVII-1

Yasemin

Yasemin, bazen beyaz veya sarı bazen de pembe açan bir çiçektir. Genellikle beyaz renkli unsurlarla ilişkilendirilir. Sevgililerin yüzü, beyazlığıyla yer yer yasemine benzetilir. Yasemin yüzlü sevgili, ilkbahar bahçelerinin en güzel süsüdür:

*Seyr ile şaldı bâğa güzër ol semen-‘izâr
Envâ’-i zîb ü zînet ile faşl-i nev-bahâr MÜS.-IV-1*

Âşğın hayalindeki baharın yasemini sevgilinin yüzüdür:

*Bülbül-i ğam-zedem bâğ u bahârum sensen
Dehen ü kıadd ü ruhuñ ğonce vü serv ü semenüm G.-204-6
Hevâ-yi ravza-i küyuñ bahâr-i gül-şen-i cânım
Nihâl-i kıâmetüñ servüm ‘izâruñ yâsemînümdür G.-102-3*

Yasemine benzeyen yüz, beyazlığıyla gümüş ile birlikte zikredilir:

*Her yirde ki ol semen-ber sîmin-ħad
‘Arz eyleye ‘ârız açâ sünbül çeke kıad R.-XXI-1*

İman

Saçın rengi; siyahla ilişkili bir kavram olan kâfirle ifade edilirken, yüz; beyazla ilişkili bir kavram olan imanla ifade edilir:

*Lâ’lûñ etrâfında ħaıtuñdan ğöñül iymin değül
İ’timâd olmaz yeñi îmâna gelmiş kâfere G.-255-3
Küfr-i zülfinden meni men’eylemek lâyıķ değül
Şofi inşâf eyle îmânuñ gerekmez mi saña G.-19-6
Nûr-i ruhsârundur ol maķşad ki îmân ehline
Kılsa Ħaķ rûzî cehennem âteşi oldur sebeb G.-32-4*

Rum

Rum, Anadolu ve Anadolu'da yaşayan beyaz ırktan insanlara verilen bir addır. Bu özelliğiyle yüzün benzetildiği bir unsur olur:

Nedür didüm ruḥ-i şâfuında 'aks-i merdüm-i çeşmüm
Didi gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kaç 'idüb Hindû G.-238-5

Âşık, sevgilinin yüzünün -Rum- kalenderi olur:

Gözüde 'aks-i ḥâlünî gördüm gelüb dîdüm
Ḳoymaz mı dâğ göksine Rûm'uñ ḳalenderi G.-297-6

Sayfa

Sevgilinin yanağı, beyaz bir sayfa gibidir. Bu sayfada, âşıkların kara bahtının yazısı -hatt- yer alır:

Ezel kâtibleri 'uşşâḳ bahtın ḳare yazmışlar
Bu mazmûn ile ḥaḳ ol şafḥa-i ruḥsâre yazmışlar G.-68-1

1.1.3. Sine

Sinenin beyazlığı, yasemin ve gümüş yardımıyla dile getirilir. Fuzûlî, sık sık sevgiliyi gümüş sineli olarak vasıflandırır:

Ḳırarsan ehl-i 'ışḳı dutalum kimse elüñ dutmaz
Ne işdür bu gerekmez mi saña ey sîm-ber 'âşık G.-152-6

Dime zâhid ki terk it sîm-ber bütler temâşâsın
Meni kim ḳurtarur Tañrı şataşdurmuş belâlardan G.-215-4

Âşığın başında, yasemin gibi beyaz sineli bir sevgilinin sevdâsı vardır:

Başda bir serv-i semen-ber vaşlınuñ sevdâsı var
Sûd ḳılmaz bâğ-ban nezzâre-i gül-şen maña G.-11-6

Âşık, gümüş sineli sevgiliden ayrı kalınca gümüş renkli gözyaşları döker:

Sîm-âb-i sirişk itdi meni ğarka Fuzûlî

Tâ devr cüdâ kıldı büt-i sîm-berümden G.-217-7

1.1.4. Diş

Sevgilinin dişi, inci gibi parlak ve beyazdır. Onun dişleri inci, ağzı ise inci kutusuna benzetilir:

Dehânuñ dercini hâl-i lebün gözden nihân itmiş

Emânet gör ki Hindû mahzen-i lü'lü'ye hâzindür G.-104-3

Sadefin deniz kenarına gelmesi, onun hakkındaki sözleri işitmek istemesindedir:

Bahre lü'lü' dişlerüñ vaşfiñ meger söyler şabâ

Kim kulağ dutmuş şadef içre dür-i ğalâtân aña G.-10-5

Dür tek dişüñ sözini her dem eşitmek ister

Bahruñ müdâm anuñ 'çün sâhildedür kulağı G.-261-4

Denizin incileri kenara atmasının sebebi ise sevgilinin dişine denk bir inci bulamamasındandır:

Ne güher balsa beğenmez birağur yazıya deryâ

Ġâlibâ kim aña maşşûd dişüñ kimi güherdür G.-106-3

1.1.5. Topuk

Sevgilinin topuğu, gümüş gibi bembeyazdır:

Al şaçak altında müşgin saç perîşan-ğâliyem

Sîm sâk üzre kızıl halâller pâ-mâliyem MUH.-1-4

1.2. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

1.2.1. Ter

Ter; şekil ve renk yönüyle inciye benzer. Onu satın almaya, kimsenin gücü yetmez:

Şandılar kim şatılur dâne-i dürr-i 'arağı

Urdı el kîseye çoğlar kılub endîşe-i hâm G.-182-5

1.2.2. Söz

Sevgilinin sözlerinin beyaz renkle ilişkisi inciye benzetilmesi münasebetiyledir. Âşık, dudaklarından saçılan inci gibi sözler için, sayısız gözyaşı incileri döker:

Gözlerümden tökülen kaçtre-i eşküm güheri

Leblerüñden saçılan lü'lü'-i şeh-vâra fidâ G.-7-3

2. Âşık ve Beyaz

Dîvân'da, âşık ve ona ait unsurlar işlenirken beyaz renkten oldukça sık yararlanır. Onun vücut aksamıyla ilgili unsurlarından; yüz, göz ve saç, maddi ve manevi hâllerinden; gözyaşı ve vuslat yer yer beyazla ilişkilendirilir.

2.1. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

2.1.1. Yüz

Âşığın yanağının beyazlığı, Rum ülkesi ile ilişkilendirilerek verilir:

Ruhsâruma tökdi merdüm-i çeşmüm kan

Hindû'yi görüñ lâ'l virür Rûm'a harâc R.-X-2

2.1.2. Göz

Gözün beyaz kısmı, sayfa olarak tasavvur edilir. O, sevgilinin ayak toprağının vasıflarının şerh edildiği bir sayfa gibidir:

Havâs-i hâk-i pâyuñ şerhini taḥkîk idüb merdüm

Ġubâr ilen beyâz-i dîde-i hun-bâre yazmışlar G.-68-2

Bu sayfa üzerine bazen kan ile sevgilinin dudağı resmedilir:

Göz beyâzına çeker lâ'l-i lebüñ şûretini

Dem-be-dem hâme-i müjgân ile bağrum kanı G.-267-4

Bazen de, âşığın gözü, bütünüyle beyaz olarak tasavvur edilir. Gözün siyahı, sevgili yüzünden kaybolmuştur. Âşık, bu yüzden kördür:

Sevâd-i dîdemi muṭlaḳ beyâz-i 'ayne dönderdüñ

Beyâz-i ḥüsn-i hâlüm hâl-i rûy-i rûzgâr itdüñ MUK.-XXIV-3

2.1.3. Saç

Saçın beyazlığı “saçın ağarması ve saça akların düşmesi” ifadeleriyle yaşlılıkla ilişkilendirilerek ele alınır. Saçların ağarması, ölümün habercisidir:

Viridi riħletden ħaber mûy-i sefid ü rûy-i zerd

Çihre-i ħandâni vü zülf-i perîşânı unut G.-45-2

Saç ağardı gel yeter mir’ât-i ħalbûn tîre kı1

‘Ömrden bir dem ki ħalmıř eyle istiğfâre şarf MUK.-XVIII-2

2.2. Âşığın Maddi ve Manevi Hâlleri

2.2.1. Gözyaşı

Ayrılık, dert ve hasretin göstergesi olan gözyaşları; renk yönünden yer yer inci ve gümüşe benzetilir.

Gözyaşının beyazlığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

İnci

Gözyaşları, şekil ve renk yönüyle inciye benzer.²⁷¹ Âşığın gözü sadef, gözyaşı ise bu sadeften çıkan inciler gibidir.²⁷²

Âşığın gözü, sevgilinin güzelliği karşısında çiğ tanesi gibi inciler saçar.²⁷³ Bazen de onun inciye benzeyen sözlerine karşılık, inci gibi gözyaşları döker:

Gözlerümden tökülen ħatre-i eşküm güheri

Leblerüñden saçılan lü’lü’-i şeh-vâra fidâ G.-7-3

Âşık, gözlerinden dökülen bu inciler münasebetiyle kendisini hazinedar olarak görür:

Fuzûlî ħâzin-i genc-i vefâyem ol sebebdendür

Güherler tökdüğü isrâf ile çeşm-i güher-pâşum G.-193-5

²⁷¹ G.-33-4, G.-167-1, G.-266-6, G.-267-3, MÜS.-1-VII-3

²⁷² G.-28-6, G.-198-5

²⁷³ G.199-4

Âşığın gözbebeği, feleğin bükerek ip hâline getirdiği vücuduna gözyaşlarından inciler dizer:

Riştüdür cismüm ki devr-i çerh virmiş tâb aña

Merdüm-i çeşmüm düzer her dem dür-i sîrâb aña G.-9-1

Vücut teli, felek tarafından koparılınca dizilen bu inciler dağılır:

Çeşm-i târ-i cismüme düzmüşdi eşküm gevherin

Âh kim çerh üzmüş ol târı dağılmış gevherüm G.-208-5

İnciye benzeyen gözyaşları, yer yer sabah vakti batan yıldızları hatırlatır:

Batdı encüm çıhdı gün yâ bir esîr-i 'ışkdur

Tökdi dürr-i eşk çekdi âh-i âteş-bâr şubh G.-55-2

Gün çıhınca şaçaram gevher-i eşk encüm tek

Giceler yâduma geldükçe meh-i ruhsârı G.-269-3

Gümüş

Gözyaşlarının beyazlığı zaman zaman gümüş aracılığıyla dile getirilir. Gözyaşları, *sîm-âb* olarak tasavvur edilir. “Gümüş su” manasına gelen *sîm-âb*, aynı zamanda civaya verilen isimdir. Âşığın civa renkli gözyaşına gark olma sebebi, gümüş sineli sevgiliden ayrı kalmasıdır:

Sîm-âb-i sirişk itdi meni ğarğa Fuzûlî

Tâ devr cüdâ kıldı büt-i sîm-berümden G.-217-7

Gümüş renkli gözyaşları fildişi taht, âşık ise bu tahta oturmuş sultan gibidir:

Ey Fuzûlî men melâmet mülkinüñ sulţânyam

Berk-i âhum tâc-i zer sîm-i sirişküm taht-i 'âc G.-49-7

Ayrıca gözyaşı, gümüş parayla da ilişkilendirilir:

Yürü yeter maña ey sîm-i eşk bî-dâd it

Ger aqçeñ ile alınmış kul isem âzâd it G.-41-1

2.2.2. Vuslat

Ayrılık gece (siyah), buna karşılık vuslat ise gündüz (beyaz)dür. Âşığın ayrılık sebebiyle gece gibi kararar ruh hâli, vuslat ile aydınlığa, yani gündüze döner:

Ğılsa vaşluñ şâmumu şubha ber-â-ber yoğ 'aceb

Resmdür faşl-i bahâr olmağ ber-â-ber rûz ü şeb G.-32-1

Ne yağarsan oğun ey âteş-i dil vaşl günü

Bize hicran gicesi şem'-i şeb-istandur bu G.-237-5

3. Memduh ve Beyaz

Dîvân'da memduhun vücut aksamı ile ilgili unsurlarından yüz-yanak, beden ve bilek; kişisel özelliklerinden merhamet ve ihsan sahibi, adaletli, tokgözlü, temiz huylu ve hikmetli olmak gibi unsurlara beyaz renkle bağlantılı olarak yer verilir.

3.1. Memduhun Vücutu ve Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar

3.1.1. Yüz-Yanak

Memduhun yüzünün beyazlığı; ay, yasemin, Rum ve kâfur yardımıyla anlatılır.

Yüzün beyazlığıyla ilgili teşbih ve mecazlar:

Ay

Memduhun yüzü, ay olarak tasavvur edilir. O, adalet göğünün ayı gibidir:

Ğoyma zülfün düşmeğe mâh-i ruğ-i rağşânuña

Ğıl müşa'sa' mülkinün sâhirlere seyrin ħarâm K.-14-6

Cemâl-i enveründür âs-mân-i ma'delet mâhı

Veyâ ol mâh kim ħur-şîd-i rağşâna ber-â-berdür K.-19-21

Ay gibi olan yüz, aynı zamanda fetih bayrağının süsüdür:

Ğad-i dil-keşi râyet-i nuşret-âyet

Ruğ-i meh-veşi râyet-i feğhe perçem K.-27-18

Yasemin

Memduhun yüzü, beyazlığıyla bazen yasemine benzetilir. Kalem, yasemin yüzü sayfaya nakşetmek veya vasıflarını yazmak suretiyle onu öpme şerefine nail olur:

*Öper şahîfe yüzün veh görüñ bu tâlî’i kim
Bulur vişâl-i nigâr-i semen-‘izâr kalem K.-33-16*

Rum

Memduhun yüzünün beyazlığı, yer yer Rum ile ilişkilendirilerek dile getirilir.²⁷⁴

*Ser-ħad-I Hindû-sitan açduñ saña yüz âferîn
Rûm ruħsârına ħayli zînet arturdı bu ħâl K.-13-24*

Şair, memduhun yüzünün hayalinin, Rum askeri gibi, âşğın gözünü istila ettiğini söyler:

*Çihre vü ħaţtuñ ħayâli çeşmümi kılmış maħâm
Açmaġa Baħreyn ’i cem’ olmuş sipâh-i Rûm ü Şâm K.-14-1*

Kâfur

Kâfur, Uzak Doġu’da yetişen bir bitkiden elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam bir maddedir. Memduhun yüzü kâfurdan daha beyazdır. Kâfur onun ancak siyah kölesi olur:

*Ey ’izâr ü ħaţuna ’anber ü kâfûr ġulâm
Dem-be-dem şafħa-i kâfûra ħaţun ’anber-bâr K.-40-2*

3.1.2. Bilek

Memduhun bileği, gümüş gibi beyazdır:

*Rûġ-i zerdüm şalubdur ħancerüñ gözgüsine ’aksin
Veyâ sîmin bilekde dutduġuñdur zer-nişan ħancer K.-4-14*

²⁷⁴ Rum ile beyaz arasındaki ilişki için, “Sevgili ve Beyaz” bölümüne bakınız.

3.2. Memduhun Kişisel Özellikleri

Şair; memduhun adaletli, ahlâklı, lütufkâr, tokgözlü, merhametli, temiz huylu ve hikmetli oluşunu inci; cömertliğini denizin köpüğü; mizacını ise kâfur ile ilişkilendirerek ele alır.

Memduh, adalet incisinin madenidir:

Eyâ Sulţân-i ‘âlî-himmat ü ser-dâr-i ‘âdil-dil

Ki sensen gevher-i inşâf ü dürr-i ma’delet kânı K.-26-4

Onun eli, düzeni adaletle sağlamada Hz. Musa’nın *Yed-i Beyzâ* (beyaz el)sı gibidir:²⁷⁵

Sâ’id-i ‘adldedür kuvvet-i îcâd-ı nizâm

‘Arz-i i’câz-i nübüvvet yed-i beyzâ eyler K.-42-19

Ahlâkının feyzi ise baharda inci saçan bulutlara benzer:

Bahâr eyyâmına ger feyz-i ahlâkuñ eşer kılsa

Hevâsını kıılır can-bağış ebrin dür-feşân eyler K.-36-22

Gülün üzerindeki şebnemler de memduhun lütuf hazinesinden alınmış incilerdir:

Şatre-i şeb-nem midür yâ el açub sâ’il kimi

Hâzin-i lûtfından almış lü’lü’-i şeh-vâr gül K.-9-51

O, aynı zamanda hikmet sadefinin incisidir:

Şehâ sensen ol gevher-i dürc-i hikmet

Ki sendendür elbette her derde bir em K.-27-29

Memduhun cömertliği, beyazlığı ve çokluğu münasebetiyle denizköpüğü gibidir:

Şâ’at-i Hâlik’âdur hüsn-i rızâsı dâ’î

Rızık-i mahlûka kef-i bağr-i nevâli maskem K.-24-33

O, yaratılış itibariyle de bir bitkinin güzel kokulu ve beyaz bir maddesi olan kâfur gibidir:

Şağınma bir arada ihtilâf kılmak ilen

Dutar mizâc-i karanfûl şabî’at-i kâfûr K.-2-6

²⁷⁵ Yed-i Beyzâ, Hz. Mûsâ’nın Fir’avun’a karşı, mucize olarak gösterdiği parlak elidir. Tasavvufta İlahî gücün gerçekleşmesini simgeler. (bk. Pala, a.g.e., s.523.)

4. Tabiat ve Beyaz

Dîvân'da, beyazlığı itibariyle işlenen tabiata ait unsurlar; ay, yıldız, gündüz, inci, gümüş, su, at, yasemin, nesrin, nergis ve kâfûrdur.

4.1. Kozmik Âlem

Ay

Ay, beyazlığı yönüyle sevgili ve memduhun yüzünün anlatımında kullanılır (bk. İlgili maddeler).

Yıldız

Yıldızların beyazlığı, genellikle inciye benzetilerek ifade edilir. Gün doğmadan önce batan yıldızlar, sabahın güneşe ulaşmak için sarfettiği değerli inciler olarak tasavvur edilir:

Gör ne 'âşık'dur ki bir ħur-şîd vaşlın bulmağa

Şarf ider her lâhza miñ miñ lü'lü'-i şeh-vâr şubĥ G.-54-5

Sabah, bu incileri -yıldızları- güneşin doğacağı müjdesini haber veren rüzgâra saçarak hediye eder:

Müjde bir ħur-şîdden virmiş meger bâd-ı şabâ

Kim nişâr eyler aña yüz miñ dür-i şeh-vâr şubĥ G.-55-4

Karanlığın içinde parlayan yıldızlar, bazen âh dumanının çıkması için açılmış pencereler olarak tahayyül edilir:

Şun' mi'mârı yapan sâ'atde gerdun maĥzenin

Dûd-i âhum çıĥmağa açmış kevâkib revzenin G.-227-1

4.2. Gündüz

Gece siyah, gündüz ise beyazdır. Şair, “karayı aktan ayıramamak” ve “gece ve gündüzü karıştırmak” deyimlerini bir arada kullanarak gündüzün beyazlığını ifade eder. Allah'ın niçin gündüzü gece, geceyi gündüz ettiğini bilmeyen kişi, karayı aktan ayırt edemez:

*Karadan ağı fark itmez bu remzin bilmeyen dehrün
Ki niçün geh nehârı leyl ü geh leyli nehâr eyler K.-22-2*

Gündüz, sevgilinin yüzünün benzetildiği unsurlardandır. Âşık, siyah saç ve beyaz yüzü hayal edince gece ve gündüzü birbirine karıştırır:

*Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedür hâlün dimeñ
Eyleyen kim gice vü gündüz ber-â-berdür maña G.-15-2*

4.3. Su

Dîvân'da, suyun beyazlığıyla ilgili doğrudan bir anlatım yoktur; ancak o, dolaylı olarak bazen inciyle ilişkilendirilir. Su, zaman geçtikçe Allah'ın feyziyle bembeyaz bir inci hâline gelir:

*İntizâr ile daşı lâ'l kılub reng virür
Rûzgâr ile şuyı lü'lü'-i gâltân eyler K.-32-16*

Yağmur damlaları, inci olarak tasavvur edilir. İlahî sanatın rûzgârıyla, bulutlardan inci gibi damlalar dökülür:

*İlâhî tâ nesîm-i şun' taħrîkiyle 'âlemde
Olur dâmân-i gül-şen pür güher ebr-i dür-efşandan K.-25-27*

Gül yapraklarının üzerindeki şebnem taneleri de inciye benzetilir:

*Dür-i şeb-nem şaçdı rengin berglerden her taraf
Lâ'l-i handân itdi ħublar kimi gevher-bâr gül K.-9-12*

4.4. Hayvanlar

Dîvân'da, beyazlığıyla işlenen tek hayvan beyaz veya kır renkli olarak zikredilen eşhebdir. Eşheb, baharın anlatıldığı bir beyitte açık istiare yoluyla gündüz için kullanılır:²⁷⁶

²⁷⁶ Bu beyitte aynı zamanda eşhebin bulutu karşılaması da mümkündür.

Müsâvi ola leâfette âs-mân ü zemîn

Ber-â-ber ola yügürmekde eşheb ü edhem K.-16-7

4.5. Çiçekler

Dîvân'da, beyaz rengi yönüyle söz konusu edilen çiçekler; yasemin, nesrin ve nergis'dir.

Tabiatta beyaz yaprak açan çiçekler, gümüş renkli tuğlalar gibidir:

Şikûfe bergi toprağ üzre sîmin hıştlerdür kim

Esâs-i 'ayş-i halk ol hıştlerden üstüvâr oldı TB.-2-V-2

Yasemin

Yasemin beyaz, sarı ve pembe çiçekler açan bir bitkidir. Ancak o, Dîvân'da en çok beyaz rengiyle zikredilir. Bu rengiyle sevgiliye ait unsurlardan yüz-yanak ve sinenin anlatımında kullanılır (bk. Yüz-Yanak, Sine).

Yasemin çiçeğinin beyaz yaprakları, Hüma kuşunun kanadının gölgesi gibidir:

Hümây veş varağ-i yâsenîn ü berg-i semen

Uçub hevâyâ gül-istâna düşdi zıll-i hümâ K.-1-12

O, beyazlığıyla gümüş olarak da tasavvur edilir. Sabah rüzgârı, bahçeden şebnem incisini satın almak için âdeta gümüş paraya benzeyen yaseminin yapraklarını döker:

Almağ için kıymetiyle sebzedden şeb-nem dürin

Yâseminden sîm tökmüş yâ semenden zer şabâ K.-5-2

Yaseminin yaprakları, gümüş renkli bir sayfa gibidir. Bu sayfada, Allah'ın sırları yazılıdır:

Keşf itmeğe esrâr-i Hağ açmış semen sîmin varağ

Virmiş aña gûyâ sabağ 'ilm içre şâh-i din Rızâ K.-8-22

O, aynı zamanda memduhun güzel ahlâkını anlatan bir kitap gibidir:

Kemâl-i hüsn-i ahlâkuñ beyân eyler açıldıuçça

Semen mecmû'ası nesrin kitâbı gonca tûmârı K.-18-31

Nesrin

Nesrin'e beyaz rengi itibariyle memduh ile ilgili beyitlerde yer verilir. O, memduhun güzel ahlâkının ve sıfatlarının yazıldığı kâğıt, defter ve kitap olarak tasavvur edilir:

Encümenler seyr idüb nesrin beyâzın gezdürür

Hüsn-i hulkuñda dürüst itmek diler mahzer şabâ K.-5-4

Nesrinün açuñ defteri olmuş hañâyık mazheri

Andan şifât-i 'Askerî fehm itmiş erbâb-i zekâ K.-8-25

Kemâl-i hüsn-i ahlâkuñ beyân eyler açıldıñça

Semen mecmû'ası nesrin kitâbı gonce tûmârı K.-18-31

Nergis

Nergis, çiçekli kısmı şemsiyeye benzeyen beyaz ve sarı renklerde bir çiçektir. Şekil ve renk yönüyle nergisin içi, altın -sarı organlar- dolu gümüş tabağa benzer:

Saña gül-şende nişâr itmek içün her nerkis

Götürübdür başa altun dolu bir sîm tabağ G.-150-3

Çiçeklerin dışında beyazlığıyla işlenen bitki kâfurdur. O, memduhun yüzünün ve mizacının anlatımında kullanılır (bk. Yüz-Yanak, Memduhun Kişisel Özellikleri).

5. Eşya

Dîvân'da, beyaz renk eşliğinde ele alınan eşyalar; gündelik eşyalardan tabak, kadeh ve pamuk; savaşla ilgili olanlardan kılıç, hançer ve taht; kıymetli unsurlardan ise inci ve gümüştür.

5.1. Gündelik Eşyalar

Tabak

Tabak, nergisin beyaz renkli çiçeği için kendisine benzetilen olarak yer alır (bk. Nergis).

Kadeh

Kadeh, genellikle kırmızı renkte olmakla birlikte, bazen gümüş rengindedir. Bu yönüyle kadeh, renk yönünden sevgilinin eliyle tam bir uyum içindedir:

Lâ'l-gun meydür elüñde sâgar-i sîmîn ile

Yâ nigîn-i lâ'ldür reşk-i lebüñden oldı âb G.-27-5

Pamuk

Âşığın vücudu baştan başa yaralarla kaplıdır ve o, bu yaralara bastırılan pamuklar sayesinde elbiseye ve kefene ihtiyaç duymaz:

Penbe-i merhem-i dâğ içre nihândur bedenüm

Diri oldukça libâsum budur ölsem kefenüm G.-204-1

5.2. Savaş İle İlgili Eşyalar

Hançer, Kılıç

Hançer ve kılıcın beyaz renkte oluşu, parlaklığı ve kıyaslandığı unsurların siyahlığı ile ilişkilidir.

Memduhun kılıç ve hançerinin ışığı, hayret karanlığında olan muhalifleri, aydınlığa kavuşturur:

Muñâlif zulmet-i hayretde kalmış 'azm-i rezm itgil

Bu zulmet def'i muñtâc-i şu'â'-i tîğ u hancerdür K.-19-28

Taht

Tahtın beyazla ilişkisi, gümüşle ifade edilir. Melâmet mülkünün sultanı olan âşığın tahtı, gümüş renkli gözyaşlarındandır.²⁷⁷

5.3. İnci, Gümüş

Beyazlığıyla söz konusu edilen kıymetli unsurlar inci ve gümüştür. İnci; sevgilinin diş, ter ve sözleri, âşığın gözyaşları, şairin şiir veya sözleri, bunların dışında su ve yıldızlar ile ilgili teşbihlerde de kullanılır (bk. İlgili maddeler).

²⁷⁷ G.-49-7

Gümüş ise rengi yönünden sine, yasemin, su ve gözyaşı gibi unsurların anlatımında kullanılır (bk. Sine, Yasemin, Su, Gözyaşı).

6. Söz, Şiir, Sayfa

Sözün beyazla bağlantısı, inci ve gümüş yardımıyla kurulur. Şair, şiirini; dizilmiş, nesrini ise saçılmış inciye benzetir:

Olubdurur sözümüñ nazm u neşri na'tüñde

Hemîşe gevher-i manzûm ü lü'lü'-i menşûr K.-2-30

Şiir, memduhun övgüsüyle inci gibi kıymetlenir.²⁷⁸ Bu durum bahar mevsiminde bulutlardan dökülen damlaların inciye dönüşmesi gibidir:

Yümn-i na'tüñden güher olmuş Fuzûlî sözleri

Ebr-i nîsandan dönen tek lü'lü'-i şeh-vâre şu K.-3-30

Sevgilinin dudaklarından dökülen sözler de inci olarak tasavvur edilir. Âşık, inciye benzetilen sözlere karşılık inci gibi gözyaşları döker.²⁷⁹

Sayfanın beyazlığı, bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak ifade edilir. Beyaz sayfadaki siyah yazılar, hikmet sırlarıdır:

Beyâz üzre sevâd-i nüşâ kim esrâr-i hikmetdür

Hîred her harfîni manzûr-i 'ayn-i i'tibâr eyler K.-22-3

O, sevgilinin ve memduhun yüzünün anlatımının yanı sıra yasemin ve nesrinin yapraklarının anlatımında da kullanılır (bk. Yüz-Yanak, Çiçekler).

7. Din İle İlgili Unsurlar

Dinî unsurlardan İman, İslam ve Müslüman beyaz renkle simgelenir. Şair, genellikle bu unsurları siyahla ilişkili kavramlar olan küfür ve kâfirle birlikte kullanır:

²⁷⁸ K.-22-28, K.-12-VII-8

²⁷⁹ G.-7-3

Cemî'-i ehl-i cihâna bu nükte rûşendür

Ki müslim ehl-i sa'âdet olur şaķî küffâr K.-6-31

Her perî-peyker ki kâfirden müselmân eylemiş

Olacaķdur cennet içre hizmetiyçün hûr-i 'în K.-10-31

Küfr müstevlî olub kılmışdı İslâm'ı zebûn

Cehl istîlâ bulub itmişdi 'ilm ehlini hâr K.-11-19

Her kimüñ var ise zâtında şerâret küfri

İştîlâhât-i 'ulûm ile müselmân olmaz MUK.-XIII-1

Bu unsurlar; yer yer yanağın anlatımında kullanılır (bk. Yüz-Yanak).

8. Rum ve Rumî

Rum, Anadolu ve Anadolu'da yaşayan beyaz ırktaki insanlara verilen bir addır. Beyazla ilişkisi yönüyle, sevgilinin ve memduhun yüzünün beyazlığının anlatımında kendisine benzetilen olarak yer alır (bk. İlgili maddeler).

Rum ve Rumî, yer yer siyah ırkı temsil eden Hindistan ve Hindû ile birlikte zikredilir. Memduhun talihinin yaver gitmesi için akşam, Hindû (siyah) bir cariye, sabah ise Rumî (beyaz) bir köledir:

Emr-i ikbâlin müretteb kıлмаğa olmuş añâ

Şâm bir Hindî kenîzek şubh bir Rûmî gulâm K.-35-21

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. Gök Renk (Yeşil-Mavi)

Gök renk; hem mavi hem de yeşil manalarına gelir. Fuzûlî, Dîvân'ında, âh dumanı, gökyüzü, bağ, bahçe ve şişe gibi unsurları yer yer gök renkli olarak tasavvur eder ve bu unsurların yeşilliği veya maviliği arasında bir fark gözetmez.

Âh Dumanı

Dîvân'da, âşığa ait unsurlardan âh dumanı yer yer gök renkli olarak tasavvur edilir. Gökyüzünün gök renginde oluşu, âşığın âh dumanına dayandırılır. Âh dumanı, göğe yükselerek feleği kaplar:

Dâdlar kıлмаğa ol kâfir elinden giceler

Çıhar âhum göğe tâ duta Mesîhâ eteğin G.-226-3

Dut gözün ey dūd-i dil çerhūñ ki devrin terk idüb

Çalmasun hayretde çeşm-i gevher-efşânum görüb G.-36-4

Gül-zâr-i gamuñ benefşe vü yâsemeni

Dūd-i dil-i âşüftedür ü çihre-i zerd R.-XVIII-2

O, âdeta feleğin boynuna dolanmış bir ip gibidir:

Kemend-i dūd-i âhuñdur Fuzûlî çerh boynında

'Aceb şayyâdsan kim çerh kırtulmaz kemendüñden G.-218-6

Âh dumanının gök renkle bağlantısı yer yer serviyle ilişkilendirilerek kurulur. Servi; yaz-kış yeşil kalan bir ağaçtır. Âşığın âh dumanı çıkarma sebebi; sevgilinin servi boyudur:

Oda yahdum şem' veş cânım bahb ruhsârûña

Çerhe çekdüm dūd-i dil serv-i hırâmânuñ görüb G.-37-2

Çek nedâmetden göğe dūd-i dili tök kanlu yaş

Serv-i nâzı terk kıl gül-berg-i handâanı unut G.-45-3

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânûñ içündür

Şan ağladuğum gonce-i handânûñ içündür G.-105-1

Gökyüzü

Gökyüzünün gök renginde oluşu, *mînâ* kelimesiyle dolaylı olarak ifade edilir. Doğrudan maviliği söz konusu edildiğinde; *lâciverd*, *nil-gûn* (çivit rengi, lacivert) ve *âb-gûn* (mavi renk); yeşilliği söz konusu edildiğinde ise *ahdâr* ve *sebz* kelimeleriyle dile getirilir.

Gökyüzünün gök rengi, zaman zaman *mînâ* yardımıyla dile getirilir. *Mînâ*, kuyumcuların gümüş üzerine naksettikleri lacivert veya yeşil renkli sırçadır. *Mînâ* renkli felek, şafak vakti lâle rengine bürünür. Bu durum, gök yani *mînâ* renkli şişenin içindeki gül renkli şarabın aksine benzer:

Lâle-reng ola şafağdan felek-i mînâ-fâm

Daşra şalmış kimi 'aks-i mey-i gül-gun mînâ G.-23-3

Şair; çerh, dūd-i dil ve serv kelimeleriyle tenasüp oluşturarak gökyüzünün gök renginde olduğunu ifade eder:

Oda yağdum şem'veş cânım bağub ruhsârûña

Çerhe çekdüm dūd-i dil serv-i hırâmânûñ görüb G.-37-2

Gökyüzü, âşğın gözyaşlarıyla mavi (*âb-gûn*) renge boyanır:

Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmazem

Yâ muhîf olmuş gözümde günbed-i devvâre şu K.-3-2

Onun rengi, bazen lacivert renkli olarak da ifade edilir:

Germdür şâm ü seher mihrünle çerh-i lâciverd

Geh sirişk-i âl ider izhâr geh ruhsâr-i zerd G.-64-1

Şahr ile çerh-i lâciverd ger yasemîni kılsa zerd

Ne gam çu görgeç ehli derd eyler aña Kâzım devâ K.-8-21

Bazen de lacivert manasında olan *nil-gûn* kelimesiyle birlikte kullanılır:

Çihre-i zerdin Fuzûlî'nün dutubdur eşk-i âl

Gör aña ne rengler geçmiş sipihr-i nîl-gûn G.-232-10

O, hançere benzeyen ayın lacivert renkli kılıfidır:

'Adû-yi câhînuñ kaç'-i hayâtiyçün çeker her ay

Ğılâf-i lâciverdîden hilâl-i âs-man hancer K.-4-19

Gökyüzü, sevgilinin koyu mavi manasına da gelen şehlâ gözüyle birlikte işlenir. Âşığın gönlü, rüyasında sevgilinin şehlâ gözünü görünce dünyayı -dolayısıyla gökyüzünü- gözyaşına boğar.²⁸⁰

Gökyüzünün gök rengi, *ahdar* (yeşil) kelimesiyle de dile getirilir:

Göñli açılmış meger bulmuş bu reng ile cevâb

Çerh-i ahdardan ki mâni' yoğ teveccüh eyle al K.-15-III-4

O, bazen de bitkilerin yeşerttiği bahçenin benzetildiği bir unsur olur (bk. Bağ, Bahçe).

Bağ, Bahçe

Baharda, çemen âdeta gökyüzü gibi gömgök olur. Sabah rüzgârının, gül yapraklarını uçurduğu bahçe, yıldızlı gökyüzü gibidir:

Sebze üzre gezdürür bâd-i şabâ gül bergini

Şanki sebze âs-mandur kevkeb-i seyyâr gül K.-9-14

Bahçedeki yeşillikler, firûzeye benzer. Firûze, gök rengiyle değerli bir süs taşıdır. Fuzûlî, bahçedeki gülü la'l, yeşillikleri ise firûze gibi görür:

Çıhardı sebze vü gül hâkden çoğ lâ'l ü firûze

Velî yüz şükr kim Han hâk-i pâyine nişâr oldı TB.-2-V-4

Şişe

Şarap şişesinin rengi, *firûze-fâm* (mavi renk, gök renk) ve *mînâ* (gök mavisi) tabiriyle ifade edilir:

²⁸⁰ G.-277-1

Ey safâ-yi şîşe-i cevlâni-i firûze-fâm

Ma'den-i yâkût-i şahbâ gül-bün-i gül-berg-i câm K.-35-1

O, mînâ rengiyle gökyüzünün benzetildiği bir unsurdur. Sabah vaktinin kızılığını yansıtan mînâ renkli gökyüzü, içindeki gül renkli şarabı aksettiren şişe gibidir:

Lâle-reng ola şafağdan felek-i mînâ-fâm

Daşra şalmış kimi 'aks-i mey-i gül-gun mînâ G.-23-3

Şair, içki meclisindeki şarap şişesinin rengini “mînâ-yi sebz” tabiriyle gömgök olarak ifade eder:

Mînâ-yi sebz lûtf ile durmuş ayağa kim

Ger gonce fâni oldu menem 'ömr-i pâ-y-dâr K.-37-9

1. Yeşil

Divan'da yeşil; *yaşıl, yeşil, ahdâr, hadra ve sebz* kelimeleriyle dile getirilir. Bunun dışında; *sebze-hîz, sebze-i nev-hîz, sebze-ter* kelimeleri de *yemyeşil* manasına gelerek kullanıldıkları unsurların yeşilliğini vurgular.

Yeşille ilişkili ifadeler; *yeşil toz, yaşıl perde, yeşil serîr, hatt-ı sebz, çerh-i ahdâr, hulle-i hadrâ, râyet-i hadrâ, serv-i ser-sebz, sebze-i ter, bisât-i sebze, minâ-yi sebz, sebze jengâri, jeng tutmak ve göğermektir*. Bu tabirlere göre yeşil tazelik, lütuf, bereket, güzellik, zerafet, kutsiyet (cennet elbisesinin rengi olarak tasavvur edilmesi münasebetiyle) ve zafer (bayrak rengi olması münasebetiyle) gibi kavramların göstergesi olmaktadır.

Yeşil; sevgiliye ait unsurlardan, hatt ve vesme; memduha ait unsurlardan hatt; tabiata ait unsurlardan bahar, servi, ot, yaprak, bağ ve bahçe; eşyalardan ise elbise ve bayrağın anlatımında kullanılır.

1.1. Sevgili ve Yeşil

Hatt

Hattın yeşilliği, bazen doğrudan sebz (yeşil) bazen de dolaylı olarak sebze (çimen, yeşillik) ve jengâr ile dile getirilir:

Ey büt-i seng-dil ü sîm-ten ü müşgin-ğâl

V'ey meh-i serv-ğad ü sebz-ğat ü lâle- 'izâr K.-40-8

Âb-levhî çekmiş mevcden mışter şabâ

Sebzeden naql itmeğe vaşf-i ğat-i dil-ber şabâ K.-5-1

Hatt, yeşil rengiyle yanağa zerafet katar:

Müzeyyen oldı ğat-i sebze ile rûy-i zemîn

Leğâfet-i ğat-i sebz ile eyle kim ruğ-i yâr K.-17-2

Hatt, yer yer jengâr ile birlikte de işlenir. Bakır pası olan jengâr, yeşile dönük bir renge sahiptir. Bu münasebetle, hattın benzetildiği unsur olur. Yanağa zerafet katan hatt, jengârın aynaya parlaklık vermesine benzer:

Ğat-i sebz ile füzûn oldı leğâfet ruğûna

Kim görübdür vire âyîneye revnağ jengâr K.-40-3

Vesme

Sevgili, vesme olarak ifade edilen yeşil bir tozla kaşlarını boyar.²⁸¹

Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng

Hîç şâhid yoğ bu reng ilen ki sensen şûğ ü şeng

Vesmelü kaçuñ yaşıl tozlı keman ğamzeñ ğadeng

Ğamze vü kaçuñğa meyl eyler Fuzûlî bî-direng

Ğuş 'acebdür kıлмаğay tîr ü kemandan ictinâb MUH.-1-5

²⁸¹ Vesme (rastık), kadınların kaşlarına şekil verdiği siyaha yakın, koyu nefli yeşil bir maddedir. (Aybet, a.g.e., s.261.)

1.2. Memduh ve Yeşil

Memduhun hattı, yeşil manasına gelen *sebz* ile nitelenir. Şair, onun hattını bahçedeki çimenlere benzetir:

Göz açub bû-sitâna hatt-i sebzüñsüz nazâr kılsam
Görünür gözlerüme sebze-i her bû-sitân hancer K.-4-11

1.3. Tabiat ve Yeşil

Divan'da yeşil; bahar, servi, ot ve yaprak gibi unsurlarla verilir.

Bahar

Baharın ferahlık saçan bir mevsim olması, bu zamanda her tarafın yeşermesindedir. Baharda, bağ ve bahçeler yeşil bitkilerle donanır:

Getür sâkı kıadeh kim nev-bahâr-i 'âlem-ârâdur
Zemin sebz ü hevâ can-bahş ü gül-şen râhat-efzâdur TB.-2-I-1
Cân-i mehcûrına râhat yetürür didâruñ
Çemen-i sebz bahârı ferâh-efzâ eyler K.-42-46

Etraf, âdeta yeşil renkli cennet elbisesi giymiş gibi görünür:

Hevâ 'arâyis-i gül-zâre oldı çihre-küşâ
Bahâr gül-şene geydürdi hulle-i hağrâ K.-1-1

Bitkiler

Yeşilliği söz konusu edilen bitkiler; servi, ot ve yapraktır. Servi, sürekli yeşil kalabilen bir ağaçtır. Bu yeşillik, sevgiliyle ilişkilendirildiğinde sevgilinin güzelliğinin kalıcı olduğuna işaret edilir. Bahar mevsiminde, her tarafta yemyeşil *ser-sebz* serviler bulunur.²⁸²

²⁸² G.-74-1

Baharda, gül bahçesindeki taze otlar bazen kâğıt üzerindeki yazılar gibidir:

Yazıldı sebze-i nev-ḥîzden ḥaṭ-i aḥkâm

Çekildi sâye-i maṭbû'-i servden tuğrâ K.-1-3

Taze otlar, bazen de nergisin uyuması için yere serilmiş yatağa benzer:

Râhat için ferş şalmış sebze-i ter gül-şene

Nerkisûñ görmüş gözün maḥmûr şanmış ḥâbı var G.-74-3

Gül, goncası açılmadan önce yemyeşil görünür. Açılınca etrafındaki yeşil örtü kalkar. Bu durum, gülün etrafındaki yeşil kısmın pasa da benzetilmesine neden olur:

Çııdı yaşıł perdeden 'arz eyledi ruḥsâr gül

Sildi mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül K.-9-1

Şair, gül fidanının yeşilliğini jale taşına benzemesini hüsn-i ta'lille açıklar:

Jâle daşından göğermeydi teni gül-bünlerüñ

Gül-şeni zencire itmezdi muḳayyed cûy-bâr K.-28-9

Bağ, Bahçe

Bağ ve bahçeler, bahar mevsiminde yemyeşil olur (bk. Bahar). Burada yeni yetişen sebzeler ve susenin dili, Allah'ın yüceliğinin övgüsünü yapar:

Zebân-i sûsen-i âzâd ü senze-i nev-ḥîz

Şenâ-yi rif'at ü iclâle oldular gûyâ K.-1-5

Gül fidanları, yeşil çimen üzerine yeşil tahtlar -bağ ve bahçe- kurar:

Bisât-i sebzeyle gül-bün yeşil serîr tiküb

Yaḥub çerâğların her taraf gül-i ḥandân K.-29-8

Tabiattaki yeşillikler, bazen jeng ve jengâr ile ifade edilir. Jeng ve jengâr, bakır yeşilinde olan pas manasında kullanılır. Bu münasebetle tabiattaki yeşillik genellikle ayna üzerindeki jengâra benzer.²⁸³

²⁸³ K.-9-1, K.-8-19, K.-28-3

Şafâ-yi şâb'ũna mümkin olurdu eylemek nisbet

Bahâr âyînesinde olmasaydı sebze jengârı K.-18-12

Bıraşdı jeng mir'ât-i serâba sebze-i şahrâ

Nem-i çâk itdi raşş-i gird-bâdı men'cevlândan K.-25-12

Sebzeden jeng 'iyân eyledi âyîne-i bâğ

Bes ki geçdi dün ü gün şeb-nem ü bârandan nem K.-24-12

1.4. Eşya

Dîvân'da yeşilliğiyle söz konusu edilen eşyalar; elbise ve bayraktır. Baharda, gül bahçesi yeşil bir cennet elbisesi giymiş gibi görülür:

Hevâ 'arâyis-i gül-zâre oldı çihre-küşâ

Bahâr gül-şene geydürdi şulle-i şadrâ K.-1-1

Memduh, fethettiği kaleye yeşil bir bayrak asar. Bu bayrak, kâfirlerin kalelerini yıkan Cibril'in kanadına benzer:²⁸⁴

Râyet-i şadrâ çekildi ol řisârũñ fetħine

Yohsa şal'-i şal'a-i küffâra Cibrîl açdı per K.-15-IX-3

2. Mavi

Dîvân'da mavi renk *mînâ*, *mînâ-fâm*, *fîrûze-fâm*, *âb-gûn*; lacivert (koyu mavi) *lâciverd*, *nil-gûn* ve *şehlâ* kelimeleriyle ifade edilir.

Mavi ve lacivert rengin dolaylı olarak kullanıldığı unsurlar sevgilinin gözü, gökyüzü, deniz ve peştamaldır.

²⁸⁴ Cibril, edebiyatta *Hümâ-yı Kudsi* olarak da ifade edilir. Cennet kuşu olan Hümâ'nın kanatları yeşildir. (bk. Pala, "Cebrail ve Hümâ mad.", a.g.e, s. 97 ve 238.)

Göz

Dîvân'da sadece bir beyitte, sevgilinin gözü için şehlâ ifadesi kullanılır. Şehlâ kelimesinin bir anlamı da koyu mavi demektir. Âşığın gönlü, rüyada sevgilinin şehlâ gözünü görünce, dünyayı gözyaşına boğar:

Meger hâb içre gördüñ ey gönül ol çeşm-i şehlâyı

Ki kılduñ tarfetü'l-'ayn içre garķ-i eşk dünyâyı G.-277-1

Gökyüzü

Gökyüzünün maviliği *lâciverd*, *nil-gûn* (çivit rengi, lacivert) ve *âb-gûn* (mavi renk) ifadeleriyle dile getirilir (bk. Gök Renk).

Deniz

Denizin rengi lacivertle *-nil-gun-* ifade edilir:

Bu baħr-i nil-gun miñ mevc her sâ'at 'iyân eyler

Ulû'l-ebşâra bir bir keşf-i esrâr-i nihân eyler K.-36-1

Peştamal

Sevgili, hamamda lacivert peştemala sarılınca âdetâ menekşeler içerisine düşen soyulmuş bademe benzer:

Nil-gun fuṭaya şardı beden-i 'uryânın

Şan benefşe içine düşdi muķaşşer bâdâm G.-182-3

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. Sarı

Dîvân'da sarı renk; *zerd* ve *sarı* kelimeleriyle ifade edilir. Bu kelimeler, genellikle *ruh-i zerd*, *ruhsâr-i zerd*, *çihre-i zerd*, *reng-i zerd*, *zerd-reng*, *sararmak*, *yüzü zerd reng eylemek*, *zerd kılmak* ifadeleri içerisinde yer alır. Sarıyla ilişkili bu ifadeler; ölüm, hastalık, âşıklık, korku, kahır, dert ve düşman gibi kavramları simgeler.

Sarı; âşığın yüzünün, sonbahar yapraklarının, felek, yasemin ve sürahi gibi unsurların anlatımında kullanılır.

1. Âşık ve Sarı

Âşığın yüzü, genellikle sarı renkle ifade edilir. Yüzün sararma sebebi, onun âşk derdi çekmesidir.²⁸⁵

Tabîbâ kılmışam teşhîs derd-i 'ışkdur derdüm

'Alâmet âh-i serd ü rûy-i zerd ü eşk-i âlümdür G.-101-5

Hayât şarf idüben derd kılmışam hâşıl

Sirişk-i âl ü ruh-i zerd kılmışam hâşıl MÜS.-2-III-1

Gör Fuzûlî'nün ruh-i zerdinde eşk-i âlini

Perde-i idbâr dutmuş sûret-i iqbâlini MUR.-1-7

Sarı yüz, bazen kanlı gözyaşlarıyla kırmızıya boyanır.²⁸⁶

Ey firâk-i leb-i cânan ciğerüm hûn itdün

Çihre-i zerdümi hûn-âb ile gül-gûn itdün G.-166-1

Şair, âşığın yüzünün sarılığını sadece bir beyitte kehribar yardımıyla da ima eder. Yüzün kehribar rengine olması, onun çekiciliğinden kaynaklanır. Kanlı gözyaşları, kehribar renkli yüzü kırmızıya boyar:

²⁸⁵ G.-45-2

²⁸⁶ G.-111-6, G.-232-10

Gör hem-dem ahan sirişk-i âlümni menüm

Dutmuş ruḥ-i keh-rübâ mişâlümni menüm R.-LXI-1

Yüzün sarılığı, bazen altın vasıtasıyla dile getirilir:

'Ayb eyleme reng-i çihre-i zerdüm gör

Kim çoḫları 'âlemde zer eyler güstâḫ R.-XVII-2

Sarı yüz, memduhun hançerindeki altın işleme olarak tasavvur edilir:

Ruḥ-i zerdüm şalubdur ḫancerüñ gözgüsine 'aksin

Veyâ sîmin bilekde dutduḡuñdur zer-nişan ḫancer K.-4-14

Yüz, sarılığıyla yer yer yasemine benzetilir. Yasemin, beyaz ve sarı renklerde olup bazen pembe açan bir çiçektir. Dert gülşenin yasemini ise âşıḡın sarı yüzüdür:

Gül-zâr-i gamuñ benefşe vü yâsemi

Dûd-i dil-i âşüftedür ü çihre-i zerd R.-XVIII-2

Yüz, hazan mevsiminde sararan yapraklara da benzer:

Reng-i zerdüm ile surḫın görüb eyler ḫayret

Ki ḫazân içre 'aceb bu ne gül-i ḫamrâdur K.-38-4

4. Memduh ve Sarı

Sarı renkle memduh arasındaki ilişki, korku temel alınarak kurulur. Frenklerin sarı olmasının sebebi, memduhun kılıcının korkusuna dayandırılır:

Vehm-i tıḡuñ eyledi ehl-i Fireng'i zerd-reng

Ḳıldı gerd-i leşkerüñ şahrâ-yi Hind'i müşg-fâm K.-14-33

Dertli insanların yüzü, memduhun söz balından veya bala benzeyen sözlerinin hasretinden dolayı sararır. Bu durum, şifası bal olan safra illeti ile ilişkilendirilir:

Şarardı şehd-i kelâmuñdan ehl-i derd yüzi

Mezîd-i 'illet-i şafrâ olur şifâ-yi 'asel K.-23-22

3. Tabiat, Eşya ve Sarı

Dîvân'da, sarılığıyla işlenen tabiat ve eşyaya ait unsurlar; felek, sonbahar, yasemin, altın ve sürahi'dir. Akşam, güneş batarken gökyüzünün sararması feleğin âşık olmasına dayandırılır:

*Germdür şâm ü seher mihrüñle çerh-i lâciverd
Geh sirişk-i âl ider izhâr geh ruhsâr-i zerd G.-64-1*

Sonbahar deyince, ilk akla gelen sarı yapraklardır. Bu yapraklar, yüzün benzetildiği unsurdur. Âşığın yüzü, sonbaharda açan sarı-kırmızı bir güle benzer:

*Reng-i zerdüm ile surhın görüb eyler hayret
Ki hazân içre 'aceb bu ne gül-i hamrâdur K.-38-4*

Yasemin, yer yer sarı rengeyle de işlenir. Onun sararması, feleğin onu kahredeceği korkusuna dayandırılır:

*Çahr ile çerh-i lâciverd ger yasemîni kılsa zerd
Ne gam çu görgeç ehl-i derd eyler aña Kâzım devâ K.-8-21*

O, sarılığıyla yüzün benzetildiği unsur olur.²⁸⁷

Sarı renkli taneleri olan darı da saf altın olarak tasavvur edilir:

*Bu kimyâ sebebinden 'aceb midür olan
Elinde dâne-i erzen meşâbesinde tılâ K.-1-31*

Kehribar (keh-rübâ), açık sarıdan kıızıla kadar farklı tonlarda olup genellikle sarı renkli olan bir reçinedir. Kehribar renkli sürahi, eğlence meclislerini süsler:

*Keh-rubâyî don ilen bir büt-i ser-keşdür kim
Cilve-i nâz ile şeh meclisine zîbâdur K.-38-9*

²⁸⁷ R.-XVIII-2

SONUÇ

Renkler, kaynağını ışıktan alarak tabiattaki unsurları renklendirir. Bunun yanı sıra sosyal ve kültürel alanda da birer simge ve sembol vazifesi görürler. Bu yönüyle her toplum; psikolojik, kültürel, dinî, siyasî, ekonomik, etnik vb. değerlerine göre renklere, simge ve çağrışım yönünden manalar yükler.

Sosyal hayatta, renklerin manalar yüklendiği değerlerden biri de edebiyattır. Edebî eserlerde duygu, düşünce ve hayallerin anlatımında renkler geniş yer kaplar. Dîvân şiirinde, estetik anlayış doğrultusunda renkler önemli yere sahiptir. Şairler, renklere değer vererek ve onların tasvirî, simgesel, çağrışım ve estetik özelliklerinden faydalanır ve şiirlerine zenginlik katmış olurlar. Bu zenginlikleri, kuvvetli bir ifade tarzı ve mükemmel bir hayal gücüyle şiirlerine yansıtan, Klasik şiirimizin en önemli şairlerinden biri Fuzûlî'dir. O, insan ve tabiata ait unsurların tasvirini yaparken ve güzellik kavramını ele alırken renkleri Dîvânı'na yansıtmıştır.

Bu çalışmada Fuzûlî Dîvânı'nda; başta sevgili, âşık, memduh, tabiat ve eşya olmak üzere daha birçok alanda, renkler ve onlarla ilgili unsurlar tespit edilip bu unsurlarda renklerin nasıl kullanıldıkları incelendi.

Dîvân'da; kırmızı, siyah, beyaz, gök (yeşil, mavi) ve sarı renk kullanılmaktadır. Bu renklerden en sık kullanılanı kırmızıdır.

Kırmızı, genellikle güzellik kavramı ve bu kavramla ilgili teşbih ve mecazların anlatımında kullanılır. O, güzelliği çağrıştırması ve güzelliği daha da ziyadeleştiren bir unsur olması, simgelediği duyguların bir hayli fazla ve hemen her konuda kullanım alanının olup şiirlere zenginlik katması münasebetiyle sıkça ifade edilir.

Kırmızının en çok yer edindiği konular; sevgili ve âşıktır. Şair, bu konuları işlerken bazen doğrudan *kırmızı*, *al*, *kızıl*, *sürh*, *ateşin* gibi kelimeleri, bazen de dolaylı olarak *gül*, *kan*, *ateş* ve *şarap* gibi kırmızı unsurları kullanır. Kırmızı, bu unsurlarla

kullanıldığında dert, keder, ıstırap, ayrılık, hasret, arzu, utanma, kıskançlık, öfke, şiddet, ölüm, intikam, adalet, helak, kahır, zulüm, neşe, şevk gibi kavramları ifade eder.

Kırmızı, sevgilinin anlatımında en belirleyici unsur olarak karşımıza çıkar. Böyle olmasında onun, sevgili söz konusu olduğunda güzellik, çekicilik ve alımlılık gibi konuları ifade etmesi önemli rol oynar. Güzellikte belirleyici olan bu özellikler, kendini en çok, âşığı cezbeden yüz ve dudakta gösterir. Yüz ve dudanın şaraba; gül ve lâle gibi en güzel çiçeklere; la'l ve altın gibi kıymetli unsurlara benzetilmesi bu kanıyı doğrular niteliktedir.

Kırmızı, âşığın anlatımında da en çok kullanılan renktir. Böyle olmasında âşığın, sevgiliden ayrı kalması nedeniyle yaşadığı çile ve ıstırapın maddi ve manevi hâllerine yansması, belirleyici bir rol oynar. Bu hâllerin işlenmesinde; kan ve ateş en önemli unsur olur. Âşık, genellikle sevgilinin yüz ve dudasının hayali ve arzusuyla kanlı gözyaşları döker. Bu yaşlar, bazen onun yüz ve vücudunu, bazen de âlemi kırmızıya boyar. Aynı zamanda, âşığın sinesinin ve yaralarının daima kanlı olması, gönlünün ateşler içinde yanması ve âhlarının ateş saçması da onun çektiği ıstırapın büyüklüğünü gözler önüne serer. Bu münasebetle, kırmızı âşığa ait unsurlarla dert, ayrılık, figan, hasret ve arzu gibi kavramların ifadesinde sıkça kullanılır.

Tabiat ve eşyanın anlatımında da kırmızı hâkimdir. Böyle olmasında, kırmızının tabiat ve eşyada geniş bir kullanım alanının olması ve sevgilinin güzelliğinin anlatımda tabiat ve eşyaya ait bu unsurların söz konusu edilmesi önde gelir.

Dîvân'da siyah, kırmızıdan sonra en sık kullanılan renktir. Siyahın sık kullanılmasında, kullanım alanının oldukça geniş olması ve daima aşk ıstırapı çeken âşığın maddi ve manevi hâllerini ifade etmesinin büyük bir payı vardır.

Siyah, genellikle olumsuz durumları ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. O, daha çok aşk derdi çeken âşığın kararar ruh hâlini yansıtır. Bu hâlin ifade edilmesinde gece, zulmet, duman, bulut, gölge, yılan ve küfür gibi unsurlardan yararlanır. Sevgilinin güzellik unsurlarından saçlarının yılan, karga, kâfir ve zalim gibi

unsurlara benzetilmesi, siyahın olumsuz durumları ifade ettiğini doğrular mahiyettedir. Bu doğrultuda, siyahla ilgili anlatımlardan yola çıkarak onun üzüntü, ayrılık, günah, katılık, zalimlik, soğukluk, yasak, hastalık, ölüm, cehalet, inkâr, yalan, talihsizlik, değersizlik, düşman, kahır, bela vb. kavramları simgelediği görülür; ancak siyah, her zaman olumsuz kavramların anlatımında kullanılmaz. Sevgilinin saçlarının renk ve koku yönüyle misk ve amberle ilişkilendirilmesi, sevgilinin güzelliğini artırmak için gözlerine sürme çekmesi, olumlu anlamlarına verilen örneklerdendir.

Dîvân'da, sık olarak zikredilen renklerden bir diğeri ise beyazdır. Beyaz, genellikle güzelliği çağrıştırması ve simgelediği kavramların fazla olması yönüyle sık olarak kullanılır.

Beyaz, en çok sevgili ve memduha ait unsurların anlatımında kullanılır. Bu unsurların anlatımında, teşbih ve mecazlarla kurulan ilişki göz önünde bulundurularak, çoğunlukla kıymet, parlaklık ve güzellik kavramları söz konusu edilir. Şair, sevgilinin anlatımında ona ait beyaz unsurları daha da belirgin bir hâle getirmek için zaman zaman siyah renkle karşılaştırır. Örneğin; sevgilinin yüzünün işlenmesinde beyazla ilişkili unsurlardan iman, Rum ve gündüzü -akı- kullanırken; saçı için siyahla ilişkili unsurlardan küfür, Hind ve geceyi -karayı- kullanır.

Beyaz, memduhun anlatımında genellikle onun kişisel özelliklerinin ifadesinde dolaylı olarak kullanılır. Bu özellikler; merhamet, ihsan, adalet, hikmet sahibi olmaktır. Bunlar, daha çok beyaz unsurlarla dile getirilir. Belirleyici rol oynayan unsur ise incidir. Bunda incinin renk, şekil ve kıymet yönü önemlidir.

Dîvân'da söz konusu edilen diğer renkler; gök renk (yeşil, mavi) ve sarıdır. Gök renk, hem mavi, hem de yeşil manalarına gelir Şair; âh dumanını, gökyüzünü, şişe, bağ ve bahçeyi yer yer gök renkli olarak işler. Bu unsurların yeşilliği veya maviliği arasında, bir fark gözetmez. Gök renk, kullanıldığı unsurlarla olan ilişkisi münasebetiyle; tazelik, lütuf, bereket, güzellik, zerafet, kutsiyet, zafer gibi kavramların göstergesi olmaktadır.

Fuzûlî, Türkçe Dîvân'ında genel olarak insan, tabiat, eşya ve söze dair anlatımlarda, hayallerini somutlaştırmak için renklerin çağrışım, simge ve estetik özelliğinden geniş olarak yararlanmışır. Bunu yaparken de daha çok tabiatta bulunan unsurların renkleriyle, insana ait unsurların renkleri arasında bir ilişki kurar. Bu münasebetle, hayal dünyasında yaşadığı duygulara göre; renklerin ifade ettiği özellikleri göz önünde bulundurarak bazen güzellik, neşe, eğlence, kavuşma, aydınlık ve kıymet gibi olumlu kavramları, bazen de karamsarlık, hastalık, ölüm, talihsizlik ve bela gibi olumsuz kavramları dile getirir. Böylece Fuzûlî, Türkçe Dîvân'ına anlatım yönünden zenginlik katmış olur.

KAYNAKLAR

1. Kitaplar

- Akkuş Metin (hızl.), **Nef'î Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1993.
- Akyüz, Kenan ve Süheyl Beken vd. (hızl.). **Fuzûlî Dîvânı**. İş Bankası Yay., Ankara 1958.
- Atasoy Nurhan, **Derviş Çeyizi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2005.
- Aybet Nahid, **Fûzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Canan İbrahim, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, C:15, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Cunbur Müjgân, **Karacaoğlan**, Çağrı Yay., İstanbul 2008.
- Çetin Mehmet, **Tanzimattan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**, C:I., Akçağ Yay., Ankara 2002.
- Çetişli İsmail, **Metin Tahlillerine Giriş/1**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- Çoruhlu Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yay., İstanbul 2006.
- Elçin Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- Eyüboğlu Bedri Rahmi, **Dol Karabakır Dol**, Bilgi Yay., İstanbul 1995.
- Hamamî Erdal, **Râmî Dîvânı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- İsen Mustafa, **Latîfî Tezkiresi**, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Kaplan Mehmet, **Şiir tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Dergâh Yay., İstanbul 1996.
- _____, **Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyete**, Dergâh Yay., İstanbul 1997.
- Özkan, Abdullah ve Refik Durbaş. **Cumhuriyetten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**. C:I., Boyut Dosya Yayınları, İstanbul 1999.
- Özkan Ömer, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.
- Rayman Hayrettin, **Nevrûz ve Türk Kültüründe Renkler**, Milli Folklor, S: 53, s.13.
- Sefercioğlu Nejat, **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Akçağ Yay., Ankara 2001.
- Soysal İlhami, **20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi**, 4. Basım, Bilgi Yay., Ankara 1992.
- Tarlan Ali Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Akçağ Yay., Ankara 1998.
- Tatçı Mustafa, **Hayretî'nin Dinî Tasavvufî Dünyası**, Horosan Yay., İstanbul 2006.

Tolasa Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yay., Ankara 2001.

Varlı Mustafa, **Bidat, Hurâfe ve Batıl İnançlar**, Ensar Neşriyat Yay., İstanbul 2008.

Yıldırım Suat, **Kur'ân-ı Kerim'in Açıklamalı Meali**, Işık Yay., İstanbul 2005.

2. Makaleler

Abdullah Eren, "Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 2008, s. 31-69.

Abdülmecit Okçu, "Kur'ân'da Renkler", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S: 28, Erzurum 2007.

Ali Duymaz, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler", *Millî Folklor*, 2007, S: 76.

Ali Yıldırım, "Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi", *Millî Folklor*, S: 72, Ankara 2006, s.129-140.

Annagulu, "Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz", S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.

Bahir Selçuk, "Fuzûlî'de Gözyaşı", *Ekev Akademi Dergisi*, S: 25, 2005.

Cevad Hey'et, "Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri," S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.55-56.

Ethem Cebecioğlu, "Mevlânâ ve Renksizlik", *Altınoluk Dergisi*, S: 255, Mayıs 2007.

Hüseyin Güfta, "Bâkî Dîvânı'nda Siyah Renkli Unsurlar", *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, s.1314-1373.

İhsan Toker, "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçerisinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2, 2009.

Kâmil Veli Nerimanoğlu, "Türk Dünya Bakışında Reng", S. Tural, E.Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.

- Karlıgaş Kadaşeva, “Kazak Medeniyetindeki Semboller”, S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.
- Nedret Mahmut, “Karacaoğlanın Şiirlerinde Sanat Olarak Renkler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, Kasım 1990, s. 178-182.
- Nesrin Feyzioğlu, “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Hikâyeye Simge ve İmgeler Bakımından Bir Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2-2004/2003, SA 62.
- Nuraniye H. Ekrem, “Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi”, S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.
- Reşat Genç, “Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil”, S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz Ve Renkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.
- Sadrettin Karaltı, Merve Şirişki Sezal ve Mehmet Fatih Yılmaz, “Pigmentlerin Sentezi, Biyokimya ve Çeşitli Bitki Organlarının Rengi”, *Türkiye VI. Tarla Bitkileri Kongresi, Derleme Sunusu*, C: I, Antalya 5-9 Eylül 2005, s.369-374.
- Salim Küçük, “Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10 Winter 2010, s.422-431.
- Şebnem Soygüder, “Renk 2, Renk ve Algı Psikolojisi”, *Fotografya Dergisi*, Sayı:19, 15 Ocak 2007.
- Zeki Kaymaz, “Türkiye Türkçesi ve Ağzlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”, *TDAY Belleten*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1997.

3. Sözlükler

- Kâşânî Abdürrezzak, **Tasavvuf Sözlüğü**, çev: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004.
- Cebecioğlu Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay., İstanbul 2005
- Devellioğlu Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitavevi, 21. Basım, Ankara 2004.

- Onay Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (hzl. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992.
- Pala İskender, **Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara 1989.
- Sami Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., İstanbul 2006.
- Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlük**. 10.Basım. Ankara: 2005.
- Uludağ Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002.

4. Ansiklopediler

- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**. C:18. Ana Yayınları. İstanbul: 1990.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**. C:16. Gelişim Yayınları. İstanbul: 1986.
- Meydan Larousse**. C:10. Meydan Yayınevi. İstanbul: 1990.
- Yeni Hayat Ansiklopedisi**. C:5. Doğan Kardeş Yayınları. [y.y.].
- Yeni Rehber Ansiklopedisi**. C:17. Türkiye Gazetesi. İstanbul: 1994.

5. Elektronik Kaynaklar

- Bobaroğlu Metin, “Tasavvuf Edebiyatında Ceviz Simgesi”, www.genbilim.com, (28.03.2011).
- <http://www.genbilim.com/content/view/7423/36/> (30.06. 2009).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Göz> (28.03.2011).
- <http://www.herseyforum.com/bilgi-merkezi/47059-renk-nedir.html> (28.03.2011).
- <http://www.errufai.com/forum/viewtopic.php?f=25&p=385> (28.03.2011).
- <http://www.makaleler.com/genel-kultur-makaleleri/renkler.htm> (28.03.2011).
- <http://www.edebiyatsanat.com/resim-teknikleri/1552-ana-ve-ara-renkler.html> (28.03.2011)